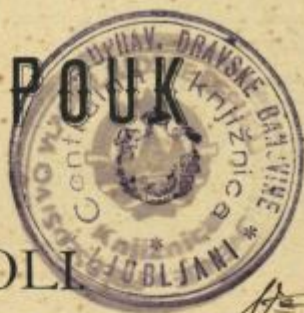

JEZIKOVNI POUK

V

LJUDSKI ŠOLI

I.

TEORETIČNI DEL.

SPISAL

FRAN GABRŠEK.

IZDALO IN ZALOŽILO

„PEDAGOGIŠKO DRUŠTVO“ V KRŠKEM

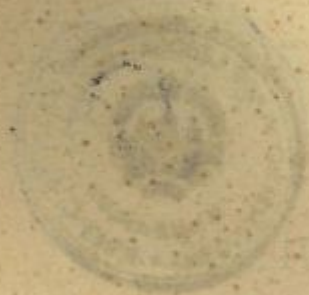

V LJUBLJANI.

NATISNIL J. B. MILIC.

1890.

U 586426

D 200715405

I.

Teoretični del.

Predgovor.

O jezikovnem pouku v ljudski šoli so naši šolski listi priobčili že marsikak zanimiv sestavek. Dotični članki pa so raztreseni po raznih listih; zato jih navadno učitelj nima vedno pri roki, kadar bi potreboval kakega navodila. Tudi so misli v teh spisih tako različne, kakor je bilo različno stališče pisateljevo.

Učiteljskim pripravnikom in sploh začetnikom v šolstvu pa je treba jednotnega navodila za ta najvažnejši in najtežji predmet v ljudski šoli.

V ta namen sem začel spisovati navodilo za jezikovni pouk v dveh delih. Pričujoči **I. del** obsega teorijo, v **II. delu** pa bodem na podlagi teh načel praktično razpravljal o jezikovnem pouku. V dodatku se bode podal tudi zgodovinski pregled o razvoji našega jezikovnega pouka.

Pri spisovanju te knjige sem uporabljal najboljše spise domačih in tujih pedagogov. Zraven sem se oziral tudi na lastno večletno izkušnjo. In tako je nastala knjiga, kateri želim le to, da bi obrodila obilno sadu. Ako sem komu ustregel s tem delom, bode mi to največje zadostilo za nemali trud.

V Krškem, meseca novembra 1890.

Fr. Gabršek.

1. O jeziku sploh.

§ 1.

V nanji svet prihaja v našo dušo v obliki občutov, zaznav in predstav. Iz predstav se razvijajo pojmi, čustva, težnje in ostali duševni pojavi. Vsi ti pojavi ustvarjajo notranji svet naše duše. Ta svet je tesno zvezan s svojimi slikami v duši. Sam po sebi je neviden in neobčuten, moremo pa ga odkriti z besedami ali z govorom, t. j. z **jezikom**.

Iz tega je razvidno, da je med besedami in predstavami ozka zveza, in da beseda ni samo prazen glas, temveč je telo predstave, predstava pa je njena duša.

Združevanje predstav nas vodi do mišljenja. Brez mišljenja ni govorjenja; brez mislij ni jezika.

Od jezikovnega razvitka je zavisna vsa verska, umstvena, npravstvena in lepoznanstvena izobrazenost.

Jezik gladi pot znanostim in umetnostim po širnem svetu. Človeku podaja neprecenljivo vzmožnost, da obdrži proizvode svoje čutne in miselne delavnosti ter jih nadalje izobrazuje v razne sestave znanja in spoznanja. Na podlagi jezika se polagoma razvija v človeški duši vse znanje in spoznanje v nekak svet v malem. S pomočjo jezika poučujemo druge ljudi o neznanih stvareh; ž njim jim priobčujemo svoje misli in izkušnje; ž njim razodevamo sami sebe, svoje občute, svojo voljo, veselje in žalost, ž njim kažemo dušo, kakeršna je v resnici. Z jezikom vzbujamo pa tudi v poslušalcih jednake občute, kakeršni navdajajo našo notranjost.

Jezik vodi našo voljo, ker vpliva na naše hotenje in nam vzbuja določne sklepe. Kdor se v jeziku dalje izobrazuje,

mora vedno paziti sam náse, mora samega sebe strogo presojevati in popravljati, zatajevati in krotiti. S tem se mu uri in krepi volja, na ta način si pridobiva vedno večjo samostalnost v vsem svojem mišljenji in delovanji. Živa beseda nam je najboljšé sredstvo, da opominjamo in svarimo bližnjike, da jih navajamo na pravo, bogoljubno življenje ter jih vнемamo za resnico, lepoto in dobroto.

Jezik blaži duha in srce, vpliva na čustva ter jih vzbuja in izobražuje. Pravo izobraženost doseže le oni, ki zna svoje misli izražati v lepi in pravilni besedi. Blagoglasen jezik ne dopušča neotesanosti, temveč vpliva na lepoto in na okus.

Jezik je vez občnosti med ljudmi, ker združuje človeka s človekom ter ga spaja v družbo. Brez jezika ne bi moglo človeštvo duševno občevati.

Jezik je torej merilo naše omike, katera je z jezikom najtesneje zvezana. Le tisti more v omiki napredovati, ki si je prisvojil duševne proizvode prednikov in sovrstnikov.

Jezik pa tudi sploh kaže stopinjo narodne omike. Čim višjo stopinjo omike je dosegel narod, tem olikanejši mu je jezik, tem blažje mu je srce. Narod brez olikanega jezika ni olikan. Bogastvo, jasnost in pravilnost duševnih pridobitev naroda sega ravno tako daleč, kot jezikovna izobraženost pojedinčeva. Brez izobraženosti jezika se narodu ne more razširjati in razjasnjevati duševno obzorje.

Jezik je torej najtesneje zvezan z vsem duševnim življenjem človeškim. Zato pa je tudi najiminenitnejši dar, ki ga je človek prejel iz Stvarnikovih rok. A kakor se duševne sile šele polagoma vzbujajo, tako je treba tudi jezik polagoma razvijati in vaditi. To se vrši tem lažje, ker je jezik izmed vseh organizmov najbolj živa stvar. Na drugi strani pa je to razvijanje in izobraževanje tem težje, ker jezik ni stalen, temveč se izpreminja v teku časa, in ker je zavisen od prirode, pa tudi od drugih okolnostij. Zato si prisvoji človek z jezikom tudi določne oblike svojega življenja, vtisnejo se mu svojstva in značaj lastnega naroda.

2. Svrha in potreba jezikovnega pouka.

§ 2.

Navadno razločujemo govorjenje s telesnim gibanjem, z besedami in s črkami. Z besedami more le človek govoriti. Človeški duh pa je izumel za razne glasove določna vidna znamenja — črke ali pismena, ki se pišejo ali tiskajo. Sestavljajoč take črke, čitamo ali beremo. Jezik se nam torej kaže v treh oblikah, kot **govorjenje, pisanje in čitanje (branje).**

S temi oblikami nas seznanja **jezikovni pouk.** Ta pouk je za verskim poukom prvi in najimenoitnejši izmed vseh predmetov v ljudski šoli. Pri vsakem drugem predmetu rabimo jezik ali govor; brez njega ne bi mogli v šolskem poučevanju vspešno napredovati.

Vrhu tega nam podaja jezikovni pouk največ prilik, da vadimo otrokom duševne sile, da jim izobražujemo čud ali srce, krepimo in blažimo voljo. Ta pouk vpliva na razum in na razsodnost, na spomin in na domišljijo, na čustva in na vse hotenje. Besede so vidni znaki pojmov. Jezikovni pouk pomore torej, da se te besede lažje obdržé in obnové v zavesti.

Razum tega pomore ta pouk, da pregleda učenec duševno življenje svojega naroda, da si predstavlja stanje narodne omike in da se pouči o vspehih naroduéga razvoja.

Pa tudi vsakdanje potrebe nas silijo, da skrbno gojimo v ljudski šoli ta pouk. Ljudje se navadno cenijo po govoru, kajti znanje in poštenje odseva največkrat v besedah. Kdor se torej ne ume primerno izražati, ta bode težko jasno mislil, in kdor ne zna svojih besed brzdati, kazal bode tudi v svojem delovanju površnost.

V ljudski šoli se učé otroci le književnega in v prvi vrsti materinega jezika.

Materinščina je najvažnejši, a tudi najtežji in najobširnejši učni predmet ljudske šole.

Materini jezik je oni, v katerem smo slišali prve besede iz ust mile matere. V tem jeziku smo govorili prve besede,

v njem smo začenjali izražati svoje misli. V materinščini smo se učili moliti in zahvaljevati, v tem jeziku nas je učila mati.

Materinščina je podlaga vsej verski, umstveni in nra-
stveni vzgoji. Ta vzgoja pa je glavna svrha vsemu pouku. Zato
so jezikovnemu pouku podrejeni vsi drugi predmeti, vsi se na-
slanjajo nanj, ž njim so v najtesnejši zvezi. Jezikovni pouk je
torej središče vsemu pouku, kateremu podaja največ sredstev.

Za narečje v ljudski šoli ni niti mesta, niti časa. Na-
rečje se sme uporabljati le toliko časa, dokler se otroci ne
privadijo književnemu jeziku. Zato naj se polagoma namesto
narečja ali domačega govora uvaja v šoli pravilni književni
jezik. Vender ni mogoče, da bi se učenci v ljudski šoli na-
učili vseh posebnostij svojega književnega jezika. Zaradi tega
je treba natanko vedeti, kaj ugaja učencem in kaj jim je
pred vsem treba znati. Ker pa je jezikovno polje obširno in
ker ni lahko, iz raznolične jezikovne tvarine izbrati otrokom
najiminitnejše in najdounnejše, kar jim je o jeziku treba
vedeti, zaradi tega je bil ta pouk že od nekdanj pravi križ v
ljudski šoli. Zato so bila in so še mnenja o njem različna.

3. Smoter jezikovnega pouka.

§ 3.

Glavni smoter jezikovnega pouka za občne ljudske šole
določuje šolski in učni red z dné 20. avgusta 1870. l.,
št. 7648, nastopno:

„Prav umevati, kar kdo drugi pripoveduje v materinem jeziku;
sposobnost, prav in gladko se izraževati ustno in pismeno; gladko in
lepo čitati, kar je tiskano in pisano, in natančno razumevati berila po
njihovi vsebini in po zvezi posameznih delov. Prizadevati si je, da se
opazovalni dar ostri, misli bistré in spomin krepča“.

V smislu tega smotra so osnovani tudi učni načrti raz-
nih dežel.

V učnem načrtu za **Kranjsko***) se glasi smoter je-
zikovnega pouka za **jednorazredne do sedemrazredne**
ljudske šole tako-le:

*) Naredba vis. c. kr. deželnega šolskega sveta kranjskega z
dné 25. septembra 1886. l., št. 2439.

„Prav umevati, kar kdo drugi pripoveduje v materinem jeziku in kar ne presega otrokovega znanja; sposobnost, prav in gladko se izraževati ustno in pisмено; gladko in lepo čitati, kar je tiskano in pisano“.

Za osemrazredne ljudske šole pa določuje prejšnja naredba sledeče:

„Prav in gladko čitati, kar je tiskano in pisano; prav umevati, kar se je čitalo in slišalo, oziraje se na vsebino in obliko; sposobnost, brez pogrška in v ugodni obliki se izraževati ustno in pisмено; izurjenost v spisovanji najnavadnejših opravljenih sestavkov iz vsakdanjega življenja; seznaniti se z glavnejšimi proizvodi novejšega slovstva v materinem jeziku, kar ne presega učencevega obzorja“.

Učni načrt za **Primorsko***) določuje smoter jezikovnega pouka za **jednorazredne do šestrazredne ljudske šole** nastopno:

Čitanje: „Gladko in lepo čitati, kar je pisano in tiskano; umeti, kar se je čitalo“.

Učni jezik: „Umeti prav, kar kdo drugi pripoveduje v učnem jeziku in kar ne presega otrokovega znanja; sposobnost, prav se izraževati ustno in pisмено; izurjenost v najnavadnejših pismih in v opravljenih sestavkih“.

Na **Štajerskem*****) se glasi smoter jezikovnega pouka za štiritirazrednice in petrazrednice tako-le:

Čitanje: „Gladko in smislu primerno čitati, kar je tiskano in pisano. Po snovi in obliki natančno razumevati to, kar se je čitalo“.

Učni jezik. A. Nazorni pouk: „Navajanje k pazljivemu opazovanju predmetov iz otrokovega obližja, čisto in jasno izrekovanje, blaženje srca, zanimanje za pouk, seznavanje z najnavadnejšimi osnovnimi pojmovi“.

B. Slovnica: „Podajati ono slovnisko znanje, ki je potrebno, da se materinščina razume in pravilno rabi“.

C. Pravopis in spisje: „V pismu in govoru pravilno in gladko se izraževati; pridobiti si vajenost v spisovanji priprostih povestij, popisov, primerjav, listov in opravljenih sestavkov, ki se najčešče nahajajo v vsakdanjem življenju“.

V enakem smislu se glasé učni načrti za **Koroško**.

*) Razpis prvostolstva vis. c. kr. deželnih šolskih oblastev za Primorsko z dné 10. avgusta 1888. l., št. 7307.

**) Razpis vis. c. kr. deželnega šolskega sveta štajerskega z dné 16. oktobra 1884. l., št. 5167.

§ 4.

V obče ima torej jezikovni pouk v ljudski šoli materialen in formalen namen.

1) Materialni namen obsega:

- a) umevanje književnega jezika v govoru in v pismu,
- b) gladko in umevno čitanje vsakega spisa, ki je namenjen mladini.

2) V formalnem oziru pa se zahteva gladko in pravilno izraževanje svojih in deloma tudi tujih mislij, ustno in pismeno.

V materialnem pomenu govorimo torej o jezikovnem razumevanji, v formalnem pa o jezikovni izurjenosti ali ročnosti.

Na jezik z znamenji, kakeršen rabi gluhtonemcem, ne oziramo se tukaj.

Jezikovno razumevanje in jezikovna izurjenost sta torej glavna činitelja jezikovnega pouka v ljudski šoli.

Da otrok razumeva jezik, treba mu je izurjenosti, in obratno; kar se ne ume, ne more se prav izraževati, in kar se prav ne izrazi, to se navadno ni umelo. Zato se gojita oba smotra vzajemno in le včasih vsak zase, kadar namreč učna tvarina terja tako gojitev.

Tega jezikovnega smotra ni mogoče doseči, ako presega jezikovna tvarina duševne vzmožnosti učenčeve ali če ni vzeta iz otrokovega nazornega kroga. Učencu naj se podaja le toliko učne tvarine, kolikor je potrebuje za podlago, da se more nadalje izobraževati in sodelovati v poznejšem življenji. Prav natanko je težko določiti jezikovni učni smoter, ker se je tu ozirati na vrsto raznih ljudskih šol, na otrokove sposobnosti in na razne druge okolnosti, ki več ali manj ovirajo povoljni učni uspeh.

Najlažje je še določiti najmanjši učni smoter, ki se more in mora doseči v vsaki ljudski šoli. Ta bi bil primeroma nastopni:

1) Učenec mora z ozirom na svojo razumnost umeti to, kar sliši in čita;

2) na učiteljeva vprašanja mora prav odgovarjati, a pri tem uvidno, razumno in jasno se zavedati stvari;

3) kar je pisano in tiskano, mora lahko in umevno čitati;

4) gladko, stvarno, umevno in pravilno se mora ustno in pismeno izraževati o tem, kar je slišal ali sam mislil.

Nekoliko določneje bi se dal smoter jezikovnega pouka v ljudski šoli tako-le označiti:

1) Vsak otrok mora pri izstopu iz šole znati brez napak čitati in pisati.

2) Znati mora jasno in določno umevati misli in oblike, katere kdo drugi izraža ustno ali pismeno v materinem jeziku.

3) Predstave in misli, vzete iz njegovega nazornega kroga, mora jasno in določno izraževati v pravih in razločnih stavkih in v prosti zvezi.

4) Spreten mora biti, da zna pismeno prav izdelovati povesti, popise, lahka pisma in najnavadnejše opravilne sestavke vsakdanjega življenja.

5) Usposobljen mora biti za občno omiko, kajti jezik ne služi le v priobčevanje naših mislij, ampak izražuje neposredne ves krog predstav celokupnega naroda in posreduje s predstavami tudi njegova čustva in dejanja. Na podlagi teh pridobitev si vsak lahko sam prisvojuje zaklade narodnega duševnega življenja.

V meščanskih šolah je smoter jezikovnega pouka bistveno isti, kakor v zadnjih treh razredih osemrazrednih ljudskih šol.

4. Sredstva jezikovnega pouka.

§ 5.

Da se doseže smoter jezikovnega pouka, treba je:

1) da učenci slušajo lep in pravičen govor in da se v njem vadijo;

2) da čitajo vzorno pisane knjige;

3) da se vadijo v pisanih sestavkih in

4) da se naučé glavnih jezikovnih pravil.

Jezikovni pouk se torej deli na:

1) govorne vaje;

2) čitanje;

3) pismene in jezikovne vaje; te obsegajo:

a) pisanje;

b) slovnico;

c) pravopis in

d) spisje.

Na pisanje kot poseben predmet se tukaj ne bomo ozirali.

Pri jeziku razlikujemo sploh vsebino in obliko. Gledé na vsebino je vsak šolski pouk ob enem tudi jezikovni pouk. Zato je treba pri vseh predmetih skrbeti, da se množé, čistijo in popravljajo otrokom misli. Gledé na obliko pa je treba gledati na to, da se govor pojavlja v primernih izrazih in v pravih slovniških in pravopisnih oblikah, sploh, da se rabi v šoli književni jezik, materinščina, in to ne le v govoru, temveč tudi v vseh spisih.

I. Govorne vaje.

1. Svrha.

§ 6.

Vsako izobražujoče poučevanje je osnovano na izmenjavanji mislij med učiteljem in učencem. Obema je govorjena beseda najbližje sredstvo za občevanje na vseh učnih stopinjah.

Da pa moremo govoriti, moramo prej slišati. Zato je slišanje podlaga jezikovnemu pouku. Ker pa ima jezikovni pouk posredovati vso duševno omiko, tedaj je slišanje tudi podlaga vsej omiki.

Da slišimo, treba nam je zdravih ušes. A to samo ne bi nas še usposobilo za govorjenje. Treba je še naše duše, ki misli in čuje in váse vsprejema, kar sliši. Človek namreč govori, ker misli, in govorjenje je izraževanje mišljenja v ustnem govoru. S slišanjem in govorjenjem zadobimo ono stopinjo jezikovne izobraženosti, ki nas usposobi za ustno izraževanje mislij.

Spretnost v govorjenji ali v ustnem izraževanju je potrebna za jezikovni pouk sploh, zlasti pa za pouk v čitanji. To spretnost si pridobi človek, ako se vadi, da gladko in določno uporablja ustne besede v namen priobčevanja svojih mislij. To spretnost pospešuje sicer tudi vsak drugi učni predmet, najbolj pa pravi jezikovni pouk.

Izurjenost v govorjenji pa je potrebna tudi zaradi važnosti za življenje v družini, občini, cerkvi in državi. Trgovec ali obrtnik ne more napredovati, ako ne zna spretno govoriti. V cerkvi, v javnih zborih, pri sodiščih in sploh v vsakem stanu je treba, da je človek vaje govornik. Človek z izobraženim jezikom in torej tudi s spretnim govorjenjem je sploh bolj uporabljev za življenje, nego neolikanec. Izurjeno govorjenje pa ne pospešuje le splošne duševne omike, temveč tudi npravstveno.

Res, da ljudska šola nima naloge, da bi vzgojevala spretnih govornikov za javno življenje, ne ljudij, ki o vsem govoré, vse presoajajo; pač pa jej bodi na skrbi, da bodo učenci učno tvarino izražali z umevnimi besedami in zadostovali npravstveni terjatvi. Naloga jej je torej ta, da bodi učenčev govor poln vsebine, priprost, dostojen, pohleven, odkritosrčen in resničen. Vrhu tega vemo, da je otroke z izvežbanim ustnim jezikom najlažje ustrahovati v šoli.

Iz tega je razvidno, da ne smemo jezika rabiti kot orodje, katero bi se rabilo, kakor prilika nanese. Smatrati ga moramo za obrazotvorno sredstvo, s katerim izražamo duševno in npravstveno svoje notranje življenje. Vsaka zloraba jezika se trdno vkorenini in postane razvada; ta pa škoduje umstveni, npravstveni in lepoznanstveni izobraženosti.

2. Prvo govorjenje otrokovo.

§ 7.

Pred vsem je treba vedeti, kako se otrok nauči govoriti. Odgovor na to je lahek, namreč: Kakor vsake druge ročnosti in umetnosti. Otrok sliši govoriti in takoj poskuša tudi sam isto storiti, kajti nagon posnemanja ga sili k temu. Z razvitjem

prvih predstav pa še ni združeno popolno govorjenje. Sprva izgovarja samo še glasove in zloge, polagoma šele se mu posreči, da izgovarja tudi besede in stavke. Pri tem nareja še mnogo napak, katere mu njegovi vzgojitelji dosledno popravljajo. Malo po malo se zahteva vedno več od njega. Prvo govorjenje je torej le posnemanje, pri čemer pa se mu razširjuje tudi obzorje, kajti uči se spoznavati stvar in ime. Nadalje se vadi otrok, da premišljuje tudi svoje vnanje delovanje. Na ta način pride nezavestno do zakonov in pravil, katere potem uporablja za daljno duševno delovanje. Prvotnemu vnanjemu slišanju se je pridružilo notranje umevanje; otrok od zdaj nadalje ne pojmuje le oblike, temveč tudi jezikovno vsebino. S tem pa se pripravlja za samozavestni in pravilni književni jezik.

Pri vstopu v šolo je otroški jezik torej že razvit, t. j. otroci znajo s šestim letom vsaj kolikor toliko izraziti svoje misli. A ta jezik nosi na sebi znake onih činiteljev, kateri so mu bili v posnemanje.

Največkrat uči mati otroka govoriti, zato se imenuje njegov prvi jezik materin. Pa tudi drugi činitelji vplivajo nanj, n. pr. bratje in sestre, sorodniki, posli in tovariši. Ti činitelji so različno izobraženi, zato je tudi otroški govor zelo različen. Čim bolj se roditelji in domačini pogovarjajo z njim, tem gladkeje govori, tem manj nedostatkov kaže v svojem govoru. S tem raznolikim govorom pride otrok v šolo. Navadno govori narečje, in le malo jih je, ki bi bili že v domači hiši slišali književni jezik.

Vrhu tega je v teh letih otroško naziranje še skromno, razumnost mu je še malo razvita, zato mu nedostaje pojmov, njegovo besedišče je še pičlo, kaže še malo sposobnosti za opazovanje stvari; tudi še ni vaje reda, pazljivosti, delavnosti.

To se opazuje zlasti na kmetih. Tu prihajajo otroci v šolo, ki so ubogi na duhu, komaj da znajo imenovati reči iz vsakdanjega njihovega obližja, njih znake in najprostejša razmerja. Često ume takov otrok jedva dve ali tri besede povedati v pravi zvezi, nima čuta za red in za pravilno govorjenje, vmes se nahajajo celó taki, ki komaj odpirajo usta in le s težavo izgovoré kak glas ali pa še celó molcé na vprašanje.

Z vstopom v šolo se začne za otroke novo življenje. Učitelju je naloga, da jim vzbuja veselje in ljubezen do pouka, da jih navadi reda in pazljivosti, sosebnost pa, da jim razvija jezik v pravilno in lepo književno govorjenje. V ta namen jim popravlja in obdeluje narečje, razširjuje jim nazorni krog, množi besedni zaklad, oživlja jezik, popravlja in določuje nejasne pojme in misli, prave in jasne pa dalje razvija in širi. Vse to pa se vrši z otroško besedo, toda resno in premišljeno.

3. Narečje in književni jezik.

§ 8.

Pri vstopu v šolo govori torej večina otrok še v narečji svojega kraja. Na ta otroški govor mora učitelj naslanjati svoje poučevanje in šele od tu polagoma prehajati na književni jezik. S tem pa ni rečeno, da bi smel gojiti in razvijati narečje samo záse. Rabiti ga sme le v ta namen, da razjasnjuje otrokom književni jezik. Zato pa je treba, da učitelj sam dobro vé, kako se govori v njegovi okolici, popolnoma se mu je seznaniti s tem govorom in vedeti mora, kako se prehaja od narečja na književni jezik. Nikakor pa ne sme učitelj dolgo časa ostajati pri narečji. Malo po malo naj uvaja v svoj govor besede in izraze, kateri se rabijo v književnem jeziku, a se le redko kdaj slišijo v okolici. Najbolj pa se mu je potruditi, da izraža tuje izraze in tuji način izraževanja z domačo govorico in da namesto nespretno skovanih izrazov uporablja čisto narodne. Take izraze naj si otroci dobro zapomnijo. Le na ta način jim bode moči, sebi v korist uporabljati duševne proizvode najboljših pisateljev.

Tako uvajanje v književni jezik naj se vrši mirno in dostojno. Neumestno bi bilo, ko bi se učitelj posmehoval narečju otrokovemu.

Največ vspeha pa doseže učitelj, ako sam vedno govori le v čistem književnem jeziku in ako otrokom vsako stvar razloži tako, da jih poleg izraza seznaní tudi z dotičnim pojmom. Vrhu tega ne sme učitelj zamuditi nobene prilike pri slovniskem pouku, kadar je moči opozoriti otroke na razliko med

narečjem in književnim jezikom. Otroško uho je jako vsprejemljivo za pravilen govor; glas se dá še lahko prilagoditi terjatvam književnega jezika. Konečno mora terjati, da otroci povsod, pri vsem občevanji v šoli govoré le v književnem jeziku.

4. Učiteljev jezik.

§ 9.

Jezika se nauči otrok soseбно s posnemanjem in z vajo. Jezikovni čut ga vodi hitreje do razumevanja, nego vsa pravila.

Zategadelj je pravilno govorjenje učiteljevo najkrepkejše sredstvo vsega jezikovnega pouka; od njegovega vzora je zavisen glavni vspeh tega pouka; tako govorjenje je ob jednom podlaga vsemu pouku.

Pravilno govorjenje je sicer težavno, ker mora učitelj ob jednom paziti na učence, na lastno osebo in na učni predmet. A brez opazovanja samega sebe se ne more z dobrim vzgledom poučevati.

Govoriti mora učitelj najčistejši književni jezik. Tega mora rabiti pri prednašanji in deklamovanji, pri čitanji in izpraševanji, pri vseh drugih predmetih, v vsem šolskem življenji in pri vsáki priliki.

Ko bi učitelj pravilno govoril le pri jezikovnem pouku, ne bi s tem ustrezal pravilu, da bodi vsak pouk jezikovni pouk. Na ta način ne bi dosegel v nobenem predmetu popolnjih vspehov. Duševno obzorje in njegovo razjasnjevanje je v tesni zvezi s spretnim govorjenjem in z razvijanjem jezikovne sile. Poslednja pa je zavisna od učiteljevega jezika.

1. Zato bodi učiteljev jezik po obliki in po vsebini sovršen in posnemanja vreden.

a) Po obliki bodi njegov jezik glasovno in slovniški pravilen. Izgovarjati mora pojedine glasove popolnoma tako, kakor veleva glasoslovje. Vsak glas ima svoje posebno izgovarjanje, zato mora vsakega čisto izgovarjati in natanko razločevati od drugega, da se vsak glas lahko umeva sam záse. Izgovarja naj tudi opisovalni deležnik preteklega časa v tvorni obliki — 1.

b) Učiteljev jezik bodi tudi ritmično in dinamično pravilen, da ni niti pretih niti preglasen, da učitelj ne šepeta in ne vpije, ali da ne govori skozi nos.

Zato govori toliko glasno in krepko, da te umejo vsi otroci, vendar ne glasneje, kot je treba, a ostro naglašuj zloge in besede.

c) Učiteljev jezik pa bodi tudi melodično pravilen, da se glas prav povzdiguje in ponižuje, pomen prav naglašuje in umeva.

Tak govor pospešuje jezikovni pouk in otroci ga radi in lahko posnemajo.

Da pa bode učiteljev jezik po obliki sovršen, imeti mora besedo popolnoma v oblasti, poznati mora vse premene in posebnosti materinega jezika. Šele potem mu bode moči nadvladati duhove svojih otrok.

d) Gledé na vsebino bodi učiteljev jezik izboren in jedrnat. Obsegati ne sme nič površnega, nobene brezsmiselnosti, nič nejasnega in neresničnega.

Nasprotno pa bodi vsebina učiteljevega jezika polna bogatih mislij, ki morejo tudi v otroku vzbujati nove misli. V ta namen mu je pred vsem izražati svoje misli v pravilni logični in slovniški obliki. Brez take oblike otrok sploh ne more vsebine vsprejemati, umevati in uporabljati za svoje duševno izobraževanje.

e) Logično si more učitelj le tedaj prirediti misli, ako ima jasne pojme, ako je sposoben, da pregleda vso vsebino svojih mislij, in ako ume besede natanko izražati.

2. Da pa bodo mogli otroci posnemati njegov vzor, treba mu je postopati didaktično in metodično. To stori, ako svoj jezik prilagodi otroški pojmljivosti, ako se naslaja na njihov jezik, ako torej začinja z narečjem. Vender bi zgrešil pravo pot, ako bi preveč najedenkrat terjal od otrok. Polagoma in od stopinje do stopinje naj jih vodi do spoznavanja književnega jezika.

3. Učitelj govóri jasno in nazorno. Kar otrokom podajaš, morajo taisti tudi duševno prebaviti. Zato je treba dalje časa ostajati pri pojedinostih, treba je vsako stvar vsestranski in nazorno razkladati in vaditi, in to toliko časa, da

jo vsi učenci umejo. Novo tvarino je treba oživljati in jo nanašati na prejšnjo, katero so že prebavili.

Učitelj naj ne govori vedno z enakim glasom, ker tak govor ni prepričevalen in vzbudljiv; tudi se ga otroci kmalu naveličajo. Večkrat zahteva že vsebina pripovedovanja izpreminjavo glasa.

4. Učitelj mora imeti tanko, dobro in odprto uho, da takoj sliši in zapazi najmanjšo napako v izgovarjanji otrok. Vsako tako napako mora takoj popravljati, in sicer je najboljšo, da jo popravijo otroci sami. Učitelj sam naj jo popravi le tedaj, kadar bi je noben drug učenec ne mogel. Tako postopanje je sicer mudno, a uspeh je tem gotovejši.

5. Učitelj mora imeti veselje do jezika, znati mora učence zanj ogrevati; to stori sosebno s prepričevalnim in resničnim govorjenjem.

Dobro govoriti se učitelj nauči s prebiranjem šolskih knjig in spisov najboljših pesnikov in pisateljev, kajti le njih jezik je vzgleden. Nadalje mu je občeovati z ljudni plemenite jezikovne izobrazenosti. Poslušaj naj izborne umetnike in govornike. Preučuje naj dobre slovniške in spisne knjige ter slovstveno zgodovino. Sploh pa se mu je dan za dnevom vaditi v ustnem in pismenem izraževanju svojih mislij; pripravljati se mu je pismeno na pouk, prebira naj učne poskuse svojih sotrudnikov. Vrhu tega mu do pravnega govora pomore zlasti glasno čitanje dobrih spisov. Dobro čitati se naučimo le z učenjem v pravilnem in lepem čitanji, da pazljivo poslušamo dobre čitatelje in da se temeljito vglobimo v čitalno tvarino.

Čim bolj si bode učitelj izobrazil svoj jezik, tem boljši bode njegov pouk in tem večji uspeh.

6. Slednjič je treba, da vsi učitelji jedne šole jednako lepo in pravilno govoré, da se otroci ne motijo s poslušanjem raznih govorov, in da jeden ne pokvari tega, kar drugi stori dobrega.

5. Učenčev jezik.

§ 10.

Glavni pogoj, da se naučé otroci jezika, to je ustno občevanje. Ker je otrokov govor pri vstopu v šolo še malo

razvit, treba ga je vaditi, kako se prav govori. Otroško govorjenje bodi zrcalo učiteljevega govorjenja. Zato se tudi od otrok terja gledé na pravilno govorjenje vse ono, kar od učitelja.

1. Otroci naj govore kolikor mogoče mnogo, tem manj pa govori učitelj; ta naj govori sploh le toliko, kolikor je treba, da ga otroci umejo. Ako učitelj preveč ali prerad govori, tedaj ga otroci le poslušajo in postanejo leni v mišljenji in govorjenji. Učitelj naj vspodbuja otroke, da govore brez strahu, brez obotavljanja, prosto in odkrito. Za nepravilno ali nespretno govorjenje ne zaslužijo kazni.

2. Otrokom je pustiti dovolj časa, da premišlujejo, predno odgovarjajo. Vender je paziti, da se med tem premišljevanjem ne zamislijo v druge stvari. Vkljub premišljevanju morajo biti pripravljeni na hitri odgovor; zato naj se navadijo, da hitro zberó svoje misli v pravilne besede.

3. Kar si mislijo o predmetih in kar z besedami izgovore, to je stavek. Zato bodi vse govorjenje v šoli v popolnih stavkih. Tu ni trpeti nobenega polovičarskega ali nepopolnega odgovora. Poskušati morajo precej od začetka v književnem jeziku govoriti. Zato naj vse glasove izgovarjajo čisto in razločno, nobenega ne smejo požreti, nobene napačne besede, nobenega nepravilnega stavka izgovoriti.

4. Govore naj glasno, a ne smejo vpiti, ker se s kričečo besedo zapreči pravilno govorjenje.

5. Naj ne govore prehitro, ker je tako govorjenje škodljivo pravilnemu mišljenju in govorjenju.

6. Otroški govor bodi blagoglasen in dobro naglaševan; tega se naučé na enakem učiteljevem govoru.

7. Vedno je treba govor učencev popravljati in ga z boljšimi izrazi, s pravilnejšimi stavki nadomeščati. To naj se zgodi z milo, ne pretrdo besedo, ne s kaznijo, ne z zasmehom. Osrčiti je treba otroke, da brez strahu povedó, kar mislijo.

§ 11.

Prve govorne vaje obsegajo snov iz nazornega pouka, iz pravljic, pripovedek, basnij itd. To govorno snov pripovedujejo ali doslovno ali prosto, t. j. s svojimi besedami.

Sredstva za govorne vaje so torej nazorni pouk, pripovedovanje in memorovanje.

Pripovedovanje in memorovanje se vadi tudi pri obravnavi beril, zato se bode o njem na dotičnem mestu nadalje razpravljalo (§ 63. in 64.).

6. Nazorni pouk.

§ 12.

Nazor je izvir in podlaga vsega spoznanja. Ž njim se odpró otrokom oči, da vidijo, ušesa, da slišijo, razum, da mislijo, usta, da govoré, srce, da občutijo. Nazorni pouk vzbuja in izobražuje otrokom jezikovni čut in jezikovno izurjenost. Otrok sliši že s prve mladosti vedno isti jezik. Svoje misli, pojme, razne razmere izraža vedno na isti način. To govorjenje se nadaljuje v šoli. Na ta način se otroku razvije jezikovni čut tako, da polagoma sam lahko razločuje, govori li prav ali ne, ne da bi se zavedal jezikovnih pravil.

Bistvo nazornega pouka je torej to :

1. da otroci spoznavajo vnanji svet,
2. da združujejo v določne misli to, kar umevajo, in
3. da izražujejo s primernimi besedami vsebino, ki so jo pridobili s splošnim poukom.

Z nazornim poukom se bistrijo in vadijo čuti, vzbuja se zanimanje, ustrahuje duh, razveže jezik, vzbuja in krepi jezikovna moč. Ker imajo otroci pri vstopu v šolo še malo izrazov in ker je tudi njih nazorni krog še zelo ozek, — zato naj se jim množi besedni zaklad. S tem se jim množé ob jednem pojmi in misli in s tem tudi znanje.

Prva stopinja govornih vaj se naslanja torej na nazorni pouk, zato je s tem poukom začeti takoj prvi šolski dan; od tu nadalje pa se mora taisti obravnavati vsestranski. Vsaka naslednja vaja je sicer lahko manj obširna, a tem bolj zanimiva in jedrnata. Tvarina za nazorni pouk naj se zajemlje iz otrokovega obližja. Podajati se sme le to, kar otrok v resnici more zaznati in pojmiti in kar je že sam izkusil. Najboljši so resnični predmeti, podobe ali obrazci naj se rabijo le za silo. Začenjati je z imenovanjem rečij,

ki jih otroci vidijo v šoli, zunaj šole, doma, v okolici. Prvi predmeti nazornega pouka so torej šola, hiša, dvorišče, vrt, cesta, polje, živali, rastline, človeška opravila, itd. Vsa ta tvarina bodi primerna otrokovemu naziranju. Razdéli jo na letne čase in na druge prilike; ravnaj se pri tem pouku po pismenem načrtu, katerega si prej dobro preskusil.

Pri tem pouku je neprestano popravljati napačne predstave, nedostatne razvijati, prave pa nadalje izobraževati. Na ta način postanejo otroci sposobni za učenje. To popravljanje bodi ljubezljivo, lahkotno in naj ne obsega preveč pojmov najedenkrat. Nazorni pouk obsega na najnižji stopinji vse stvarne in jezikovne vaje. Zato se tu ne sme ločiti jezikovni pouk od stvarnega; otrok v prvih letih še ne loči vsebine od oblike, stvari od jezika.

Na nižji stopinji nastopa nazorni pouk kot predmet sam záse, in sicer je tu formalni ozir glavna svrha.

Tudi na srednji stopinji, ko imajo otroci že berilo v rokah, treba je še vedno združevati stvarni in jezikovni pouk, vendar se tu ozira že bolj na materijalno svrho. Zato se na tej stopinji berila že različno obravnavajo. Nazornost pa je tudi tukaj podlaga vsaki obravnavi dotičnih beril in se smatra kot nadaljevanje prejšnjega nazornega pouka, če ravno ima vsak predmet že svoj poseben nazorni pouk.

Na višji stopinji pa se obravnava realističnih beril popolnoma loči od jezikovnega pouka, kajti tu je treba realistična berila drugače in obširneje obravnavati, nego jezikovna. Vendar mora tudi tu biti neka zveza med stvarnim in jezikovnim poukom. Drugo se naj odnaša na drugo, vzajemno naj se dopolnjuje in berilna tvarina uporablja zlasti za vaje v čitanji, slovnici, pravopisu in spisji.

Na ta način je prvi jezikovni pouk nazorni, pozneje preide v realistični ali stvarni pouk.

Gledé na metodično postopanje je paziti, da se pokaže najprej predmet, potem ga otroci opazujejo in umevajo in slednjič se o njem določno izražajo. Prvo je torej stvar, potem pride beseda.

Najboljša učna oblika je razvijajoča. Priobčujočo je rabiti le tedaj, ako se takoj potem izprašuje in ponavlja, kar se je priobčilo.

Da se nazorni pouk oživi, treba je izpreminjave in raznoličnosti; zato je menjavati predmete, pa tudi način poučevanja in ogledovanja. Prav primerno je, da se razgovor začneja s kako povestjo, basnijo, pravljico; vmes naj se podajajo uganke, izreki, pesmi itd. Ti dodatki naj se pripovedujejo v doslovnem govoru, ker je tak govor prikladnejši otrokovemu duhu in vzbuja več živahnosti. Tudi ni dobro, ko bi učitelj pravljice le čital, temveč naj jih pripoveduje iz pameti. Vse pa, kar učitelj pripoveduje, morajo si otroci dobro zapomniti in kolikor moči pripovedovati z istimi besedami. Zlasti naj se na konci vsakega pogovora dobljeni stavki povzamejo v celoto in uvadijo v zboru ali posamezno.

§ 13.

Učni načrt za **kranjske** jednorazrednice do trirazrednice določuje gledé na nazorni pouk to-le:

1. šolsko leto: „Nazorne in govorne vaje, počenski s predmeti iz otrokovega obližja. Imenovanje rečij v šoli, doma in v obližji, naštevanje lahko razločljivih znakov (svojstev in dejanj); imena živalij, rastlin in rudnin. — Navaditi se je glasovno čistega in razločnega izgovarjanja“.

2. in 3. (na trirazrednicah le 2.) šolsko leto: „V teh šolskih letih se strinja nazorni pouk z razlaganjem beril, sešobno prirodopisnih“.

Za štirirazrednice:

1. šolsko leto, kakor zgoraj.

2. šolsko leto: „Nadaljevanje nazornih in govornih vaj. Nazorni pouk v zvezi z berili in kot pripravljanje sešobno na prirodopisni in zemljepisni pouk“.

Na petrazrednicah do osemrazrednicah pride še zraven: I. šolsko leto. „Naštevanje različnih človeških opravil (rokodelstev, obrtov in umetnostij)“.

Učni načrt na **Primorskem** veleva za jednorazrednice do šestrazrednice:

1. šolsko leto: „Nazorne in govorne vaje, počenski z osebami in predmeti iz otrokovega obližja; pri tem naj se učitelj ozira posebno na vzgojo čudi“.

2 in 3. (na štirirazrednicah do šestrazrednicah le 2.) šolsko leto: „Nazorni pouk se strinja z razlaganjem beril“.

Na Štajerskem določuje učni načrt za jednorazrednice in dvorazrednice:

1. šolsko leto: „Nazorne in govorne vaje, naslanjajoč se na predmete v otroškem obližju“.

2. in 3. šolsko leto: „V teh šolskih letih se strinja nazorni pouk z razlaganjem beril (zlasti prirodopisnih)“.

Za trirazrednice:

1. šolsko leto, kot zgoraj.

2. šolsko leto: „Nadaljevanje nazornih in govornih vaj; nazorni pouk se strinja z razlaganjem beril, zlasti prirodopisnih“.

Za štirirazrednice:

1. šolsko leto, kot zgoraj.

2. in 3. šolsko leto: „Nadaljevanje nazornih in govornih vaj. Nazorni pouk se naslanja na berila in pripravlja na prirodopisni in zemljepisni pouk“.

II. Čitanje.

1. Pojem in potreba.

§ 14.

Z govorom moremo svoje misli priobčevati drugim le tedaj, kadar smo blizu njih. Ako pa smo ločeni po času ali prostoru, ni mogoče tega storiti. Zato pa nam je treba pisane ali tiskane besede. Zadnje je zelo važno, ker pisana, zlasti pa tiskana beseda ni navezana na določen prostor, temveč preleti vse meje prostora in časa. Kar mislimo in čutimo, ohrani se s pisavo tudi za prihodnjost.

Da pa umemo pisavo, treba je znati čitati. Čitanje je torej spretnost, s katero to, kar je izraženo s črkami, pretvorimo v glasovni jezik. S čitanjem moremo vidno besedo slišati in jo umeti. Čitanje ali branje pomeni zbiranje, kar se pravi, da več manjših delov drug za drugim sestavljamo v celoto. Da čitamo, moramo torej poznati črke, moramo jih

vezati v zloge, besede in stavke. Imamo pa 25 črk ali znamenj za razne glasove.

Čitajoč in pišoč se najbolj izobražujemo v jeziku; usposobimo se za pismeno izraževanje svojih mislij. S čitanjem se nam odpira najvažnejši vir duševne omike. Čitajoč si privajamo tuje nazore, duševne zaklade drugih ljudij. Ti zakladi so shranjeni v pisani besedi in se z iznajdbo knjigotiskarstva razširjajo po vsem svetu. Na podlagi teh zakladov proučavamo dušnost drugih ljudij, seznanjamo se z njihovimi težnjami in izkušnjami, s posledki njih premišljevanja in izsledovanja, z bogastvom njih znanja. Vse to pospešuje našo miselnost in vspodbuja naše izobraževanje. Seznanitev z duševnim delovanjem drugih ljudij ojačuje našo voljo, blaži naše srce.

Tako je tedaj čitanje izvrstno izobraževalno sredstvo za duha in srce pojedincev in vsega naroda. Vse to pa le, ako prav čitamo dobre spise.

Čitanje ima torej velik idejalen, pa tudi praktičen pomen.

1. Za versko življenje. Brez te spretnosti ne bi mogli čitati pobožnih knjig, katekizma in sv. pisma. S čitanjem pa moremo vsak čas sami premišljevati o verskih resnicah in tako usovrševati svojega duha.

2. Za narodno življenje. Brez čitanja ne bi se mogel narod duševno izobraževati. Kdor ne zna čitati, ne more si izkoristiti lepote, dobrote in resnice, ki so jo izsledovali najboljši pisatelji v svojih spisih. Brez tega znanja ne bi se bilo iznašlo knjigotiskarstvo; brez tiskanega beriva pa ne bi spoznavali svoje zgodovine, ki nam kaže v jasnih potezah vse prednosti našega naroda.

3. Za družabno življenje. Ko ne bi znali čitati, ne bi mogli izvedeti vsakdanjih dogodeb, ne bi mogli čitati časnikov in drugih poročil, zakonov, ukazov in naredeb. Brez tega znanja bi bilo občevanje v občini in državi zelo težavno.

4. Za stanovsko in obrtno življenje. Mnogo opravkov človek ne more vršiti brez čitanja, kajti v vsakem stanu je treba znati čitati. Skoro vsi opravki se vrše dandanes le pismeno. Vednosti napredujejo, nove iznajdbe se

množé. Vse to terja, da se tudi obrtnik in celó kmet seznaní s temi stvarmi. V to mu pomorejo dobre knjige in dobri časniki.

5. Pa tudi šola sama potrebuje čitanja. Mnogo predmetov ne bi bilo moči učiti, ko ne bi znali otroci čitati iz knjig.

6. Vrhu tega je čitanjé najboljšé sredstvo za razvedrilo duha, za versko, npravstveno in lepoznanstveno izobraževanje čustev. Zato vidimo, da dobro čita le tisti, ki je popolnoma izobražen; vsaj se celó slepci učé čitanja.

Zaradi te preimenitne važnosti dobrega čitanja je bilo isto že od nekdašnjí glavni predmet ljudske šole. Zato se tudi dandanes čita po vseh šolah, nižjih in višjih, po vsem svetu. Po vsej pravici se sme torej terjati, da zna vsak učenec po dovršeni šoli v popolnem pomenu čitati. Sposoben mora biti, da zna ob prestopu v navadno življenje samostojno skrbeti za svoje nadaljno izobraževanje.

Ako pa se je čitanje že od nekdašnjí najbolj gojilo po šolah, tem važnejše mesto mu moramo odločiti dandanes v času občénege napredka. Nobena šola, tudi najpriprostejša, ne sme biti brez onih poučnih uredeb, po katerih se otrok nauči, da zna mehanično, logično in estetično čitati. Brez takega čitanja si sploh ne moremo misliti vspešnega pouka v šoli. Zato prav primerno terja avstrijska država od vsakega državljana, da se nauči v ljudski šoli čitanja.

2. Smoter.

§ 15.

Smoter pouka v čitanji je ta, da prav umevamo, kar je pisano in tiskano. Š tem so misli v berilu dostopne učencevemú razumu. Le na ta način se pogodi prava misel tega, kar je pisano in tiskano. Vsako čitanje je torej ob jednom tudi mišljenje. Brez mišljenja pa ni jezikovnega pouka; zaradi tega je čitanje bistveni del tega pouka. Pa tudi ves ostali pouk v ljudski šoli je najtesneje zvezan s čitalnim poukom.

Pri čitanji razločujemo tri stopinje:

1. mehanično ali gladko,
2. logično ali razumno in
3. estetično ali lepo čitanje.

I. Mehanično ali tehnično, tudi elementarno čitanje je pretvarjanje pisane ali tiskane tvarine v glasovni jezik, zato je tako čitanje glasovno pravilno. To čitanje ima pred vsem nalogo, da se učenci naučé pisane ali tiskane črke lahko spoznavati, jasno, čisto, razločno in prav izgovarjati ter zlagati jih v zloge, besede in stavke. Pri tem mora učenec pojedine glasove, zloge in besede v pravi zaporednosti izgovarjati, ne sme jih izpuščati ali zamenjavati.

Ako čita učenec brez ustavljanja, brez nepotrebnega prenehavanja, ako se ne izpodtika nad kakim težjim glasom, ako se mu jezik ne zaletava, imenujemo tako čitanje urno. Tu se ne pazi toliko na umevanje tega, kar se čita. Glavna naloga urnemu čitanju je ta, da otrok prav izgovarja vsak glas, vsak zlog in vsako besedo, in da neha le pri ločilih. Popolnoma seveda tudi ne sme zanemarjati vsebine, katera se mu mora pred vsakim čitanjem razložiti. Mehanično čitanje je treba v šoli že zgodaj doseči, ker drugače ni moči učiti logičnega ali estetičnega čitanja.

II. Logično čitamo, kadar z mehaničnim čitanjem združujemo tudi smisel tega, kar je hotel pisatelj povedati. Logično čita torej učenec, kadar smiselno in s čutom poudarja vsak zlog, vsako besedo, vsak stavek, in sicer tako, kakor zahteva pomen beriva. Misлити mora na to in ob enem umeti, kar čita. Prav in s pravim izrazom mora naglaševati vsako berivo.

Logično čitanje je glavna svrha v ljudski šoli. Ako otroci ne umejo beriva, nima čitanje nobene veljave zanje. Razumno čitanje je odmev razumne duše. Tako čitanje priča, da glasovi, ki izhajajo iz njega, niso le mehanično izgovorjeni, ampak razumno ubrani. Razumno čitanje kaže, da si je čitalec v svesti prečitane tvarine, da je le-tò tudi duševno prebavil. Tako čitanje je ob enem tudi lepo.

Logično čitanje ne zahteva le, da pojmuje otrok besedne podobe v berilu same na sebi, ampak da jih tudi v zvezi v stavku določno in hitro umeva. Bistvo logičnega čitanja ni torej le spretno ali mehanično izgovarjanje glasov, temveč jasno umevanje pomena, ki se nahaja v besedah, v stavkovih delih in v popolnih stavkih.

III. Estetično ali lepo, tudi blagoglasno čitanje terja, da pogodi učenec s čitanjem občut ali čut, kateri je navdajal pisatelja. Ob enem mora s svojim čitanjem vzbujati v poslušalcih jednake občute, kakeršne ima sam. Zadnjo terjatev je v ljudski šoli le težko doseči; zato smemo največkrat zadovoljni biti z dobrim mehaničnim in logičnim čitanjem.

Estetično čitanje je torej najvišja stopinja čitanja. Tako čitanje je ura duhovne vaje, mirnega premišljevanja, zbrana srca, duševnega oddiha.

Da doseže učenec tako čitanje, mora se v duhu postaviti na stališče pisateljevo in njegove misli izražati kot svoje.

Estetičnega čitanja se privadi otrok le po vnanjem vplivu. Zato mora slišati, kako se lepo čita. Vzgleđ mu bodi učitelj; njegovo lepo čitanje naj ogreva otroka, to čitanje naj prehaja iz srca v srce. S tem se obudi v otroku veselje do čitanja.

Mehanično in logično čitanje se lahko vrši na dva načina, tiho ali glasno.

Tiho čitamo, kadar pretvarjamo črke in njihove zveze v resnične glasove, prisvojajoč si pri tem tudi vsebino mislij, ne da bi izražali z glasom, kar čitamo in umemo.

Glasno pa čitamo, kadar izražamo črke in njihove zveze tako, da jih morejo tudi drugi slišati. Pri tem umevamo tudi smisel tega, kar čitamo, in ob enem podajamo to vsebino tudi drugim.

V šoli se gōji zlasti glasno čitanje, kajti tu je treba, da izraža učenec vsebino na primeren način, ki ugaja ušesu in vpliva na čustva součencev.

Z ozirom na tri glavne stopinje vsega pouka razlikujemo tudi tri stopinje čitanja.

Na nižji stopinji gojimo najbolj mehanično, na srednji stopinji logično in na višji stopinji estetično čitanje.

Nižja stopinja obsega nekako prvi dve šolski leti, srednja stopinja 8., 9. in 10., višja stopinja 11. do 14. šolsko leto.

Tega razlikovanja vendar ne smemo strogo vzeti, da bi se naj namreč gojila na vsaki stopinji le jedna svrha čitanja.

Že na nižji stopinji se mora zahtevati logično čitanje in primerno naglaševanje. V prvi vrsti je sicer treba na tej stopinji glasovno primerno čitati in se tega vaditi na mnogih vajah. Ko pa premagajo otroci tehnične ovire, odpreti se jim mora vsebina beriva, da čitajo tudi po smislu primerno. To se zgodi, ako jih na kratko izprašujemo po vsebini. S tem se pripravljajo že na estetično čitanje.

Učenec mora z jednim samim pogledom pregledati posamezne črke, zloge in besede, potem pa brez nepotrebnega presledka čitati varno in pravilno. Da se to doseže, treba je dolgo časa ostati na tej stopinji pri jednem in istem berilu in vedno paziti na dobro izgovarjanje.

Samo mehanično čitanje škoduje duševnemu in jezikovnemu razvoju. Pri takem čitanji se navadno ne čita prav, pa tudi pravo naglaševanje se ne more gojiti.

Čitanju je le-ta namen, da pomore razumevanju beriva. Ako pa zanemarjamo vsebino beriva, odvadijo se otroci pazljivosti.

Vspeh v čitanji se ne sodi po tem, koliko stranij otroci prečitajo mehanično, t. j. brez pazljivosti na vsebino, brez pravilnega izgovarjanja, ampak po tem, kako umevajo smisel tega, kar čitajo, kako naglašujejo in kako pripovedujejo vsebino.

V prejšnjih časih so se ozirali sosebno na mehanično čitanje, zato takratni šolski pouk ni oživiljal duha. V novejšem času pa se često ravna nasprotno, in zanemarja se spretnost v čitanji. Pravo je torej, da se vzajemno neguje mehanično in logično čitanje.

Tudi na srednji stopinji se ne smemo ozirati le na logično čitanje. Tudi tu nam je še vedno gojiti mehanično čitanje, ker s tem množimo spretnost v čitanji, katera se na prejšnji stopinji ni še popolnoma dosegla. Ozirati pa se nam je po možnosti tudi že na lepo, izrazito čitanje.

Prav tako se ne sme na višji stopinji popolnoma zanemarjati mehanično in logično čitanje; kajti lepo čitanje ima svojo podlago le v spretnem in razumnem čitanji. Zato mora višja stopinja sama na sebi obsegati nižjo in srednjo. Zadnja pa se dovršuje v višji.

Na sploh pa je vaditi čitanje tako, da učenci sami vidijo, razumevajo, sklepajo, izvajajo in izgovarjajo, kar jim podaja knjiga. V resnici se naučé le tega, kar si sami pridobé. Na podlagi take samodelavnosti se duševno izobražujejo, množi se jim sposobnost, da pojmujejo in pravilno izgovarjajo, kar so razumeli.

Kot pripravljanje na pravi pouk v čitanji in pisanji velja nazorni pouk, pri katerem se otroci vadijo ustnega izraževanja. Ta pouk spremlja čitanje in pisanje tudi še na poznejših stopinjah. Kot predvaja čitanju pa usposoblja učence, da razstavljajo kratke stavke v besede, zloge in glase. Na te predvaje se naslanja prvi čitalni pouk, ki je združen ob enem s pisanjem. Imamo pa dve metodi: 1. Analitično - sintetična izhaja od normalnih besed, 2. pisalno - čitalna pa od glasov.

O tem prvem postopanju pri pouku v čitanji in pisanji ne nameravamo razpravljati v pričujočem delu, ampak se bode o tem izdal **poseben navod**, ki bo obsegal ves pouk v prvem šolskem letu.

§ 16.

Učni načrt za **Kranjsko** določuje glede na čitanje na osemrazrednicah nastopno tvarino:

1. šolsko leto. „Naučiti se glasove in njihova pisna in tiskovna znamenja; počasno in glasovno pravilno čitati z oziranjem na razzlogovanje in ločila; razpravljanje beriva. Učiti se na pamet lahkkih vzornih beril v vezani besedi“.

2. šolsko leto. „Počasno in glasovno pravilno čitati, natančno se oziraje na ločila in prizadevaje si dobro naglaševanje; pojasnjovati be-

sede in tvarino; na vprašanja pripovedovati, kar se je čitalo. Učiti se na pamet primernih vzornih beril, vaditi se govoriti taiste iz pameti, posamezno in v zboru“.

3. šolsko leto. „Kakor na prejšnji stopinji s pomnoženimi zahtevami. Pojasnjevati in pripovedovati, kar se je čitalo; pri tem je doseči polagoma izraz, ki je nezavisen od besed beriva. Učiti se na pamet primernih vzornih beril, vaditi se govoriti jih iz pameti“.

4. šolsko leto. „Gladko in smislu primerno čitati s pravilnim naglaševanjem, popolnoma se oziraje na ločila. Razumevati in jezikovno pravilno pripovedovati, kar se je čitalo. Pojasnjevati besede in tvarino. Vaditi se govoriti poetiška in prozajična vzorna berila“.

5. šolsko leto. „Kakor na prejšnji stopinji s pomnoženimi zahtevami. Pripovedovati vsebino, v lažjih slučajih tudi razvrstitev mislij in glavno misel berila“.

6. šolsko leto. „Gladko, izrazno in blagoglasno čitati, kar je pisano in tiskano; besedni in govorni naglas je natančneje gojiti; pripovedovati vsebino, razvrstitev mislij in glavno misel berila. Pojasnjevati besede in tvarino. Prosto pripovedovanje pripovednih pesmij in prozajičnih sestavkov“.

7. šolsko leto. „Nadaljevanje čitalnih vaj, pogovarjanje o vsebini in načinu predstavljanja, zlasti poetiških beril. Razjasnjevanje ritma in rime. Podatki iz slovstvene zgodovine in kratki življenjepisi najboljših pisateljev, zlasti onih, ki so v berilu. Nadaljevati vaje v govorjenji pripovednih pesmij in prozajičnih sestavkov“.

8. šolsko leto. „Kakor na prejšnji stopinji s pomnoženimi zahtevami. Skupljati to, kar se je podajalo iz slovstva s kratkimi življenjepisi najboljših pisateljev. Navajati, da se razumeva lepota oblike“.

Na Primorskem veleva učni načrt za šestrazrednice:

1. šolsko leto. „Naučiti se glasove in njihova pisna in tiskovna znamenja; počasno in razločno čitati. Razpravljanje beriva. Učiti se na pamet“.

2. šolsko leto. „Razločno čitati, oziraje se natančno na ločila; pojasnjevati besedo in tvarino; na vprašanja pripovedovati, kar se je čitalo. Učiti se na pamet“.

3. šolsko leto. „Gladko in dobro čitati, pojasnjevati besede in tvarino. Pripovedovati, kar se je čitalo, in polagoma privajati učence samostalnim, od beril nezavisnim izrazom. Učiti se na pamet“.

4. šolsko leto. „Kakor zgoraj, prizadevaje si, da se dobro naglašja. Pripovedovati vsebino in razvrstitev mislij v berilih. Vaditi se govoriti primerna berila iz pameti“.

5. šolsko leto. „Lepo čitati; pripovedovati, kar se je čitalo, oziraje se posebno na mnogovrstnost v izrazu. Učiti se na pamet primernih beril in govoriti jih vedno lepše iz pameti“.

6. šolsko leto. „Kakor zgoraj. Gledati na besede sorodne po pomenu. Kratki življenjepisi onih pisateljev, iz katerih spisov so vzeti sestavki v berila“.

Na Štajerskem n. pr. za petrazrednice:

1. šolsko leto. „Vaje z ozirom na glasnike in njihova pisna in tiskovna znamenja; počasno, gledé na glasnike pravilno čitanje z ozirom na razzlogovanje; razpravljanje beriva. Lahka vzorna berila v vezani besedi se učé na pamet“.

2. šolsko leto. „Počasno, gledé na glasnike pravilno čitanje z natančnim ozirom na razzlogovanje in na dobro naglaševanje; razlaganje prečitanih beril po snovi in obliki; na vprašanja pripovedovati o tem, kar se je čitalo. Primerna berila se učé na pamet in se govore iz pameti posamezno ali v zboru“.

3. šolsko leto. „Kakor na prejšnji stopinji, a z večjimi terjatvami. Berila pripovedne vsebine se v zvezi pripovedujejo, primerna berila se učé na pamet ter se govore iz pameti posamezno ali v zboru“.

4. in 5. šolsko leto. „Gladko in smislu primerno čitati; razlaganje prečitanih beril po snovi in obliki; pripovedovati berivo, oziraje se na mnogovrstnost izraza, na red bistvenih mislij in na osnovno misel. Vaje v prednašanji poetiških in prozajčnih izbornih beril“.

6., 7. in 8. šolsko leto. „Gladko in izrazito čitati, kar je tiskano in pisano. Pogovarjati se o berivu gledé na snov in obliko. Povedati razporedbo in osnovno misel. Ozirati se na besede tuje in jednoznačnice. Življenjepise in slovstvene opomnje. Poetiška in prozajčna izborna berila se na pamet učé in govore iz pameti; pri tem se terjatve primerno povečšajo“.

3. Čitanka.

§ 17.

Da dosežemo svrhu jezikovnega pouka, treba je sredstev, na katerih se vadijo otroci tega, kar je treba pri čitanji. Tako pomočno sredstvo je čitanka.

Čitanka je najiminenitnejša knjiga v ljudski šoli. Učencem se večkrat tako prikupi, da se je spominjajo vse žive dni. Zato bodi čitanka vez med učiteljem in učencem, med šolo in domom, najdražji biser učiteljev in učencev.

V čitanki so zbrani najbistvenejši deli učne tvarine. Na podlagi te knjige moremo točneje določiti učni smoter, pa tudi prikladneje razdeliti učno tvarino na pojedine stopinje. Zato je dobra čitanka najboljše učilo za učitelja; olajša mu pripravljajanje na pouk in poučevanje v šoli, odmerja mu učno tvarino, nadomešča narekovanje, učencem pa olajšuje ponavljanje. Dobro čitanko sestaviti je težka naloga. Zato imamo še malo takih knjig. Od dobre čitanke se terja nastopno:

1. Čitanka bodi logično urejena, da more učitelj učno tvarino na njej dopolnjevati, razširjevati in razjasnjevati. Učitelj mora namreč svojo lastno učno pot prirediti na podlagi čitanke, katera mu večkrat kaže že sama na sebi učno metodo. Taka čitanka je potem učitelju navod skoro pri vsem pouku in mu nadomešča mnogo drugih učnih knjig. Tako uravnana čitanka terja, da se naslanja jeden nauk na drugega in jeden razvija iz drugega na priroden način.

2. Čitanka bodi jedrovrta, da obsega vse glavne stvari učne tvarine v kratkih in točno označenih pravilih. Obsegati ima le vzorne sestavke po vsebini in obliki. Čitanka zastopa književni jezik in kar podaja, biti mora sposobno, da obuja ljubezen do materinščine, do slovstva in do omike. Vsako berilo v čitanki bodi vzorna slika sama zase.

3. Biti mora brez stvarnih in jezikovnih pogrškov. Pospeševati mora slovnico, pravopis in slog v spisji. Na njej se imajo otroci navaditi pravičnega, čistega in razločnega jezika. Vsi stavki naj bodo pravični, kolikor moči prosti in popolni. Besedni red bodi priroden, sklonila popolna.

4. Biti mora lahko umljiva, da je vsebina prikladna razumu in pojmljivosti učenčevi in da se mu lahko posreduje umevanje. Zato bodi pisana v prirodnem in jednostavnem slogu; primerna naj bo obliki in vsebini učenčevi starosti in izobraženosti. Tudi v didaktičnem oziru mora biti vsebina taka, da se more nanjo naslanjati jezikovni in stvarni pouk.

5. Vpliva naj na domišljijo. Zato naj bodo posamni deli popolnoma jasni. Ozirati se jej je na vse pojave v pri-

rodi in v življenji, ki vzbujajo učenčevo domišljijo. Vsak sestavek naj stopa otroku pred oči kot verna slika prirode. To potem vzbuja otroku nove misli in stori, da jih živo umeva tudi v svoji duši.

Pravo življenje otrokovo je nazor; zato naj gleda povsod le lepo celoto.

6. V dobri čitanki se menjavajo razni sestavki: povesti, basni, pripovedke, popisi, prizori, podobe, primerjave, pisma, pesmi i. t. d. Taka čitanka vpliva na harmonično izobraževanje duha; izobražuje namreč jezik, uri in bistri razum, ogreva srce, pospešuje нравstveno hotenje, blaži intelektualna čustva, navdaja duha za blagoto, lepoto in čistoto ter budi veselje do resnice, do jasnega in veselega opazovanja prirode. Kar otroci čitajo, morajo občutiti tako, da jim preide v mišljenje. Namesto značaja in zavestnega mišljenja naj se jim obuja neposredni čut. Ako otroku še toliko govorimo, n. pr. o pridnosti, ako pa mu ne predočujemo vrlin in moralne lepote pridnosti, storili smo malo za izobraževanje njegovega srca. Zato naj obsegajo vsi sestavki le plemenite in vzvišene misli.

7. Čitanka ima pospeševati versko vzgojo. Zato naj navaja učence, da ohranijo verske občute v lepi in primerni obliki in tako, kakor jih uči sv. cerkev in kakor se isti vzbujajo v srci vsakega človeka. Vsa berila v naših čitankah mora prešinjati pravi krščansko-katoliški verski duh.

8. V čitanki bodi zastopano narodno slovstvo v vezani in nevezani besedi. Pisatelji ne pišejo le za izobražence in učenjake, ampak za ves narod, torej tudi za mladino. V ta namen naj bodo berila prikladna, da vzbujajo in krepé domovinsko čustvo otrok. Vender se v čitanko ne sme vsprejeti ničesar, kar bi v kakeršnemkoli oziru ne bilo primerno za mladino.

Posamni proizvodi iz literature naj bodo pisani v prvotni, nepokvarjeni obliki.

9. Tudi gledé na vnanja svojstva mora čitanka ustrezati vsem zahtevam. Zato se je vedno držati načela, da bodi trdno in trajno vezana; papir bodi trden, bel, a ne ble-

ščeče bel, črke velike in razločne, da se s čitanjem ne pokvarijo oči. V knjigi naj se menjavajo najnavadnejše tiskovne črke. Pravopis bodi dosleden in brez tiskovnih pogreškov.

10. Čitanka naj obsega za dosti tvarine, ki je potrebna, da se doseže določeni učni smoter. A posamezna berila naj ne bodo preobsežna. Otroci ne čitajo radi predolгих spisov, pa tudi se lažje vglobe v vsebino in svrhu sestavkov, ako jih lahko pregledajo v celoti in v pojedinih delih.

Čitanka v jednom samem delu niti jednorazrednicam ne zadostuje za vsa šolska leta. Najsovršenejše čitanke bi bile one, ki bi bile prirejene za vsako šolsko leto posebej.

§ 18.

Čitanka za začetni pouk se navadno imenuje Abecednik ali Začetnica. Za poznejša šolska leta imamo dosedaj več delov, ki se imenujejo „Prvo“, „Drugo“, „Tretje“ in „Četrto Berilo“.

Naše čitanke so sploh lepo uravnane in ne delajo težav pri razredbi učne tvarine. Na podlagi teh čitank je lahko določiti osnutke raznim predmetom.

Abecednik (Začetnica) ima navadno dva dela. Prvi del obsega one glaskovalne in čitalne vaje, na katerih se vadi mehanično čitanje. O tem delu se tu ne bode razpravljalo. Drugi del obsega priproste sestavke, ki podajajo v prvi vrsti tvarino iz nazornega pouka za mehanično in razumno čitanje. Vrhu tega obsega ta del še razna druga berila, na katerih se vadijo otroci razen mehaničnega tudi lepega čitanja.

„Prvo“, „Drugo“, „Tretje“ in „Četrto Berilo“ razpada na več delov. Prvi del obsega navadno etične sestavke, v ostalih delih pa je po pedagoških načelih razvrščena tvarina iz realij, kakor iz prirodopisa, prirodoslovja, zemljepisa in zgodovine. Vmes so vpletene primerne pesmice, ki imajo namen, da oživljajo pouk in blažé srce.

4. Čitanka in jezikovni pouk.

§ 19.

Nekateri pedagogi so terjali, da bodi čitanka središče vsemu šolskemu pouku. A to izvršiti skoro ni mogoče, kajti

mного učnih predmetov nima s čitanko nobene zveze, n. pr. računstvo, oblikoslovje, risanje.

Lažje je izvesti pravilo, po katerem bodi čitanka središče in podlaga vsemu jezikovnemu pouku. V tem oziru naj bi se naslanjalo na berila: čitanje, slovniški, pravopisni in spisni pouk. To načelo je bilo dalje časa merodajno in se je udomačilo po mnogih šolah. Izkušnja pa je pokazala, da se doseže pri točnem izvrševanju tega pravila neka negotovost v pojmovanji, raztresenost in nerednost v postopanju, kar utegne škodovati jezikovni uvidnosti.

Na podlagi teh izkušenj so prišli pedagogi do prepričanja, da je treba podati jezikovnemu pouku drugo mer. Ustanovila se je torej jezikovnemu pouku nova metoda. Po tej metodi ostane čitanka pač vadišče jezikovnemu pouku na vseh učnih stopinjah; na njej se vadi slovnica, pravopis, zlasti pa spisje. A te stroke jezikovnega pouka se vedno prosteje obravnavajo, čim zrelejši namreč postajajo učenci; končno nastopajo samostojno in same zase. Po tej metodi se jezikovni pouk sicer naslanja na čitanko, a temu naslanjanju se daje prava mera.

5. Čitanka in stvarni pouk.

§ 20.

Stvarni ali rečni pouk (realije) v ljudski šoli obsega najdumnejše iz prirodoznanstva (prirodopisa in prirodoslovja), zemljepisa in zgodovine.

Kakor z jezikovnim poukom, tako je tudi s stvarnim poukom čitanka v nekaki zvezi. Vender je le na nižji stopinji mogoče učiti ta pouk popolnoma na podlagi beril; na srednji stopinji nastopa stvarni pouk vedno samostalneje, na višji pa se uči popolnoma samostalno, in berila se rabijo za vajo in ponavljanje.

Otroku je treba podajati dobrih mislij, ki nadomeščajo njegovo majhno izkušnjo, razširjajo njegovo obzorje in čistijo njegovo uvidnost. S tem se mu pomore, da bolje umeva živ-

ljenje. Treba pa mu je tudi izobraževati idejalno stran mišljenja in ga navdajati s patrijotičnim čustvom. V to svrho je treba združevati in vzajemno gojiti realno in idejalno izobraževanje učne tvarine. Tako izobraževanje posreduje čitanka, ki torej ne služi le jezikovnemu, marveč tudi vsemu stvarnemu pouku. Stvarna tvarina v čitankah je vzeta iz verskega pouka, iz prirodoznanstva, zemljepisa in zgodovine. Vsako berilo ima torej svoje mesto v učnem načrtu in vsaka taka tvarina ima še svoj posebni didaktični smoter. Učitelj mora to tvarino tako poučevati, da vpliva ž njo na srce otroško, in da učenec izpreminja misli v berilu v lastne misli. Zato naj učitelj oživlja vsebino realističnih beril, naj jo dopolnjuje in utrjuje, naj ž njo vpliva na otroško mišljenje, ter naj jim izobražuje značaj. Pri tem se jezikovna stran beril sicer ne sme prezirati, a bolj važno je posnemanje in predelovanje berilne tvarine v spisji.

Stvarni pouk se uči in pripravlja že v prvem šolskem letu z obravnavo nazornega pouka. Ko pa pridejo otroci do drugega dela Abecednika ali Začetnice, obravnavajo se tudi berila z realistično vsebino v smislu nazornega pouka. Na tej stopinji se torej prejšnji nazorni pouk razširi na podlagi dotičnih beril in se konča kot realni pouk.

Na srednji stopinji se stvarni pouk ravna po določenem učnem načrtu. Predno se obravnavajo realistična berila, treba je, da se tvarina pripravi v posebnih urah. Na tej podlagi se potem berila oživljajo, dopolnjujejo in vglabljujejo, stvarno znanje pa se utrjuje. Ako se je učna tvarina v posebnih urah zadosti pripravila, potem pri obravnavi beril ni treba učitelju mnogo razlagati in kazati. Na podlagi take priprave bode učenec lažje pripovedoval berilno vsebino, lažje bode zbiral svoje misli in občute ter se bolje dopolnjeval v jeziku.

Na tej stopinji se še ne ločijo razne stroke stvarnega pouka. Ves realni pouk je še vedno domoznanski nazorni pouk, kajti otrok si še vedno predstavlja pojave v svetu kot celoto. Vender se ta pouk uči že nekoliko samostalneje, nego na nižji stopinji, kajti treba ga je obravnavati po nekaki raz-

poredbi. V ta namen naj se uravna tako, da nastopajo berila po vrsti, kakor se stvari nahajajo v času in prostovu. Na ta način se posamni stvarni predmeti najbolj združujejo, — in ta pouk postane podlaga vsem poznejšim realnim predmetom.

Na višji stopinji obsegajo berila le vzglede — zastopnike — raznih strok realnega pouka. Ta berila se uporabljajo lahko tudi za jezikovni pouk. Pravi stvarni pouk pa se loči v pojedine stroke in nastopi samostalno.

Na višji in po nekoliko tudi na srednji stopinji velja torej:

1. Obravnava beril ne nadomešča realnega pouka, temveč ga le oživlja, dopolnjuje in utrjuje. Zato ne more čitanka po vsem nadomeščati učne knjige iz realij. Realni pouk se uči samostalno in po lastnem načrtu; knjiga mu bodi le pomočno sredstvo. Tu torej ni realij naslanjati na berilo, ampak berilo naj se prikloplja na realije.

2. Berilo je podpora realnemu pouku. Zato bodi učna tvarina tako izbrana, da se morejo berila v resnici naslanjati na realni pouk, da je slednjega moči po načrtu obdelati in tudi preučiti.

3. Predno se obravnava berilo z realno vsebino, naj se dotična tvarina obravnava v posebnih urah, ki so določene za realije. To obravnavanje naj se vrši po pravilih, ki so veljavna za dotični stvarni predmet posebej. Šele na podlagi take priprave pride na vrsto čitanje in pogovarjanje o berilni vsebini.

4. Predno začne učitelj učiti, mora se natanko seznaniti s tvarino v realističnih berilih. Vedeti mora, katero tvarino obsega berilo, da jo bode mogel dopolnjevati, nanjo pripenjati novo tvarino in se pri razporedbi nanjo ozirati. Na podlagi tega svojega znanja jej bode že med pogovarjanjem gladil pot na primeren način, vedno se oziraje na berilo. Kar je otrokom že znano, razloži naj jim s tem, kar je sorodno; s takim primerjanjem se potem učna tvarina do dobra utrdi otrokom v spominu.

V povestih, basnih itd. se večkrat govori o živalih, o katerih se otroci še niso učili. V tem slučaju naj se taiste na kratko opišejo, tudi naj se pokaže njihova podoba, če je to

mogoče. A tako opisovanje ni pravi prirodopisni pouk, temveč ima le ta namen, da učenci dobé nekak pojem o dotični živali, da morejo potem dogodek v povesti bolje umeti.

5. A tudi na jezikovno stran se je pri realnem pouku ozirati. Ko se je realni predmet obravnaval v posebni uri, omejilo se je ustno izraževanje na najpotrebnejše besede in stavke, in to posebno pri nekaterih predmetih. S pomočjo berila pa se dopolni ta nedostatek s tem, da se vadijo učenci pripovedovati berilno vsebino na različen način, da rabijo nove izraze in nove sestave.

6. Učitelj naj razdeli učno stvarino na vse leto. Taka razdelitev pomore, da se berilo v resnici naslanja na realni pouk. Na ta način morejo učenci primerjati vsebino in obliko posameznih beril in umevati težje sestavke.

6. Pripravljanje učiteljevo na obravnavo in uporabo beril.

§ 21.

Samo dobra čitanka še ne pomore k učnemu vspehu. Da se ta doseže, treba je berilo prav uporabljati. Na vsaki učni stopinji se mora berilo obravnavati tako, kakor to terjaja važnost učne svrhe in razmerje med vsem poučevanjem v šoli.

Učitelj more berila prav uporabljati le tedaj, ako se seznaní z njihovo vsebino, ako se vglóbi v knjigo in v njenega duha, ako razume berilno stvarino po vsebini in obliki ter po razmerji, v katerem je taista z ozirom na izobraževanje duha in srca otrokovega.

§ 22.

Slišali smo, da je dobra šolska knjiga učitelju najboljše učilo. Da pa je moči učitelju berila v čitanki prav uporabljati, mora se skrbno pripravljati na taista in na vse, kar je ž njimi v zvezi.

Ta naloga je težavna, obširna, zanimiva in vspešna. Zato se pripravljaj vestno, skrbno in z veseljem. Pripravljanje je splošno in posebno.

1. Pri splošnem pripravljanji se je

a) natančno seznaniti z dotično čitanko, in to po vsebini in po duhu. Poznati je treba tudi prejšnje in poznejše čitanke, prejšnja in poznejša posamezna berila, da se more potem novo berilo obravnavati v soglasji z drugimi in da učitelj vé, koliko sme terjati od učencev pri prestopu v višji razred ali oddelek in koliko morajo že znati.

b) Učitelj mora vedeti, po katerih načelih je osnovana čitanka, kako je razdeljena v obče in v kakem redu so posamezna berila. To mu je tembolj potrebno, ker mora pri uporabi čitanke takoj vedeti, kako bode posamna berila razvrstil z ozirom na šolske razmere, kaj se bode med letom učilo na pamet, kaj uporabilo za spisje, za realije itd.

c) Ko je na ta način dobil splošni pregled čitanke, napravil bode natančen načrt za čitanje; v ta načrt bode postavil berila po redu, kakor se bodo čitala v šoli. Tak načrt bodi razdeljen na glavne oddelke, n. pr. na letne čase, mesece ali tedne. Ozirati pa se je tudi na metodična pravila in na potrebe dotičnega razreda ali oddelka.

2. Pri posebnem pripravljanji se je učitelju ozirati na vsebino in obliko posamnih beril in na poučno postopanje pri njih obravnavanji. Vedeti mora, kaj in koliko sme podajati, kaj dodavati ali izpuščati.

a) Najprej mu je berilo pazljivo prečitati, potem poiskati glavne misli vsakega odstavka. Na ta način dobi splošni pregled o vsebini berila.

b) Na to se mu je ozirati na logično uredbo berila. Zato naj določi v vsakem berilu stilistični miselni red z ozirom na zaporednost, zvezo in na izraževanje pojedinih mislij. Taka logična razporedba mu pové, kaj je pisatelj rekel ali hotel reči; stilistični miselni red mu tudi pokaže, kako je povedal pisatelj svoje misli. Obe nalogi ste zelo važni, zato naj se vedno vzajemno rešite. Ločiti ju gre le tedaj, kadar se logična razporedba in stilistični red mislij ne strinjata.

c) Skrbno naj preuči stvarno vsebino posameznih beril. V ta namen naj si prisvoji vsestransko in točno znanje iz prirodoznanstva, zemljepisa, zgodovine itd.; zlasti bodi več običnemu pregledu in jedru imenovanih realnih strok. K vsakemu berilu si uredi potrebna razjasnila in prilične dodatke, da jih na primernem kraji lahko uporablja ter tako razlaga, kakor zahteva metodika in stvar.

d) Oziraj se tudi na slovniške razmere. Preudari, kateri sestavki se dadó uporabiti za slovnico, potem za pravopisne, spisne in govorne vaje, za nazorni pouk itd. Določi naloge, ki jih bodeš dajal na podlagi berila iz slovnice, pravopisa in spisja. Sploh pa je poznati vrednost, važnost, uravnavo in obravnavo učne tvarine v vsakem oziru.

e) Pazi na berilno tvarino sorodne vsebine, da se veš o pravem času nanjo ozirati. Iz sorodnosti ali nasprotnosti spoznaš, kako se sestavki vjemajo med seboj, kako podpirajo drug drugega na raznih stopinjah, kako se izvršujejo drug iz drugega, kako se morejo z ozirom na čas in različno izobraženost otrokovo obravnavati na raznih stopinjah. S takim primerjanjem ali razlikovanjem se berilo do dobra razjasni.

f) Seznanj se tudi s slovstveno stranjo beril. Vedeti moraš za predmet, ki nam posreduje znanje slovstveno, v katero vrsto slovstvenih proizvodov je šteti dotično berilo, kdo mu je pisatelj, kakšno mero ima kitica, pesem itd.

Ko si tako spoznal berilo od vseh strani, sledi še pravo pripravljajanje na učno postopanje v šoli.

Pri tem velja nastopno:

1. Pred vsem mora učitelj poznati duševno stališče otrok, njih nadarjenost, vednosti itd., sploh vso njihovo individualnost. Iz tega tudi izvê, kaj je otroku že znano, kaj mu mora na novo razložiti, kje začeti, kje ga opozarjati na to, kar mu je že znano, kje mu samo pokazati, koliko more terjati od njegove samodelavnosti, koliko mu mora sam podajati, kako ga je voditi in vnemati, da se mu razvije samostojnost.

2. Ko si vse to spoznal, izdelaj si popolno izpraševanje v vprašanjih in odgovorih ali katehezo, pri kateri pa se oziraj le na logične in stvarne razmere berila.

Slovniških razjasnil tu ni treba uvaževati, kajti le-ta se najlažje vpletajo pri poznejši uporabi beril.

3. Te kateheze in tega logičnega razvrščanja se nauči dobro na pamet, da moreš potem pred otroci prosto in brez knjige v roki poučevati. Nauči se tudi, da bodeš berilo prav čital.

4. Slednjič si preskrbi potrebnih nazornih učil, da med poukom ne izgubiš časa z iskanjem in znašanjem takih stvari in da otroci ostanejo pazljivi.

S tako skrbno pripravo za pouk si zagotoviš najboljši vspeh. Na ta način si že naprej zagotoviš red in disciplino v šoli, ki je glavna zahteva vspešnemu pouku.

III. Obravnava beril.

A. Učno postopanje.

§ 23.

Da bodo učenci umevali berilno tvarino, treba je berila obravnavati. Urnost v čitanji je sicer važna terjatev čitalnega pouka, vendar to še ni zadnji smoter jezikovnega pouka. Pri obravnavi beril se je ozirati tudi na vsebino in skrbeti, da postane taista svojina učencev.

Vrhu tega se je ozirati na celokupno tvarino dotičnega predmeta, na odmerjeni čas, na vednosti otrok in na razne druge razmere. Nekatera berila so krajša, druga daljša. Zato je tudi obravnava ali krajša ali daljša. Lahko umljive vaje se obravnavajo na kratko, priprosto in brez daljših razprav. Taka berila se začno kmalu čitati brez nehanja, brez stvarne in besedne razlage. Daljša in težja je skrbneje obravnavati, dalje je pri njih obstajati, počasneje napredovati in večkrat prenehati. Taka berila se čitajo počasi in z večkratnim prenehanjem, vmes pa se razlagajo.

Sploh je torej obravnava beril z ozirom na njih vsebino ali priprosta ali bolj naporna; pri stvarnih berilih je treba

poprej stvar razložiti, pri poetiških gledati na vkupni vtis itd.

§ 24.

Učna pot. Ta je ali analitična ali sintetična. Po analizi razložimo takoj s početka vsebino dotičnega berila. Po sintezi pa najprej razjasnujemo pojedine odstavke. Analitično pot uporabljamo najbolj na višji stopinji, ker so tu učenci že dovolj razviti, da takoj razumejo vsebino celega berila. Na nižjih stopinjah pa je treba najprej razjasniti pojedinosti. Pri jednostavnejših in lažjih berilih je treba postopati analitično, ker morajo učenci takoj umeti glavno misel. Pri težjih in daljših berilih pa je treba uporabljati sintetično učno pot, ker je v teh sestavkih glavna misel dostikrat skrita, in vrhu tega so morda tudi pojedini izrazi manj umljivi.

§ 25.

Učna oblika. Ta je ali priobčujoča ali razvijajoča. Prva se uporablja zlasti pri vajah v čitanji. Pri razjasnjevanji pa je treba bolj rabiti razvijajočo učno obliko. Učna tvarina je že zbrana v berilu, treba je torej le, da jo učenci razumejo. To se zgodi, ako jih učitelj s primernimi vprašanji navaja na to. Najčešče pa je treba menjavati priobčevanje in razvijanje.

§ 26.

Učni način. Pri pouku v čitanji, osobito v višjih razredih, treba je, da se učenci zanimajo za to, o čemer se govori v berilu. Pri obravnavi pesmij in npravstvenih beril je treba razen tega otroke vneti za ono, kar je pravo, lepo in dobro. Zaradi tega mora učitelj razlagati in čitati taka berila s posebno živostjo in vnetostjo. Vender se mu je pri tem ogibati prevelike afektacije in prevelikega moralizovanja s praznimi besedami. Pri pouku še ne zadostuje, da se samo površno gane srce učenčevo, marveč je treba, da se otroci

vglobé v stvar, da občutijo njeno lepoto, da se uverijo o njeni dobroti, da jo ljubijo iz dna srca in da po nji hrepené z vsemi močmi.

B. Metodíčne stopinje.

§ 27.

Berila moremo obravnavati na različne načine. Sploh ni mogoče izdati tako določenih in popolnih pravil, da bi ugajala vsakemu učitelju in vsem razmeram vsake šole, kajti te razmere so prerazlične in jezik je prebogat raznovrstnih oblik. Zato imamo mnogo metod, po katerih se obravnavajo berila. Vsaka taka metoda ima nekaj dobrega na sebi. Zato je težko najti najboljšo metodo, ker pri vsaki je učni uspeh zavisen od učiteljeve osebnosti. Tudi ni mogoče pojedinemu učitelju učnega pota prirediti tako, da bi mu ne bilo ničesa treba dodajati, ničesa odvezemati. Tudi ni takih predpisov, da bi učitelj ničesa ne mislil zraven.

Prvo čitanje je mehanizem in ostane vkljub najboljši metodi. Za prvo čitanje je torej najboljša ona metoda, ki ta mehanizem razstavi v mehanične dele in ki vadi otroke, dele v člene in v celoto zlagati.

V obče se dajo za obravnavanje beril navesti nastopne glavne stopinje:

1. Razgovarjanje o berilni vsebini pred čitanjem.
2. Pripovedovanje berila pred čitanjem.
3. Čitanje berila po učitelji.
4. Razjasnjevanje berila, in sicer:
 - a) izpraševanje,
 - b) razlaganje besed, stvari in stavkov,
 - c) pogovarjanje o vsebini.
5. Čitanje berila po učencih.
6. Uporabljanje berila, in sicer:
 - a) za govorne vaje (pripovedovanje in memorovanje),

b) za pismene in jezikovne vaje (slovnico, pravopis in spisje).

1. Razgovarjanje o berilni vsebini pred čitanjem.

§ 28.

Razgovarjanje ima še pred pripovedovanjem ali čitanjem berila na kratko in stvarno položiti temelj vsemu razumevanju berila. Učencem se mora dobro razložiti vse, kar čitajo. To je potrebno zlasti tedaj, ako je berilo težko v stvarnem ali jezikovnem oziru, n. pr. pri realijah, pri katerih je treba otroke že naprej seznaniti z vsebino beriva. Ako se jim šele med čitanjem polaga temelj v dotičnem predmetu, pretrga se zveza berila in berilo ne napravlja dovoljnega vtisa nanje, temveč jih moti v celokupnem pojmovanji. Tudi naj otroci že pri prvem čitanji kolikor moči umejo berilo, n. pr. poetiško. Razgovarjanje o berilu je ali daljše, ali obsega le kratke opomnje, ali pa je priprosto razlaganje. Zadnje bodi jedrovito in točno. Podajajo naj se le glavne stvari, ker drugače se ne vzbujajo zanimanje v učencih. Pred vsem pa je gledati na skupni vtis in na to, da so otroci že naprej razpoloženi za vsprejemanje vtisov, ki izvirajo iz berila. Ta vtis se doseže, ako se pregleda celota z ozirom na središče. Ako pa se podaja preveč pojedinostij ali postranskih stvari, postanejo otroci raztreseni, in dovoljni vtis se ne doseže.

Učna oblika bodi zlasti na nižji in srednji stopinji dialogična, kolikor namreč dopušča otrokovo znanje. Akroamatično učno obliko je uporabljati le tedaj, kadar ni mogoče iz otrok razvijati primerne tvarine, kadar se jim mora torej učna tvarina naravnost priobčevati. Vender ima razvijajoča metoda veliko prednostij pred priobčujočo, kajti po prvi zbira učitelj s primernimi vprašanji v otroški zavesti znane predstave in sestavlja ž njihovo pomočjo druge predstave, ki se nanašajo na tvarino v berilu. To postopanje pa je zavisno tudi od vsebine beril, zato se je drugače pogovarjati o prozajčnih nego o poetiških berilih.

2. Pripovedovanje berila pred čitanjem.

§ 29.

Mnogo beril je treba s svojimi besedami pripovedovati. Ako se ni o berilu že prej razgovarjalo, tedaj je to pripovedovanje začetek ali uvod obravnave. Nekateri sicer trdè, da takega pripovedovanja ni treba, da nima prave veljave in da ni metodično; tako pripovedovanje dopuščajo le tedaj, ako je berilo namenjeno za globlje razmotrivanje, ali če je težko umevno v jezikovnem oziru. Vender se mora trditi, da je pripovedovanje učiteljevo potrebno sosebno v prvih šolskih letih, ko otroci še niso zadosti duševno razviti, da bi mogli slediti celoti v knjigi in da bi pri tem ob jednom tudi mehanično čitali. Zato ne sme učitelj opuščati tega pripovedovanja o prvih letih, a tudi na srednji stopinji mora še včasih poseči po tem razbistrilu. To pripovedovanje bodi prosto in nazorno. Težje umevna berila naj se pripovedujejo v prostih stavkih, daljša se povedó v skupnem pregledu. Kratkih, lahko umevnih beril ni treba pripovedovati, ker naj se pri takih otroci navadijo, da sami brez tuje pomoči najdejo jedro berila. Tudi vseh poetiških beril ni treba vedno pripovedovati, ker bi se jim s tem večkrat izgubil vtis. Na višji stopinji se more pripovedovanje navadno opustiti, a tu in tam tudi ne bode odveč, zlasti ker prosto pripovedovanje vpliva prepričevalno na otroka in mu sega do srca. Tudi postane pri takem pripovedovanji občevanje med učenci in učiteljem bolj posrednje, in otroci si vsebino berila lažje zapomnijo ter ostanejo dalje časa pazljivi in v onem razpoloženji duše, v katerem jih je najlažje vnemati za pravico, lepoto in resnico.

Učitelj naj pripoveduje berilo brez knjige v roki, in tudi otroci naj imajo taisto zaprto. Na ta način bode učitelj lažje pripovedoval v otroškem duhu in z otroškimi izrazi, nego če bi se preveč držal izrazov v knjigi. Sicer se je držati kolikor moči razvrstitve v knjigi, a berilo naj se prilagodi otroškemu stališču. V ta namen se pripoveduje vsebina z lastnimi bolj

umevnimi besedami in v bolj priprosti skladnji; večkrat naj se rabi direktni govor in najraje sedanji čas. Ogibati se je nejasnih besed, redkih izrazov, zlasti abstraktnih; nenavadne stavke je opisati in jih zvezati s povestimi. Stroge oblike književnega jezika je razvezati in paziti, da otroci osebek dobro umevajo, da torej vedó, o čem je govor v vsakem stavku. Vse pripovedovanje bodi logično pravilno, brez nakita, v kratkih stavkih, lahko doumno in nazorno.

Način pripovedovanja bodi živ in jasen. Ogibati se je dolgih govorov, moralnih premišljevanj in opominjevanj.

Lirične pesmi se včasih lahko pripovedujejo tako, da se učitelj tesno naslanja na izraz in na razporedbo v knjigi, da nariše položaj in ubranost s primernimi besedami, da zameni neznane izraze z znanimi, da preuredi besedni in stavkov red, da razbistri temna mesta in da nadomesti, kar je izpuščenega.

3. Čitanje berila po učitelji.

§ 30.

Učiteljevo čitanje ima namen, da se poda otrokom vzor za posnemanje, da dobé vkupni vtis o berilu in da se s tem pripravijo na umevanje berilne vsebine. S takim čitanjem se jim obudi tudi zanimanje za predmet.

Učiteljevo čitanje je včasih začetek prave obravnave, n. pr. pri pesmih in pri lažjih berilih, kadar se namreč o berilu ni že poprej razgovarjalo ali isto prosto pripovedovalo. Daljša berila naj se čitajo po odstavkih; na višji stopinji pa tudi to čitanje, sosebnost krajših beril, lahko odpade, kajti s tem se potem prihrani več časa za nadaljno obravnavanje.

Pri čitanji ne izražuje učitelj svojih mislij, ampak pisateljeve. Zato mu je poprej vsestranski razumeti in preučiti berilo. Misel pisateljevo mora z razumom in s srcem vase vsprejeti, obuditi jo mora sam v sebi v polno življenje.

Učiteljevo čitanje bodi nazorno, živahno, zvesto in resnično. Dobro čita le tisti, ki čita resnično in tako, kakor mu

veleva srce. Kdor pa hoče svoje nedostatno čustvo nadomestiti le s ponarejenim čustvom, z navideznim glasom in z ne-
prirodnim kretanjem, tak slabo čita.

Zato naj se učitelj sam nauči lepo in vzorno čitati. Znano je, da otroci radi posnemajo vse, kar vidijo ali slišijo. Ako pa zna učitelj lepo čitati, ondaj bodo tudi otroci tako čitali. Takega čitanja se učitelj nauči z vestnim pripravljanjem.

Vzorno čitanje terja: 1. glasovno čisto izgovarjanje, 2. smislu primerno, izrâzito in pravilno naglaševanje, 3. natančno razporedbo mislij in točno pazljivost na ločila, 4. toploto in soudeležbo razuma in srca, da gre čitana misel otrokom k srcu in da se jim vtisne celovita slika predmetova v dušo. Vrh tega je treba učitelju čitati počasi in tako glasno, da ga vsi učenci lahko slišijo in da mu sledijo z očesom in z duhom, da torej tiho za njim čitajo. Zato naj imajo otroci pri tem čitanji knjige odprte in naj vanje gledajo; slabeji naj tudi kažejo na dotično tvarino. Nikakor pa ni trpeti, da bi učenci pri tem šepetaje čitali za učiteljem. Vzorno čitati ni lahko. Da se učitelj tega nauči, posluša naj dobre čitatelje in deklamovalce. Vedno naj se nadalje izobražuje in skrbi naj, da si tuje misli prisvoji za lastne. Pred vsem pa mora dobro poznati svoj materini jezik in zakone o lepem čitanji.

Na spodnji stopinji bode na ta način šele tedaj mogel berilo obravnavati, ko znajo otroci že mehanično čitati. Najčešče bode moral čitati na srednji stopinji. Tu mu bode paziti sosebnost na red mislij, na razporedbo berila, na pomen izrazov, na premembo besednega reda, na razstavo daljših stavkov itd. Najprvo pa je treba pesmi (sosebnost lirčne) vzorno čitati, ker se s tem najlažje doseže umevanje njih vsebine.

Ko je učitelj berilo prečital, čitajo naj ga tudi otroci od konca do kraja, a paziti je že tu na pravila lepega čitanja. S tem dobé pregled čez vse berilo.

Namesto učiteljevega čitanja lahko otroci na tihem prečitajo dotično berilo. Tako tiho čitanje ima to prednost, da otroci pazijo na vsebino; zabranjuje jim puhlo blebetanje in

požiranje zlogov ali besed. Učitelj se na ta način prepriča, koliko so učenci že sposobni, razumevati bistvene stvari v berilu. V razredih z več oddelki pomaga to čitanje, da se more učitelj med tem časom pečati z drugim oddelkom.

4. Razjasnjevanje berila.

§ 31.

Z dosedanjim postopanjem se le na sploh posreduje umevanje berila. To pa še ne zadostuje. Treba je še globočje prodreti v bistvo berilne tvarine, da se dotična vsebina popolnoma doume. To se zgodi z razjasnjevanjem, katero obsega izpraševanje, razlaganje, pogovarjanje o vsebini posameznih beril in uvajanje v slovstvo.

a) Izpraševanje.

§ 32.

Berila se razjasnjujejo pred vsem na podlagi razvijajoče učne oblike. Ta oblika ima tri različne načine ali oblike, namreč:

1. vprašalno (erotematično ali katehetično),
2. izsledujočo ali nalagajočo (hevristično) in
3. dijalogično ali sokratično.

Najvažnejša je vprašalna oblika ali **izpraševanje**. Vprašalna učna oblika zahteva, da učitelj z vprašanji vzbuja in vodi učenca, da isti razširjuje svoje spoznanje. Na ta način dobiva učenec n. pr. nazor o kakem predmetu; iz nazora izvaja pojme, iz vzgledov pravila, iz pojavov občne zakone.

Vprašanja so lahko:

1. Razkladajoča, ako se dane misli in stavki razložé z namenom, da si učenci pojedinosti natančneje predočujejo in jih točneje pojmujejo.
2. Pomagajoča, ki se rabijó, kadar učencem znanje ni povsem jasno.

3. Zbirajoča, s katerimi se vsebina jasno pregleda in utrdi.

§ 33.

Pri izpraševanju je paziti na sledeče:

a) Vprašanja se stavijo vsem učencem; s tem se najizvestneje obudi in vzdrži njih pazljivost. Ker se učencem posreči, da sodelujejo pri učenju, povzdigne se jim samočustvo in obudi zanimanje. Ves razred je pri delu, vsi otroci so vtopljeni v učno stvarino.

b) Razreševanje odgovorov napenja vsem učencem duševne sile, katere se vsled tega krepko razvijajo. Z odgovarjanjem se urijo učenci v govorjenju.

c) Na podlagi odgovarjanja najlažje spozna učitelj individualnost in duševno stališče otrok. Zato more pri tem najlažje prilagoditi svoje učno postopanje temu stanju in tako dopolniti v znanji učenčevem praznine, katere zapazi med poukom. Vprašalna oblika najbolj zagotovi popolno primeno (apercepcijo) in je torej pogoj pravi materialni obrazovanosti.

Akoravno pa je vprašalna učna oblika jako koristna, vendar je zelo težavno prav jo izvrševati.

Zato je treba učitelju sebosno:

a) da učno stvarino popolnoma logično razvrsti in jo v vseh pojedinostih uredi tako, da ustreza psihološkim načelom;

b) da je pri razvijanju zelo potrpežljiv, da se ozira na vse odgovore, da pa vendar ne izgubi niti pouka;

c) da se skrbno pripravlja na izpraševanje, da poučuje z zbranim duhom in da je izurjen v mišljenju in govorjenju.

Iz tega je razvidno, kako koristna je vprašalna oblika. Zato se mora kolikor moči uporabljati v ljudski šoli. A ogibatati se je vsake pristranosti in skrajnosti. Ako mora pouk brezpogojno podajati novo stvarino, katere ni moči pripenjati na kako prejšnjo, ondaj je priobčevanje popolnoma opravičeno. V takih slučajih bi bilo izpraševanje nesmiselno, kajti pri vsakem razvijanju se

mora že nahajati nekaj, iz česar moremo razvijati novo stvarino, n pr. v realijah. Ako bi izprašujoč pokladali ob jednom tudi odgovor učencu na jezik, ne bi to bila nič več razvijajoča, temveč najslabša priobčujoča oblika, katere se nam je ogibati. Priobčevanje je le tedaj primerno, kadar hočemo vplivati na srce in na voljo otrok.

§ 34.

To učno postopanje je le tedaj popolnoma vspešno, ako ustrežete izpraševanje in obnašanje pri odgovorih vsem pedagogično-didaktičnim terjatvam. Vprašanje je nepopolna ali nedoločna sodba, katero moramo z drugo sodbo dopolniti ali točno označiti. Vprašalni stavek se razlikuje od drugih po posebnem besednem redu, po naglasu, po vprašalni besedi in v pisavi po vprašaji. Po obliki so vprašanja odločujoča ali dopolnjujoča.

Odločujoče vprašanje terja, da se odločimo za jeden izmed več slučajev. Takovo vprašanje začenjamo z vprašalnico ali, mar i. t. d., ali z glagolom, za katerim stoji vprašalnica li. Odločujoča vprašanja delimo zopet na kakovostna in razločilna.

1. Kakovostna so ona vprašanja, pri katerih imamo s trdilno ali nikalno sodbo odločiti, da li odnošaj, po katerem vprašamo, v resnici obstoji ali ne. N. pr. Ali je naša zemlja okrogla? Taka vprašanja je treba kolikor moči omejiti, ker se lahko nanja odgovarja samo z da ali ne.

2. Razločilna so ona vprašanja, pri katerih imamo odločiti, kateri od več razločilnih povedkov pripada podmetu, ali s katerim od več razločilnih podmetov se ima združiti povedek. N pr.: Ali je mesec stalnica ali premičnica? Je li Evropa ali Amerika najizobraženejši del sveta?

Dopolnjujoče vprašanje terja, da se dopolni nepopolno izražena sodba. Takova vprašanja začenjamo z vprašalnim zaimkom, številnikom ali prislovom. Stavkov člen, po katerem vprašamo, imenujemo vprašalno točko ali vprašanje. Vprašujemo lahko po vsakem stavkovem členu, osobito po podmetu, povedku, prilastku, dopolnku in po prislovnem določilu.

Pri izpraševanju se nam je ozirati na delujoče osebe, na njih svojstva in dejanja, na njih stanje, na medsebojne razmere, na tek, namen, svrho, sredstvo in posledek njih delovanja, na kraj, čas, način in pogoj, na vzrok in učinek, na npravstvenost itd. Učence je dovesti do tega, da spoznajo, ali se v kakem stavku ali odstavku pripoveduje, opisuje, trdi, dokazuje, razlaga, ali obseza stavek in odstavek kako povelje, zapoved, prošnjo, željo, svarilo itd. Treba jih je napotiti, da umevajo brez slovniških navodil pomen pojmov, predmet, smoter, svrha, okolnost, vzrok, posledek, način, učinek, nasprotje itd.

§ 35.

Kar se dostaje izpraševanja samega na sebi, velja:

- a) Vsako vprašanje moramo staviti vsemu razredu.
- b) Za vsakim vprašanjem moramo nekaj časa počakati; ta odmor naj bode tem daljši, čim težje je vprašanje.
- c) Potem pokličimo učenca, da odgovori na vprašanje. Na lažja vprašanja naj navadno odgovarjajo slabejši, na težja boljši učenci.

d) Vsako učno uro izprašajmo če mogoče vse učence, in to ne po kakem določenem redu, temveč sem ter tje. Ni za trenutek ne sme nihče izmed učencev misliti, da mu ne bode treba odgovarjati.

Vsa razvijajoča vprašanja morajo ustrezati nastopnim terjatvam:

1. Vprašanje bodi jasno, t. j. po vsebini in obliki tako, da ga otroci lahko razumejo. Po vsebini je vprašanje jasno, ako se zлага z logičnimi zakoni in ako so pojmi učenecem dovolj jasni in razločni. Zato ne veljajo vprašanja, v katerih se zamenjavajo soglasni in protislovni, ali občni in posebni pojmi. Po obliki je vprašanje jasno, ako se sklada s slovniškimi pravili in ako se v njem rabijo izrazi, ki so učenecem znani. Treba se je torej ogibati tujih ali zastarelih besed, znanstvenih in pesniških izrazov itd. Vprašalni stavek moramo vedno z vprašalnico ali z glagolom začeti. Sosebno naj se marljivo rabijo vprašalnice: Zakaj, čemu, s čim, kje,

kam, odkod, kdaj, koliko časa, kako itd. Učitelj naj izgovarja vprašanje glasno, razločno in polagoma; posebno naj naglašuje ona mesta, o katerih ravno želi, da mu učenci odgovarjajo nánja. Nikdar ne sme podajati nepopolnih stavkov namesto vprašanj. Tudi ne sme učencu pomagati s takimi stavki ali z besedami, na pol izgovorjenimi.

2. Vprašanje bodi določno, t. j. tako, da je nanj samo jeden pravi odgovor mogoč.

Ta terjatev je jedna najvažnejših. Nedoločna vprašanja škodujejo poučnim vspehom in strahovanju. Odgovori na taka vprašanja zgrešé večkrat smoter; otroci postanejo nepazljivi.

3. Vprašanje bodi kolikor mogoče *jednovito*, t. j. ne sestavljeno iz več vprašanj. Dvojno, trojno vprašanje ob jednem zmede in zbeга učence.

To velja vsaj za osnovni pouk. Dovoljena so le odločujoča vprašanja, n. pr.: Ali je ogljik trdno ali tekoče telo?

4. Vprašanje bodi primerno in pobudno, t. j. ne prelahko in ne pretežko. Ustrezati mora duševnim vzmožnostim in vednostim učenčevim, predmetu in učni poti. Samo primerno vprašanje obuja mišljenje, in samo na tako more učenec prav odgovarjati. Učenec naj pokaže, koliko samostalnosti je že dosegel v znanji in v izvrševanji taistega.

Ogibati se je torej vseh vprašanj, ki imajo namen učenca preplašiti in zbegati. Neprimerna so tudi vprašanja, ki že sama na sebi odgovarjajo, kajti taka učence le dolgočasijo. Neprillična so navadno tudi kakovostna vprašanja. Na nižji in srednji stopinji so primerna sešebno razkladajoča vprašanja, na višji stopinji pa se rabijo tudi zbirajoča, ki se odnašajo na vso vsebino v stavku ali odstavku.

5. Vprašanje bodi kratko in jedrno, t. j. obsezati mora le toliko besed, kolikor je neizogibno potrebnih, da more učenec točno odgovoriti. Ako bi bilo treba staviti daljša in vsled tega težja vprašanja, lahko kak primeren del tvarine izrazimo z uvodnim stavkom (pripovedujoč ali trdeč),

drugi del pa izvedemo z vprašanjem. Na ta način se združi vprašalna oblika s priobčujočo.

§ 36.

Iste važnosti, kakor izpraševanje je tudi pravilno postopanje pri **odgovorih** otroških. Učenec naj odgovarja razločno (glasno), logično, slovniški pravilno in popolno. Pri odgovarjanji nam je razlikovati te-le slučaje:

1. Ako učenec odgovori popolnoma pravilno, mora učitelj urno razsoditi, je li učenec odgovoril s popolnim razumom ali le vsled mehanične reprodukcije. V prvem slučaju naj učitelj kar nadalje poučuje. Ko bi se mu pa dozdevalo, da je učenec le slučajno uganil odgovor, ponovi naj vprašanje z drugačnimi besedami ali v drugem besednem redu. Tudi utegne staviti novo vprašanje, po katerem je učenec primoran, da se točneje izrazi o stvari ali jo dalje razvije. Lahko pa tudi terja, da učenec razloži svoj odgovor, ali da ga razjasni s kakim primerom. Večjim učencem more staviti kak ugovor, katerega imajo zavrniti. Odgovorov ni treba učitelju ponavljati, ker se s tem izgubi mnogo časa. Samo važnejše odgovore more učitelj s krepkejšim naglasom ponoviti, da se tem jače vtisnejo učencem v srce in v spomin. Pa še tu je večsih boljše, da ponavlja kak učenec, katerega učitelj navlašč pokliče, da popravi pogršek v naglaševanji in poudarjanji. V tem slučaju je tudi dobro, da se odgovor ponovi v zboru. Ako se učitelju iz pedagogičskih ozirov zdi potrebno, pohvali naj učenca zaradi dobrega odgovora. Vsekako pa je potrebno, da vsaj s prijaznim držanjem in pogledom izrazi svojo zadovoljnost. Neprestano pritrjevanje s stereotipnimi izrazi „lepo, dobro, prav“ itd. pa dolgočasi učence in more pokvariti one, ki so nagnjeni nečimurnosti.

Skupno izgovarjanje ima mnogo prednostij, sosebnost na najnižjih stopinjah ljudske šole. Tako govorjenje ima večji vtisek; zato sili tudi manj pazljive učence, da razumevajo pouk. Vrhu tega odstrani bojzljivost posameznih otrok; olajša jim zapomnjevanje in jih znova oživlja, kadar se utrudijo. Splošno je namreč dokazano, da se z vsakim občnim

delovanjem oživlja in okrepuje srčnost posameznika. Z ozirom na jačji vtisek gre priporočati, da govore učenci skupno pri vsakem memorovanju. To govorjenje bodi pa urejeno, zato je treba, da se navadijo učenci enakomerno začinjati na kako stanovitno in kratko povelje (ali na določeno znamenje). Tudi preveč vpiti ni dopuščeno.

S skupnim izgovarjanjem ne smemo zamenjati razvade, da bi vsi otroci vse vprek in brez redu odgovarjali na vprašanja, ki so se stavila razredu. Tako odgovarjanje podkopuje vse šolsko strahovanje.

2. Ako učenec odgovori le deloma pravilno ali nepopolno, pomaga naj mu učitelj s primernimi nadaljnimi vprašanji, da otrok sam dopolni in popravi svoj odgovor. Popolnoma prezirati in zavračati ne sme nikoli takega odgovora, tako tudi ne onega, kadar učenec ne odgovori uprav z onimi besedami, katere si je učitelj mislil. S prostim odgovarjanjem kaže učenec, da razmišlja o stvari in da jo razume. V takih odgovorih se navadno kažejo krogi otroških predstav, na katere je treba potem pripenjati, da se doseže popolno doumevanje. Take popravljene in dopolnjene odgovore naj učenci navadno ponavljajo.

Da bode odgovor popoln, treba je tudi, da odgovarjajo učenci v celih stavkih. To moramo terjati osobito na nižjih stopinjah pouka, ker tu je treba otroka izuriti v izraževanju. Kadar pa ne gre za to, da bi se otroci vadili v pravilnem govorjenju, zadostuje, da odgovarjajo v takih okrajšanih stavkih, ki so navadni v vsakdanjem občevalnem govoru. Vsekako se je ogibati onega otrplega mehanizma, vsled katerega se zahteva, da se mora na vsa vprašanja brez izjeme odgovarjati v celih stavkih. Takih odgovorov zlasti tedaj ne smemo terjati, kadar hočemo otroke navaditi, da so z zbranim duhom pričujoči in da urno odgovarjajo, kakor n. pr. pri računstvu.

3. Ako učenec odgovori popolnoma krivo, napačno, skuša naj učitelj izvedeti, kaj je vzrok takemu odgovoru. S primernim izpraševanjem in prigovarjanjem naj ga privede do tega, da spozna svojo zmotu in da jo popravi. Ne more li

sam tega storiti, pomaga naj mu kak drug učenec. Ako pa učenec ni dobro slišal in razumel, ako ni bil pazen, ali če je slaboumen, ponovi naj učitelj ali kak učenec vprašanje; tudi more staviti lažje vprašanje ali iz napačnega odgovora izvesti kak smešen sklep. Smešnemu odgovoru se ne smejo niti učitelj niti učenci smejati. Najbolje je, da se učitelj véde tako, kakor da ni opazil smešnega ali nedostojnega odgovora. Ako pa učenec smešno ali nedostojno odgovori iz objesti, treba ga je resno pokarati ali celó kaznovati.

4. Ako slednjič ne dá učenec nikakega odgovora na vprašanje, ne sme učitelj takoj poklicati drugega, pa tudi sam naj ne odgovarja, nego počaka naj nekaj trenutkov, da se more učenec zbrati in si pomisliti. Vender naj ne čaka predolgo, ker bi se s tem učenec še bolj zmedel. Pred vsem pa mora učitelj izvedeti, kaj je vzrok molčanju. Ako je temu kriv sam, popravi naj svojo napako. Največkrat pa je učenec sam vzrok molčanja, ker je ali nepazen in raztresen ali bojzljiv in slaboumen, ali ker ne razume stvari, ali da noče odgovoriti. Nepazljivca naj učitelj na kratko posvari; ponovi naj mu vprašanje, ali naj ukaže kakemu drugemu, morda slabejšemu učencu, da osramoti nepazljivca in nemarneža; ta pa naj navadno ponovi pravilni odgovor. Ako je učenec zbežan in zmeden, razloži naj mu učitelj vprašanje ter mu pomore, da se domisli. Nikakor pa mu ne sme narekovati pojedinih delov odgovora ali natolčnic. Z bojzljivcem in slaboumnikom naj ravna prijazno in krotko; daje naj mu poguma in naj mu ponovi vprašanje. Ta slučaj se razen pri novincih redkokdaj nahaja, ako učitelj ume, pridobiti si ljubezen in zaupanje otrok. Ako učenec ne more odgovoriti, ker ne razume stvari, pomore naj mu učitelj na pripraven način do odgovora. Vsekako pa bodi učitelju molčanje ljubše nego odgovarjanje brez smisla in brez razuma. Navadi naj svoje učence, da določno povedo: „Ne vem“ ali „Ne umem vprašanja“. Ako slednjič učenec noče odgovoriti, nego naravnost kljubuje, tedaj naj vpraša učitelj drugega morda slabejšega učenca, da osramoti upornika. Ako pa takov učenec večkrat kljubuje, treba

ga je odločno prisiliti, da odgovarja ali javno prizna svojo nevednost ali nemarnost.

Pred vsem pa je potrebno, da učitelj z urnimi in ostrim pregledom najde vzrok raznih pojavov, na katere se mora s pravilnim taktom ozirati pri izpraševanju. Najprej pa naj misli na to, ako in koliko je sam zakrivil, da odgovarjajo učenci nepravilno in nepopolno.

Na nižji stopinji morejo učenci odgovarjati tudi z besedami v knjigi; v ta namen naj se ravnajo tudi vprašanja kolikor moči po knjigi. Na višji stopinji pa se izprašuje prosteje, in vsled tega so tudi odgovori samostalnejši. Pri vsem izpraševanju mora imeti učitelj smoter vsega pouka pred očmi, da namreč otroci jasno umejo to, kar čitajo. Na tak način bodo vsi učenci pri duševnem delu, vsi bodo pazljivi in vtopljeni v misel berilne vsebine.

b) Razlaganje.

§ 37.

Pri izpraševanju naleti učitelj na mnogo nejasnih pojmov, katerih ne more drugače vsprejeti v obseg vprašanj, da jih poprej razjasni. To se večkrat zgodi že med izpraševanjem samim, zlasti na nižji in srednji stopinji. Na višji stopinji pa nastopa tako razlaganje samostalneje. Mnogo tega, kar bi se moglo na tem mestu razlagati, jasno je otrokom že iz razgovora v uvodu. Tu se natančno obravnava zlasti jezikovna stran berila, da se tako odstranijo vse težkoče jezikovne. Na stvarne razmere se je tu ozirati le toliko, kolikor se iste niso že v uvodu razjasnile. Razlaganje bodi prosto in neumetno. Držati se je zvečine vsebine v knjigi, kajti glavna naloga ostane tudi tu, da se otrokom pokaže berilo v pravi luči. Ko bi se berilo razlagalo na široko, zgodilo bi se to na škodo spretnemu čitanju. Razlaganje bodi le sredstvo k razumnemu čitanju, podrediti se mu mora tako, da se pri njem ne izgubi preveč časa, da doumevanje vsebine ne trpi škode. Preveč

podrobnostij ne pospešuje določnega in jasnega pojmovanja, pač pa rodi dolgočasnost in provzroči duševno in нравstveno omahlost. S kratkim, a točnim razlaganjem pa se vzbuja otrokom mišljenje, in taisti se usposobijo za vsprejemanje vsebine. Tako razlaganje rodi misli, ki se morejo takoj uporabljati za čitanje: točno razlaganje se tako rekoč stelesi s čitanjem.

Razlaganje bodi kolikor moči nazorno in lahko umljivo. Kar se učencem razloži, biti mora tako, da taisto tudi lahko obnavljajo. Zato naj se tvarina za razlaganje zajema le iz knjige; tuje snovi naj se uvajajo le redkoma.

Iz vsega razlaganja mora biti razvidna logična razdelba vsebine. Čitalni način, ki se proizvaja iz čitanja, vplivati mora zopet na notranjost in pospeševati mlado setev v srci.

Vse nazorovanje, razvijanje in razvrščevanje mislij mora slediti drugo za drugim v nepretrgani zvezi; dovoljeni so le kratki prestanki, da se more duh oddahniti od napornosti. Ta naporna pazljivost, potem glasno in krepko govorjenje ter viden trud, da se vsaka beseda točno in ostro naglašuje, bodi vodilo vsaki čitalni uri.

Razlaganje obsega manj znane besede, tuje izraze gledé na stvarno vsebino, skrajševanje dolgih in pojasnjevanje težjih stavkov. Zato imamo 1. besedno, 2. stvarno in 3. stavkovo razlago.

aa) Besedna razlaga.

§ 38.

Z besedno razlago razjasnjujemo pojme v besedah, da postanejo taisti jasni in razločni in da jih otroci razlikujejo drug od drugega.

Tudi besedna razlaga bodi kratka in točna. Omejuje naj se sosebnost na nižji in deloma tudi na srednji stopinji le na bistvene znake. Šele na višji stopinji more biti razločnejša. Nikdar pa se ne sme prezreti, kar spada k bistvu pojmov in kar posreduje doumevanje. Najboljše je, da otroci sami sodelujejo pri tej razlagi, da sami gledajo, izgovarjajo in izvajajo.

Besedna razlaga obsega primerjanje, razlikovanje, odločevanje in sklepanje; ozira se na redkejšje izraze, na težje besedne oblike, na manj navadne sestave, izraze v podobah, narečje, izpeljavo, sklonila itd. Namesto nenavadnih besed se postavijo znane, namesto narečja ali zastarelih oblik nove, namesto tujih izrazov književni. Tudi se vpraša, ali se beseda rabi v pravem ali nepravem pomenu itd. Učitelj najprvo vpraša, kako se glasé izrazi in težje besede v knjigi. Otroci mu odgovarjajo v celih stavkih. Potem učitelj razloži dotični pojem s prikladnejšimi besedami; proste besede opiše s stavki, izpremeni besedni red, skrči ali razširi stavke itd. To razlago takoj izprašaj. Na nižji in srednji stopinji naj odgovarjajo otroci še z besedami, ki jih je rabil učitelj. Na višji stopinji bodi to odgovarjanje prostejšje.

Vse besedno razlaganje bodi nazorno in lahko umevno; ogibati se je učenih definicij, katerih otroci ne umó.

bb) Stvarna razlaga.

§ 39.

Stvarna razlaga nastopa ali sama zase ali pri razlaganju besed; največkrat se rabi v zvezi z besedno razlago. More se pa uvesti tudi pri razlagi stavkov ali pred pripovedovanjem in čitanjem. Nikdar pa naj se med stvarno razlago ne vpletajo slovniška vprašanja, kajti vsebina je vedno glavna, oblika pa postranska reč.

Pri stvarni razlagi je paziti na sledeče:

1. Konkretne pojme razlagamo z nazorom, in sicer ali tako, da pokažemo predmet sam v prirodi, ali pa njegovo podobo, ali da ga narišemo na tablo.

2. Abstraktne pojme razlagamo tudi s poočitovanjem, in sicer tako, da otroke navajamo, naj jih opazujejo kot predmete v vnanjih pojavih. S samim popisovanjem se pri teh pojmi ne doseže popolni vspeh. Zato je bolje, da nastopi čutno zaznavanje. Večkrat pa se združi oboje v jasno predstavlanje.

Učna oblika pri abstraktnih pojmih je sosebno na nižji in srednji stopinji katehetična. Pri razlaganju abstraktnih pojmov, ki značijo kako svojstvo, dejanje ali stanje, in ki so jih učenci že poprej zaznavali na raznih predmetih, opozarjajo se na te zaznave, izprašujejo se po kraji, času, stopinji, številu, načinu itd.

Kadar nam je razlagati abstraktne pojme, kot ponos, maščevanje, sočutje, licemerstvo, prevaro, hvaležnost itd., storimo najbolje, da opazujemo delovanje osebe, kateri se prilaga taka lastnost.

Mnogo abstraktnih pojmov moremo razložiti tudi z nasprotnim svojstvom, ali s tem, da zamenjamo dotični izraz z znanim izrazom. Taka razlaga sicer ni najboljša, ker učenci morda tudi zamenjenega izraza ne umó, a v mnogih slučajih je fežko pravo zadeti.

Na višji stopinji navajamo tudi sinonime ali izraze, ki so po smišlu sorodni. Naslov berilu se razloži ali v začetku, ali na konci ali vmes, kadar je pač najugodnejša prilika za to. Stvarna razlaga bodi kratka, točna in nazorna; obsega naj le óne znake, ki so neobhodno potrebni, da se ume stvar.

cc) Stavkova razlaga.

§ 40.

Stavkove razlage ni zamenjati s slovnico. Ta razlaga obsega le logične razmere stavkov, odstavkov ali celih beril, in se ozira na njih vsebino. Pri stavkovi razlagi ne vprašujemo s slovniškimi izrazi, ne po osebku ali dopovedku, ampak po osebi ali stvari, o kateri se govori. Tu se oziramo po tem, kar se pripoveduje o kakem predmetu, po kraji, času, vzroku, po okolnosti itd.

Tu veljajo nastopna pravila:

1) Pri prostih stavkih postopamo tako,

a) da izprašujemo stavkove člene na način, kakor pri razkladajočem izpraševanju,

b) da razjasnjujemo opise z jednostavnimi izrazi,

c) da v celih stavkih navajamo manj umljive stavkove člene, zlasti vzročna določila,

d) da nadomeščamo v eliptičnih stavkih izpuščene člene,

e) da odgovarjamo na retorična vprašanja s trdilnimi ali pripovednimi stavki (retorična vprašanja so ona, na katere vprašalec ne pričakuje odgovora),

f) da pretvarjamo dobesedni govor v navadni in obratno, ali da zamenjujemo nenavadne izraze z znanimi.

2) Pri zloženih, težjih stavkih postopamo tako, da jih razstavljamo v posamezne stavke, da razločujemo zavisne stavke od glavnih, da pretvarjamo zavisnike v glavne stavke itd. Pri tem moramo paziti, da otroci umó logično razmerje med stavki.

e) **Pogovarjanje o vsebini.**

§ 41.

Na podlagi besedne, stvarne in stavkove razlage pridejo učenci do umevanja pojedinih mislij. Vrhu tega je treba tudi duševno umevati cela berila, kar se doseže s posebnim pogovarjanjem o vkupni vsebini. S takim umevanjem se pomore vsem drugim predmetom, kajti otrok se s tem nauči svoje misli zbirati in se vanje vglobiti.

Pri tem pogovoru se otroci učé pripovedovati vsebino berila, in to ali obširneje ali krajše, kakor pač potreba nanese. Pri lažjih vajah zadostuje, da zmagajo težave gledé na jezik in da na kratko povedó jedro berila. Pri težjih vajah se je držati glavne misli, katero mora večkrat učitelj sam povedati, in otroci jo potem dokažejo iz berila. Največkrat pa se najde glavna misel, kakor tudi vsa razporedba s pomočjo izpraševanja. Vsebino pripovedujejo najprej boljši učenci, potem pridejo vselej tudi slabeyši na vrsto. Vedno pa se je ozirati na pravilno govorjenje, zlasti pa na to, da se jim razvija samodelavnost. Z vsako novo tvarino mora namreč rasti duševna moč. Zato naj učitelj ne pomaga prehitro, ako otrok ne vé takoj gladko pripovedovati. Ako učitelj prerad govori, škoduje s tem otrokom, ker se taisti ne potrudijo, da bi sami mislili,

ali pa nimajo zaupanja v same sebe. Kadar pripovedujejo učenci celo berilo, ravnajo naj se po razporedbi, ker drugače se preveč oddaljé od stvari.

Razen pripovedovanja vsebine naj se otroci naučé, da znajo značaj oseb opisovati, da primerjajo berilo z drugimi sorodnimi. Lahko se je ozirati tudi na čas in kraj, na vzrok in učinek, na sredstva, način in pogoje itd. Pripovedujejo naj o predmetih, kaj se o njih govori, v katerih razmerah ali okolnostih se nahajajo itd. Razne dogodke pripovedujejo samostalno; sklepajo sami iz podanih dejanj na kraj, čas, način; izvajajo in odnašajo nagibe delujočih oseb, zvezo vzroka in učinka, nagiba in posledice. V ta krog pogovarjanja je na višji stopinji jemati tudi npravstveno-verske resnice, ljubezen do domovine in estetična čustva.

§ 42.

Metodično postopanje zahteva:

1) Z izpraševanjem, priobčevanjem in razlaganjem se polagoma razvije posamna misel, potem se povzame misel celega odstavka ali kitice. Tako se potem postopa od odstavka do odstavka, pri vsakem pripovedujejo otroci dotično vsebino. Sprva se godi to le v kratkih stavkih, ki se lahko napišejo na šolsko tablo. Iz teh posamnih mislij se končno razvije vsa razporedba, katera podaja pregled o vsem berilu.

2) Moremo pa izhajati tudi od glavne točke ali od pregleda in potem šele navajati pojedinosti.

3) Slednjič pričnemo lahko z nadpisom, da tega namreč najprej razložimo in potem iz njega izvajamo misel berila.

Glavna terjatev pri vsem takem poučevanju ostane vedno ta, da vemo glavne misli ločiti od postranskih in da dobimo razporedbo in vkupni pregled. Razporedba se ozira vedno na celoto in izločuje vse postranske stvari. Pri tej razporedbi se naj poudarja zlasti vse ono, kar vpliva na razum in na srce. Na ta način se učé otroci misliti in glavno misel razvijati z raznih strani. Z vsakim odstavkom raste razumevanje, s tem pa ob enem spretnost v čitanji in pripovedovanji.

4) Na podlagi razporedbe se urijo otroci v pripovedovanju berilne vsebine. Sprva se držé še strogo razporedbe in glavnih mislij, na višji stopinji pa pripovedujejo vsebino že prosteje in samostalneje. To se zgodi na ta način, da se razporedba ali skrči ali razširi. Pri skrčevanju se iz več posebnih mislij povzame splošna ali glavna, pri razširjevanju pa se prva misel zameni s sorodno in obširnejšo. Vprašanja naj merijo na to, da se najde razporedba, vedno se držeč stvari; zato naj ne segajo predaleč, ker bi se drugače pretrgala zveza dotičnih mislij. Vmes naj se ne vpleta preveč onomatičnih, sinonimičnih in stilističnih razlag, ker bi taiste učence le begale v pojmovanju.

5) Odgovori naj bodo v polnih stavkih, in sicer sprva največ na podlagi berila, pozneje tudi samostalneje. Vender je zabraniti, da bi otroci odgovarjali le z besedami in stavki iz berila, v tem slučaju naj se s primernimi vprašanji navedejo na pravo pot. Tako pripovedovanje, ki ni drugega, nego čitanje iz knjige, kaže, da otroci ne umejo berila, ali da ga znajo na pamet, ali pa je jednoglasno in brez živahnosti.

d) **Posamezna berila.**

§ 43.

Rekli smo, da se vsa berila ne morejo in ne smejo obravnavati na jedni in isti način. Tvarina sama je tu najboljši kožipot, katerega se je držati pri obravnavi. Ta tvarina pa je tako različna, kakor so različne vrste vzornih beril v čitanki. Pred vsem se je treba ozirati na to, je li berilo spisano v nevezani ali vezani obliki.

Prva oblika, t. j. proza vpliva največ na razum in je torej jezik razuma; druga, t. j. poezija pa deluje na čud ali srce, če prav se tudi pri prozajičnih berilih ne sme izobraževanje srca in pri poetičkih razvijanje razuma povsem zanemarjati.

Kako je obravnavati posamne vrste vzornih beril, razvidno bode iz sledečega.

1. Povesti.

§ 44.

V povesti se jezikovno priobčuje nekaj, kar se je ali v resnici zgodilo, ali kar je izmišljeno. Gledé na obliko imamo prozajične ali poetiške povesti, po vsebini pa resne ali vesele (komične). V čitankah se nahaja največ prozajičnih povestij, katere je tudi najlažje obravnavati. Ako se v povesti le priprosto pripoveduje kak dogodek, treba je, da otroci razumejo posameznosti tako, kakor so se vršile zapored. Jasen jim bodi začetek, tek in konec, vzrok in učinek, povod, razlog in posledek dogodka.

Moralne povesti obsegajo kako resnico, nauk ali npravstveno idejo. Pri takih povestih je treba dotično namero otrokom jasno in razločno tako pred oči postaviti, da jim je sama ob sebi umevna in da ni treba daljšega razlaganja, opominjevanja in moralizovanja.

Zgodovinske povesti naj se razpravljajo v onem redu, kakor terjajo zgodovinski dogodki.

Na sploh je pri obravnavi takih beril postopati n. pr. na srednji stopinji tako:

1. da učitelj povest najprvo pripoveduje s svojimi besedami,
2. da z izpraševanjem razklada njeno vsebino,
3. da osnuje razporedbo ali načrt,
4. da jo otroci čitajo in
5. da jo pripovedujejo v zvezi.

Glavna svrha je ta, da otroci povest natanko razumejo; zato se jim morajo glavne misli celote jasno razložiti.

K poetiškim povestim se štejejo tudi balade in romance. V njih je govor o osebi, ki s svojim značajem posebno gane zanimanje čitalca.

Pripovedka je v sorodu s pravljico; navezana je vedno na določen krog ali na določno okolico in je vedno v zvezi z zgodovino.

Legenda pripoveduje pobožna in čudesna dejanja iz zgodovine bogoljubnih in svetih mož.

Balade, romance, pripovedke in legende se sploh ravno tako obravnavajo, kakor povesti, zato naj se deluje na to, da znajo otroci pripovedovati glavne misli in vso vsebino.

2. Pravljice.

§ 45.

Pravljica pripoveduje dogodke, ki bi mogli imeti kak zgodovinski pomen, a obleče jih v vsakojake čudesne in fantastične dogodke, ki so večkrat skoro neverjetni. Ta domišljena povest meša prirodnost in doumnost z nedoumnostjo in obda osebe v pravljici z navidezno veledušnostjo, z znaki hrabrosti in vstrajnosti. Pravljica je povsod in nikjer doma. Njen namen je pred vsem ta, da razveseljuje in izobražuje domišljijo, da vpliva na vest in na srce. Zato se ne meni za vsakdanje življenje. Otroci imajo pravljice zelo radi.

Posebnega poučila nima pravljica, a dobri nauk se sam razvije iz nje.

Gledé na obravnavo velja, da jih ni treba obširneje obdelovati, razen tedaj, kadar obsegajo kak moralni nauk. V tem slučaju naj jih učitelj najprej pripoveduje s svojimi besedami, potem se razvije vsebina in otroci isto vsestranski pripovedujejo manj ali bolj obširno.

3. Basni.

§ 46.

Basen je kratka povest v vezani ali nevezani besedi. V njej govore, delajo, mislijo in čutijo razen ljudi tudi živali in celó mrtve stvari. V basni se nazorno predočuje kako praktično pravilo za življenje. V njej razločujemo priliko (podobo) in moralo (uporabo ali nauk). Najbolj obravnavamo priliko, moralo pa le na kratko, toda določno in jedrno. Neznane živali moramo poprej v razgovoru popisati gledé na njih vnanja in označilna svojstva. Le tako morejo potem otroci umeti berilo. V ostalem pa obravnavamo basni tako, kakor navadne

povesti. Nauk se razvije v kakem kratkem stavku, ali se izreče v pregovoru ali z vzgledi iz vsakdanjega življenja, da ga morejo otroci vsakokrat tudi uporabljati. Tak nauk je včasih basni tudi dodan. V tem slučaju se pri obravnavi izhaja od tega nauka in iz vsebine se dokazuje resničnost njegova.

Basni se nahajajo na vseh treh stopinjah, vendar obravnavana ni povsod jednaka. Na nižji stopinji jih obravnavamo kot prave povesti, na srednji in višji pa se terja, da otroci samostalneje najdejo nauk.

4. Prilike.

§ 47.

Prilika ali parabola je povest, v kateri se kaka višja resnica poočituje iz duševnega življenja človeškega ali iz prirodnega življenja. V njej se vsporedno postavljata resnica in dogodek ter se resnica razjasnjuje na dogodku. Prilika obsega torej pripovedovanje dogodka, s katerim se ima razložiti resnica. Zaradi tega se mora pred vsem obravnavati povest, izločiti se morajo glavne stvari od postranskih. Po teh načelih je torej treba najprej umeči podobo, potem šele se more opazovati resnica, ki jo obsega prilika. Ta resnica je ali priliki dodana, ali pa se mora iz nje razviti. V prvem slučaju se ista razloži iz povesti. Glavno misel naj učenci doumejo na dogodkih, ki se pripovedujejo v priliki. Ako pa resnica ni dodana priliki, poiskati je najprej glavnih mislij, potem se natanko določi predmet podobe, poudarjajo se prisposodbene točke, pojedinosti v podobi se nanašajo na resnico in naposled se povzamejo posamne točke v celoto, iz katere se razvije resnica prilike. Ta resnica obsega na konci jedrnat stavek, ki se do dobra priuči otrokom.

5. Popisi.

§ 48.

Popis je razložba znakov kakega predmeta. S popisom se dobi jasna predstava o tem predmetu, da se more razli-

kovati od drugih. Popis nadomestuje torej neposredni nazor; zategadelj je nazornost prvo in najbistvenejšo svojstvo popisa. Iz tega razloga se terja, da se pri obravnavi popisov kolikor moči mnogo poočituje. Znake je obdelati najprej posamič, potem v celoti.

Razen nazornosti terja popis tudi zvestobo, t. j. da se sklada z resničnostjo.

Učitelju se je natanko seznaniti s predmetom, vedeti mu je vse izraze, ki jih bode rabil pri razvijanju.

Pri učnem postopanju na srednji stopinji velja:

1. Najprej se je ustno in natanko pogovoriti o predmetu; kolikor moči naj se pokažejo prirodni predmeti. Pri tem razgovarjanji imajo otroci knjige zaprte ali pod klopjo.

2. Zdaj se čita berilo od ôdstavka do odstavka in se razlaga ter izprašuje.

3. Glavne misli vsakega odstavka se povzamejo in zapišejo na tablo; s tem se dobi razporedba.

4. Učitelj berilo vzorno prečita.

5. Učenci berilo večkrat čitajo.

6. Konečno se pripoveduje vsebina v zvezi, in to kolikor moči samostalno.

Na nižji stopinji se postopa jednostavneje, na višji pa obširneje in se ozira v prvi vrsti na spretno popisovanje ali pripovedovanje vsebine.

Za popisovanje naj se izbirajo le dobri predmeti in le taki, ki spadajo v obseg učne stvarine. Popisi se oživljajo s povestimi.

Popis se izpremeni v opis (obraz ali sliko), ako je opisovalec v ožji zvezi s predmetom, izražujoč notranje svoje čute. V tem slučaju je opisovanje bolj subjektivno in zato živahneje in topleje ter tudi bolj vpliva na domišljijo in na srce nalik pesmi.

Opisi so ali prozajični ali poetiški; vsi pa imajo zlasti ta namen, da ganejo čitalca ali poslušalca. Zaradi tega jim je tudi pri pouku glavna stvar, da vplivajo na srce in na domišljijo; torej jih ni preobširno obravnavati.

Iz opisa izvira razprava, ako se v določenem redu povzamejo opombe, mnenja, nazori in sosebno notranji pojmi. Pri tem poučevanju je treba jasno razložiti vrsto in vkupnost mislij.

6. Pregovori in izreki.

§ 49.

Pregovori in izreki so zeló imenitni za življenje.

Pregovori kažejo kako modrost ali neumnost življenja, in to ali v obliki trditve ali poziva.

Izrek postane iz pregovora, ako se razširi med ljudstvom. Pregovor je krajši od izreka, odnaša se najčešče na izkušnjo in na pravila iz življenja. Izrek pa vzbuja tudi versko-nravstvene resnice. Pisatelj ali izumitelj izreka nam je navadno znan, a neznano nam je, kdo je izumel pregovore. Vrhu tega nima izrek popolne misli v popolnem stavku.

Pregovori so zeló mikalni in podajajo obilno tvarine za obrazovanje razuma, pa tudi za utrjenje določnih pravil in načel.

Pregovore je lahko obravnavati, ker imajo izvrstne poudobe in prispodobe. Tudi je obrat iznenaden in večkrat dovtipen. Rima je navadno lahka in ne dela otrokom težav. Najtežje jih je obravnavati z začelniki, kateri še nimajo lastnih mislij, da bi mogli prav umeti načela, ki se nahajajo v njih.

Na splòh velja, da se pregovori in izreki ne smejo samo čitati, ampak naj se obravnavajo kot kaka druga tvarina. Vender obravnava ne boði preobširna; vsekako pa morajo otroci umeti pomen pregovorov. Na nižji stopinji se uporabljajo le za vajo v mišljenji in govorjenji. Sposobnejši otroci naj jih tudi opišejo in naj glavne misli uporabijo za spisje. Najkrajše in najprosteje se razložé, ako se opišejo z različnimi izrazi, a vedno v istem smislu. Zato naj se razloži najprvo dobesedni pomen, potem pa prenešen. K temu naj iščejo otroci drugih, enakih pregovorov.

Težja naloga bi bila, da otroci razširijo misel z drugimi besedami, ali da razložé pregovor s prispodobami ali z vzgledi

iz vsakdanjega življenja, iz katekizma in sv. pisma. Tudi se lahko opozoré na kako primerno povest, basen itd. V tem slučaju izhaja pregovor iz glavne misli, ki je v povesti.

Učna oblika bodi največ vprašalna.

Gledé na obravnavo pregovorov velja torej:

1. Na nižji stopinji naj se kot uvod pové kaka primerna povest. Potem se razgovarja o tej povesti in iz tega razgovora se skoro sam ob sebi najde pregovor.

2. Na srednji stopinji je razen tega treba pregovor še bolj natanko razložiti in ga uporabiti za življenje.

3. Na višji stopinji se more sledeče postopati:

1) Razlagajo se posamezne besede v pregovoru.

2) Vsak pojem se razloži v posamezne znake in razvije se pomen pregovora.

3) Pomen pregovora se dokaže ali opraviči a) z vzgledi iz življenja, b) iz zgodovine in c) z drugimi pregovori.

4) Razvije se popolna razporedba. Na podlagi te razporedbe se uporabi pregovor za razne razmere vsakdanjega življenja.

Na enak način se obravnavajo izreki, bodisi v vezani ali nevezani obliki. Tudi pri teh je gledati na glavno misel. Kadar imajo za podlago kake dogodke, dokažejo naj se isti na vzgledih. Mnogo izrekov je kratkih ali obsega le nauk, — takrat je tudi obravnava jednostavnejša.

Kratke pregovore in izreke moremo obravnavati ob enem v uri, ki je določena za čitanje.

Daljše pregovore obravnavajmo vsakega posebej. Konečno pa ponavljajmo vse skupaj in otroci naj jih čitajo. Vrhu tega jih uporabljajmo za memorovanje in za spisje.

Sicer pa ni ravno treba, da bi pregovore in izreke obravnavali po vrsti, kakor so v knjigi,

7. Uganke.

§ 50.

Uganke je opisovalna razložba nepoznanega predmeta, ki ga je treba najti ali uganiti. Uganki je namen, da vzbuja

miselnost. Znaki njeni so ali prekoslovni, ali tako splošni in celó dvoumni, da je treba marsikaj urejati in prenašati, predno se vse sklada. Uganke oživljajo pouk, vzbujajo duševno moč, vadijo in bistrijo domišljijo, provzročujoč, da duša ustvarja razne podobe, predno razum najde pravo rešitev. Uganke imajo tudi realno vsebino, zato so vir raznim realnim vednostim. Te vednosti postanejo otrokom šele s pravo obravnavo dostopne. Uganke pospešujejo tudi pazljivost in ostré dovtip.

Pri obravnavi uganek še ne zadostuje, da jih otroci samo čitajo, pripovedujejo in ugibajo. Pri ugibanji se je držati metodične poti. Treba je vsebino otrokom natančneje razložiti. To vsebino naj potem pripovedujejo in dokažejo. Vmes naj se vpletajo stvarne opombe, ki razjasnjujejo pomen in razširjajo stvarne vednosti.

Uganke dajo dosti dobre tvarine za spisje, za narekovanje, za memorovanje in so sploh izvrstno ustrahovalno sredstvo in nekaka zabela namesto iger.

8. Pesmi.

§ 51.

Pesem izvira iz občutov pesnikovih, zato naj se tako obravnava, da otroci čutijo s pesnikom. Razlaganje pesmij naj se omejuje na najpotrebnejše stvari. Glavna terjatev bodi vedno ta, da se ume vsebina in da se ista s čutom izraža. To se doseže, ako razporedba ni preobširna in ako se jej ne pretrga zveza med pripovedovanjem otrokovim.

Obravnava sledi nastopnim zahtevam:

1. Pred vsem je treba, da so otroci primerno razpoloženi za vsprejemanje vtisov.

2. Zdaj naj učitelj pesem prečita ali njeno vsebino prosto pripoveduje.

3. Temu sledi razjasnjevanje besed in mislij v pojedinih kiticah; to se godi največ z izpraševanjem.

4. Na to se povzame glavna misel vsake kitice in konečno vse pesmi. To nam podá razporedbo, katera bodi določna in jasna.

5. Otroci pripovedujejo vsebino v zvezi
6. Učenci pesem večkrat čitajo.
7. Učé se je na pamet in jo deklamujejo.
8. Uporabi se za petje, spisje itd.

S tako obravnavo se sili domišljija, da misli za pesnikom; ž njo se dodaja, kar je pesnik zamolčal, ali izpušča, kar je povedal pesnik samo zavoljo lepotičja. S tem se razvrsté pesnikove mi-sli in opišejo njegove podobe. Ker so take vaje težke, zato naj učitelj pokaže, kako jih je izvajati. K temu mu je treba, da pazna čas, kraj, zgodovino in značaj delujočih oseb; poznati mu je vire, iz katerih je zajemal pesnik; umeti mora misel, ki ga je navdajala; znani naj mu bodo pripomočki, ki so služili pesniku v dosego njegovega namena. Mnogo pesnij zahteva tudi dokaj znanja iz zgodovine, zemljepisa, prirodoznanstva; o tem se je potem razgovarjati v uvodu.

Vender se ne obravnavajo vse pesmi strogo po gornjem načrtu. Pripovedovanje učiteljevo je k večjemu pri epičnih pesmih na mestu. Pri liričnih je skrbeti le za to, da se otrokom srce razpoloži in usposobi za vsprejemanje vtisov. Pri lahko doumnih pesmih zadostuje, da jih učitelj v prvo prečita in da po potrebi odstrani jezikovne in stvarne težkoče, kar doseže s tem, da se že prej razgovarja o vsebini. Mnogokrat govori učitelj pesem iz pameti, potem odpade njegovo čitanje. Temu sledi takoj razgovarjanje in povzetje vsebine v posamnih kiticah v jedrne stavke. To dá razporedbo, katero otroci pripovedujejo v zvezi.

Imamo pa razne pesmi:

1. Pobožne pesmi nam kažejo vero v Boga in vzbujajo verska čustva. Semkaj gredo tudi cerkvene pesmi.
2. Svetne pesmi izražujejo pojave in stanje v vnanjem življenji; one opisujejo ljubezen in prijateljstvo, srečo in veselje, žalost in boleost, upanje in bojazen itd.
3. Pesmi so tudi narodne in umetne. Narodne pesmi so proste in so nastale med ljudstvom; živé med narodom in se ne vé, kdo jih je zložil. Umetne pesmi zlagajo znani in izobraženi pesniki.

4. Patrijotične pesmi vzbujajo patrijotična čustva in vnamajo mladino za domovino, državo, za cesarja in za vladarsko hišo. Opevajo krasoto naše domovine in kažejo slavno zgodovino ljubljene nam Avstrije. Take pesmi je posebno skrbno gojiti in gledati, da se pri njihovi obravnavi ne izgubi pravi vtis. Take pesmi naj se tudi pridno pojó. Na ta način bodo ostale duševna svojina mladini še v poznejših letih. Vnetost za domovino se tudi odraslemu človeku ne bode izgubila, in vnet bode zanjo tudi v boji do smrti.

9. Obravnava realističnih beril.

§ 52.

Realije se združujejo na nižji stopinji v nazornem pouku. Na srednji stopinji nastopijo že samostalneje, na višji pa popolnoma samostalno. Berilo se uporablja sploh le kot pomožna knjiga, da se na tej podlagi pouk oživlja, razširja, dopolnjuje, vglobljuje in utrjuje.

Posamezna realistična berila se torej odnašajo na nižji stopinji na učni načrt iz nazornega pouka, na srednji in višji stopinji pa na učni načrt iz pojedinih realističnih strok. Predno se torej začne na srednji in višji stopinji kako realistično berilo obravnavati, podati je otrokom trdno podlago iz dotičnega realističnega predmeta, in to ne v uri, namenjeni za jezikovni pouk, temveč v uri, ki je določena za realije. Na višji stopinji se pred uporabo berila do cela preuči dotični realistični predmet. Iz tega sledi, da se realije nikdar ne začenjajo s knjigo, ampak da se morajo otroci na to šele pripraviti. Ko se je učna tvarina poprej dobro ogledala, razkazala, razložila, pripovedovala in izprašala, prične se obravnavati berilo. Ta obravnava obsega bistveno iste točke, po katerih se obdelujejo povesti, popisi, razprave itd. Zdaj bodo učenci učno tvarino do dobra umeli, in ni se bati, da bi berilno vsebino le na pol ali celó ne razumeli. Tej obravnavi sledé konečno čitalne, slovniške, pravopisne in

spisne vaje, kolikor namreč ustrezajo dotičnim jezikovnim zahtevam, kajti vsakega realističnega berila ni moči uporabiti v ta namen.

Realistična berila se navadno ne memorujejo. Tudi pripovedovanje naj se vrši najbolj na podlagi berila. Odgovori naj bodo kratki, jedrni in stvarni; ozirati se morajo strogo na vsa jezikovna pravila.

Realistična berila so prirodoepisna, prirodoslovna, zemljepisna in zgodovinska.

Vseh takih beril ne gre na jednoisti način obravnavati, kajti vsaka stroka ima svoje posebnosti.

1. Pri obravnavi prirodoepisnih beril je podati pred vsem predmet v prirodi, v podobi ali njegov obrazec itd., da dobé otroci določen nazor o njem. Temu sledi razgovarjanje o vsebini, ki je v berilu, na to se obravnava berilo po naznačenih stopinjah.

2. Pri prirodoslovnih berilih se napravi najprej poskus, iz tega se razvije zakon, pri čemer se gleda, da ga poiščejo učenci kolikor mogoče sami. Zdaj se navajajo razni drugi pojavi, ki se odnašajo na najdeni zakon. Te zakone in pojave naj si otroci dobro zapomnijo. Slednjič se obravnava berilo po prejšnjih stopinjah.

3. Tudi pri zemljepisnih berilih je podati najprej nazor o predmetu, kateri se bode obravnaval. V ta namen se rabi globus, telurij, lunarij, zemljevid, podoba itd. Temu vnanjemu nazoru mora slediti notranji, kateri obsega zaznavanje in opazovanje dotičnega predmeta. Nazorovanje se oživlja s priobčevanjem in z ustnim pripovedovanjem. Kar se na ta način na prosto razvije, morajo si otroci dobro zapomniti. Ko je tvarina dobro pripravljena in jo učenci prav umevajo, obravnava se berilo po navadni učni poti, pri čemer se je treba le še na jezikovno razlago najbolj ozirati.

4. Zgodovinska berila je treba najprej prosto pripovedovati. To pripovedovanje bodi živo in nazorno. Osebe in dogodke, stanje in razmere naj se ne opisujejo preobširno, ker bi se s tem le obtežilo razumevanje in pregled. Pač pa naj se razvije jasna razporedba, ki je pri poznejšem učen-

čevem pripovedovanji najboljša opora. Pri mnogih zgodovinskih dogodkih je treba podati stvarno podlago, n. pr. iz zemljepisa; treba je že naprej razložiti izraze, pojme in dr., ki bi pozneje pri stvarni obravnavi beril preveč motili in zadrževali pojmovanje. Z ozirom na vnanje nazorovanje naj se določno razloži čas, kjer se je vršilo dejanje, razjasnijo naj se na zemljevidu mesta, vode, dežele in gore. Namesto zemljevidov se morejo rabiti podobe, kipi, obleka, novci itd. Najvažnejši je notranji nazor, zato naj se opisuje živoizrazno in lahko umljivo. Otroci naj si imena in števila dobro zapomnijo; da se ne bodo pri pripovedovanji motili ali zamenjavali časa in kraja. Daljše dogodke je pripovedovati v odstavkih; pri teh bodi tudi razgovor o vsebini razdeljen na odstavke; pri krajših dogodkih pa ni treba prenehati. Zdaj se razvije razporedba in vkupna tvarina, katero morejo učenci že zdaj v zvezi pripovedovati. Slednjič se obravnava berilo po stopinjah, kakor smo jih že večkrat naveli. Pri tej obravnavi naj se ozira na razporedbo, ki se je že prej pred obravnavo razvila. Večkrat bode treba še kaj dodajati ali izpreminjati. Ko so učenci berilo dostikrat prečitali, naj ga pripovedujejo sprva na podlagi načrta ali razporedbe, pozneje prosteje, vedno pa v zvezi. To prosto pripovedovanje berilne vsebine je glavna zahteva vse zgodovinske obravnave, zato naj se ta najbolj vadi.

Zgodovinski pouk se oživlja tudi z izreki dotičnih pisateljev ali drugih oseb, s sodbo zgodovinarjev o imenitnih možeh ali časih, s pesmimi itd.; zato naj se uporabljajo taki dodatki na višjih stopinjah kjer koli mogoče.

e) Slovstvo.

§ 53.

Čitanka je za učence tudi slovstvena knjiga. V ta namen se nahajajo v novih knjigah vzorni proizvodi najboljših naših pesnikov in pisateljev. Na takih berilih imajo otroci najlepšo priliko, da se seznanijo s prvinami slovstvenimi. Da

se to doseže, dolžnost je učitelju, da se pri obravnavi ne ozira samo na vsebino, temveč da seznanja otroke tudi z načinom in z obliko dotičnih beril, da razlaga življenjepis pesnikov in da jih sploh uvaja v slovstvo.

Zeló bi se motili, ko bi mislili, da tako razlaganje ne spada v ljudsko in meščanko šolo. Kje drugje naj se položi otrokom podlaga za umevanje najpotrebnejšega, kar je danes pri toliki množini duševnih proizvodov treba umeti!

Pri tem pa ne smemo misliti, da naj bi se v ljudski šoli razlagalo kolikor moči mnogo pesnikov in pisateljev in na široko obdelovale posamne slovstvene vrste. Znanstvenim definicijam tu ni mesta, pač pa osnovnim pojmom. Ti pojmi naj se priučé na podlagi beril, ko se je njihova vsebina dobro razložila in umela. Kajti umevanje vsebine in primerno, spretno in jasno pripovedovanje taiste ima ohraniti prvo mesto. Zato se tudi v najprostejši ljudski šoli ne more pogrešati nekaj pesmij. Razen tega je mogoče otrokom na kratko in v bistvenih znakih razložiti nekaj posamnih slovstvenih vrst, mogoče je poudarjati njih sličnost in različnost. Posledek tega opazovanja naj se povzame v kratkih stavkih, in namen se je dosegel. Na mnogorazrednicah se more seveda že več zahtevati in doseči.

Gledé na obliko naj se opazuje nasprotje, podoba in prispodoba; otroci naj se opozarjajo na izreke, prenose, na izpuščanja, na skoke in vprašanja, na vsklrike in nagovore, ki se nahajajo v berilih.

Na kratko naj se jim razloži na podlagi primernih beril metrika, rima itd.

Na najvišji stopinji to ne bode delalo težav, zato naj se ta nauk razširi. Vedno pa naj priučeno tvarino povzamejo v celoto in naj jo pridno ponavljajo.

K temu se učé kratkih življenjepisov pesnikov in pisateljev, ki se nahajajo v knjigi. Ti življenjepisi ne smejo biti suhoparni in naj ne obsegajo le golega navajanja številčk in imen; temveč naj podajajo tudi misli in nazore pesnikove, da se iz njih spozna tudi notranje mišljenje njegovo, ki dobrodejno vpliva na utrjevanje učenčevega značaja. Vse to

se razvije v kratkih stavkih, katere naj si otroci dobro zapomnijo. Da se življenje pesnikovo bolj umé, pové naj se včasih, kako je nastala pesem, kakšnega značaja je bil pesnik, kakšno je bilo njegovo duševno življenje itd.

Na najvišji stopinji se more otrokom razložiti tudi vrednost poetičkih spisov za posameznika, za ves narod.

Sploh pa je slovstvo neskončno bogat in neizčrpen vir, vzvišen nad vso realnost, ki nas navdušuje za idealnost. Ker je ta idealnost vedno bolj potrebna za človeštvo, pomore jej ravno pravo izkoriščanje pesniških proizvodov do vedno večjega vresničenja.

5. Čitanje berila po učencih.

§ 54.

Svrha čitanju je dvojna: 1. učenec naj se nauči, da umeva tiskani in pisani jezik omikancev, 2. ob enem naj pa tudi razširjuje svoj miselni krog. Iz tega razloga razločujemo pri čitanji dve strani:

1. Vnanjo ali mehanično in 2. notranjo ali logično.

Logično spretnost si prisvoji otrok, ako se vadi, da ustno in spretno izražuje vsebino, ki je podana v pisani ali tiskani obliki.

Mehanično spretnost pa si prisvoji z izraznim in živim ali estetičnim čitanjem. Obe spretnosti se vadite ali med obravnavo beril, ali po taisti in po uporabi. Vedno pa bodi logično čitanje podlaga mehaničnemu.

Ko se je otrokom kako berilo natanko razložilo, treba je, da ga vsi večkrat in toliko časa čitajo, da je to čitanje ročno in dobro.

Na nižji stopinji je čitanje sicer še svrha sama zase, na srednji in višji pa stopi v službo vsega pouka, zaradi tega se tu navadno za čitanje ne določajo posebne ure.

Dostikrat je opazovati, da otroci nimajo po dovršeni šoli veselja do čitanja. Temu je večkrat šola sama kriva, ker

ne vadi otrôk zadosti v tej ročnosti, ali pa dopušča, da čitajo brez mislij in jednoglasno. Da se temu odpomore, skrbeti je z vsemi sredstvi, da bodo otroci tudi še po izstopu iz šole radi čitali in smatrali berilo ves čas svojega življenja za bogat vir poučila. Vrhu tega jih je seznaniti z drugimi dobrimi in poučnimi knjigami in s časopisi, v kar jim služi šolarska knjižnica. Na ta način bode postalo čitanje otrokom druga navada in čitali bodo radi tudi v poznejših letih.

Čitanje v prvem šolskem letu je pred vsem še mehanično, kajti prvi pouk v čitanji obsega spoznavanje glasov ali črk in njih sestavljanje v zloge, besede in stavke. S takim čitanjem se pripravlja in gladi pot nadaljnemu čitanju.

Ko znajo mehanično dobro čitati, pričné se logično in estetično čitanje. Na vseh stopinjah pa se morâ gojiti ročno čitanje.

Ko so se torej berila dobro razložila, vadi se še čitanje samo na sebi. V to se uporabljajo vsa berila, torej tudi realistična, kajti s takim čitanjem se tvarina le še bolj utrdi v spominu. Navadno nastopa tako čitanje takrat, kadar je najbolj ugodna prilika, zato je težko že naprej določati čas; navadno se čita v jezikovnih urah. Sicer se pa spretnost v čitanji goji ves čas berilne obravnave; tej spretnosti gladi pot tudi vse šolsko govorjenje, zlasti pripovedovanje beril in deklamovanje, pripovedovanje tega, kar so slišali, odgovarjanje na vprašanja itd.

Pri čitanji nam je razlikovati:

1. ročno,
2. tekoče in postajajoče,
3. tiho in glasno,
4. posamezno in vkupno čitanje.

a) Ročno čitanje.

§ 55.

Čitanje se vadi sicer že tudi pri razjasnjevanji berila. Ko je namreč učitelj vzorno prečital berilo, prečitajo ga

jedenkrat do trikrat tudi otroci. S tem si prisvojé vkupni vtis in občni pregled berilne tvarine. To čitanje ima tudi ta namen, da se premagajo prve mehanične težave v berilu. Lažja berila je le jedenkrat čitati. Navadno čitajo sprva boljši učenci, pozneje pridejo tudi slabeyši na vrsto.

Od tega čitanja nam je razločevati pravo vajo v čitanji, ki sledi obravnavi beril in ki ima namen, da se otroci izurijo v dobrem in gladkem ali ročno čitanji. To čitanje je mogoče šele potem vaditi, ko so otroci dobro umeli berilo, kajti poprej bi jim bile mnoge strani berila nejasne in izgovarjali bi besede mehanično in brez vsakega lastnega mišljenja. Tako čitanje bi zaprečilo tudi lepo čitanje, katera se mora vedno tudi poleg ročnega gojiti. Čim bolj so učenci umeli berilo, tem lepše ga bodo čitali.

Najprej je treba premagati tehnične težave beriva, katere pa so se odstranile navadno že pri prečitanji med razlago. Težje besede se posebno skrbno vadijo z večkratnim izgovarjanjem posamno ali v zboru. Tudi težji stavki in odstavki se morajo po večkrat ponavljati. Slednjič je vse berilo večkrat v zvezi in brez mnogega prenehljaja prečitati, da isto otroci gladko in ročno čitajo in da imajo veselje nad samolastno delavnostjo. Predno ne čitajo berila v vsakem oziru dobro, ne sme se prehajati k drugemu berilu. Bolje je namreč vzeti manj beril, a ta dobro uvaditi, nego obratno. Pri čitanji mora učitelj strogo paziti na vse napake učenčeve, katere se morajo takoj popravljati in izboljševati. To stori ali učenec sam ali kak boljši součenec. Ako pa mu učitelj sam popravi napake, mora to potem učenec ponavljati. Če je le mogoče, naj se popravlja šele na konci stavkov ali odstavkov, ker se drugače moti pojmovanje in se otroci preveč zbegajo z vtikanjem v tek čitanja. Pri tem popravljanji tudi otroci bolje pazijo na pogrške in jih lažje sami popravljajo.

Berilo se tolikrat čita, da ga zna vsaj večina otrok dobro in gladko čitati. Zato naj se ne hiti od odstavka do odstavka, od berila do berila. Tudi naj se pri tem čitanji ne razlaga znova, kar se je že poprej razložilo. Vender je paziti, da otroci vsled mnogokratnega čitanja ne čitajo iz pameti.

Temu se ognemo najlažje, ako uporabljamo za vajo v čitanju zlasti daljše povesti in popise.

Mehanično čitanje se vadi sosebnostno na nižji stopinji. Koncem prvega leta morajo otroci vsekako znati krajša berila počasi in glasovno pravilno čitati. Vendar se mehanično čitanje tudi na srednji in višji stopinji ne sme popolnoma zane-marjati. Vrhu tega se mu pridruži na srednji stopinji še logično in na višji stopinji estetično čitanje.

Vse čitanje se opira na živo vzajemno delovanje med učiteljem in učenci. Otroci naj pazijo na vsako znamenje, na vsako črko in besedo. Premehanično čitanje se zabrani, ako se navadijo, da znajo račun dati o vsakem prečitanem berilu in ako sploh z veseljem čitajo in pripovedujejo.

Učitelj ne sme smatrati čitalnih ur za čas odpočitka in oddiha. Ravno čitanje terja največ duševne delavnosti učiteljeve in učenčeve, drugače otroci že naprej niso z zbranim duhom pri stvari. Otroci naj ne začenjajo prej, predno ne gledajo vsi v knjige. Zdaj šele pokliče učitelj kakega učenca, da čita. Drugi naj čitajo tiho za njim.

Pri tem se je ozirati na držanje telesa, na lež knjige, na strogo disciplino, na pravilno odpiranje ust, na izraz obraza, na preobračanje listov itd. Otroci naj ne čitajo po vrsti, kakor sede; ampak vsak naj bode pripravljen, da čita dalje, ko je poklican. Kdor ne pazi, naj se pokliče k čitanju. Nika-kor ni trpeti, da bi med čitanjem pripovedovali čitalecu, ako ne vé prav ali dalje čitati. Kdor je poklican, naj ne ponavlja že čitalnih besed, temveč naj začne ondi čitati, kjer je prejšnji prenehal. A pazi naj se, da se ne prenehava v sredi stavka ali besede. Vedno naj čita po jeden učenec večji ali manji stavek, odstavek ali celo berilo, vendar ne predolgo. Posebno slabi učenci naj ponavljajo prečitane odstavke in naj se navajajo, da tudi sami čitajo novo tvarino, kajti le z dobrim čitanjem se navadijo ročnemu čitanju. Zato je bolje, da se jedno berilo desetkrat prečita premišljeno, nego deset beril jedenkrat, a površno in slabo. Če je le mogoče, naj pridejo v jedni uri vsi učenci na vrsto.

Na najnižji stopinji ni zanemarjati čitanja po zlogih. To zlogovanje je podlaga v prvi vrsti mehaničnemu, s tem pa tudi ročnemu čitanju. Vender se tako zlogovanje ne sme pretirati. Učitelj ali učenci štejejo vrste in v vsaki vrsti besede, te se razložé v zloge in glase; glasi se štejejo in imenujejo; to glaskovanje in črkovanje se menjava in s tem oživlja pouk. Večkrat se poskusi tudi s tem, da se čita v zboru, ali da se znane besede nazaj čitajo. Sploh se uporablja več sredstev, da se kolikor moči urno doseže gladko čitanje. V šoli ni dosti časa za mehanične vaje v čitanji. Zaradi tega naj se dajo kratke naloge za domačo vajo v čitanji. Take vaje je treba skrbno nadzorovati in v šoli znova čitati, česar so se doma vadili. Pa tudi sploh naj se učitelj prepriča v vsaki naslednji uri, če so otroci popolnoma umeli prejšnjo vajo, kar mu dokažejo, če prav naglašujejo.

Sploh bodi vsaka čitalna ura vaja mišljenja, govorjenja, čitanja in stvarnega razumevanja, in to posebno tedaj, če se vzame berilo kot celota. Na višji stopinji se more večasih pogovarjati o svojstvu dobrega čitanja.

b) **Svojstva dobrega šolskega čitanja.**

§ 56.

Dobro čitanje mora biti:

1. Glasno. S takim čitanjem se krepčajo in urijo otroški organi; tudi se napake v čitanji lažje opazujejo in popravljajo. Otrokom s slabim glasom dela tako čitanje mnogo težav, a s potrpljenjem in z vstrajnostjo učiteljevo in učencevo se doseže zaželjeni vspeh. Mnogokrat je tihemu glasu krivo to, ker učenec slabo pregleda besede in se tedaj ne upa z glasom na dan, boječ se, da ne bode zadel pravega. V tem slučaju naj natihoma večkrat ponavlja težje besede in odstavke, potem pa naj poskusi na glas povedati dotično tvarino. Dostikrat pa se doseže glasno čitanje že iz tega razloga, ker je otroku neljubo, ako ga učitelj vedno priganja k temu izgovarjanju; tedaj se raje nekoliko bolj potruzi, da zadene pravi

glas. Ako pa je otrok bolan in v resnici ne more glasno čitati, tedaj naj se ne terja od njega, česar ne more izvršiti. Ogibati se je vpitja in kričanja. Kričače je blagohotno navajati na mirno čitanje. Sploh bodi glas prirodni in tak, kakoršen se rabi v dobrem govoru; drugače je umeten.

2. Čisto pravilno in po glasu razločno. Vsak glas se mora izgovarjati s primernim zvenkom. Tako čitanje se vadi že na nižji stopinji. Vsaka beseda mora služiti v zaznamenovanje pojma, vsak stavek v izraževanje misli. Ako pa se glasovi ne izgovarjajo čisto in razločno, zatemni se pomen besede in misli. Čisto in razločno čitanje vpliva na vse govorjenje in pisanje, ž njim se najbolj izobražuje jezikovni čut. S takim čitanjem se zabrani jednolično čitanje, ki nam ovira pravo razumevanje beriva. Ostro razločevati je sosebnost samoglasnike, ki se podobno glasé, potem mehke in trde soglasnike, dolge in kratke zloge. S tem se izkorenini marsikatera slaba navada, jecljanje itd.

Ako učenec ne more takoj prav izgovoriti besed, znamenje je, da ne spozna hitro črk ali besed. Tedaj naj zaporedoma izgovarja vsak glas zase in potem vse skupaj. Pri tem naj jezik in zobe prav uporablja, usta zadosti odpira in jezik prav giblje. S tem se bode zaprečil tudi hripavi glas, in učenec ne bode glasov leno izgovarjal ali mešal in zamenjaval. Čisto in razločno čitanje bi tudi trpelo, ko bi izgovarjal vsako besedo zase in ne tekoče, ali če bi vedno znova začel besedo, izpuščal zloge ali dodajal nove črke, zloge in besede, in konečno, če bi le na pol izgovarjal ali požiral zloge in besede.

V mnogih slučajih bode učitelj sam pokazal, kako se imajo izgovarjati besede, stavki itd., učenec bode potem to ponavljal. Zato bodi učiteljevo čitanje zrcalo, ki je nazorno in katero more otrok v resnici tudi posnemati.

3. P o č a s n o. S počasnim čitanjem se lažje zapazijo in obvarujejo napake. Tako čitanje olajša otroku krepko in glasno izgovarjanje. Vaditi se mora tudi še na višji stopinji. Mera v čitanji bodi jednaka in zmerna. Besede se morajo prav poudarjati. Učitelj naj pokaže s svojim čitanjem, kako je počasi čiti.

tati; to naj potem otroci ponavljajo. Ako se učenec med čitanjem ustavi, ni ga takoj naganjati, da čita nadalje; ampak pustiti mu je nekaj časa v premislek. S priganjanjem bi otrok poskušal besedo le uganiti; s predolgim čakanjem pa bi se nasprotno popolnoma odvrnil od misli v berilu.

Paziti je, da se počasno čitanje ne prevrže v dolgočasno in zaspano, kar se zabrani s tem, da se pokliče kak drug učenec, ki čita živo in krepko.

4. Razumno ali logično. Tako čitanje je smislu primerno, lepo in izrazno. Razumno čitanje se doseže, ko znajo učenci že mehanično dobro čitati in ko se jim je prej vse dobro razložilo. S tem so jim izrazi jasni in morejo jih pravilno naglaševati. Tako naglaševanje je potem tudi merilo za razumevanje berila.

Kadar se gre samo za logično čitanje, izvolijo naj se taka berila, ki jih ni treba mnogo razlagati in ki so se že poprej dobro razložila. Vender ne bodi to razlaganje preobširno in pretirano. Razumnemu čitanju največ koristi kratka, a določna razlaga. Da otroci prav pogodé razumno čitanje, morajo biti že precej duševno zreli; zato se vadi zlasti na srednji in višji stopinji. Vender se je ogibati vsake umetnosti, kajti šola nima časa za umetno čitanje. Največ napak se dela pri razumnem čitanji, ako se ozira preveč na oblike, ne pa na vsebino, ali pa če se čita le zato, da se sploh čita.

Ako se stavek ne čita smiselno, naj učitelj navaja učenca z vprašanji na pravi naglas. Ako pa ga tudi s tem ne dovede na pravo pot, naj čita učitelj sam ali naj v otroku obudi pravo razpoloženje za misel, katera je v zvezi s stavkom, odstavkom ali z berilom. Sploh pa se mora v vsem čitanji kazati, da otrok živo čuti misel pisateljevo.

5. Lepo, živoizrazno, blagoglasno ali estetično. Tako čitanje ni le po glasu in po smislu, ampak tudi po čutu pravilno. Naslanja se torej na razumno čitanje. Berila pa ni pojmovati le z razumom, temveč tudi s srcem; zato je izražati s čitanjem veselje in žalost, zahvalo in prošnjo, opominjanje in pretenje, začudenje in obup itd. Tako čitanje

se ne more po pravilih naučiti, treba ga je slišati. Zato mora učitelj sam berilo prečitati čisto, razločno, naglašeno, v dobrem ritmu, ne prehitro, ne prepočasno in krepko, kolikor je prav. Otrok bode potem posnemal ta vzgled in posrečilo se mu bode lepo čitanje.

Estetično čitanje je možno šele na najvišji stopinji, vendar naj se mu že prej gladi pot. Prezgodno začenjanje rodi pretiranje. Šoli ni naloga, da bi vzgajala umetnike v čitanji; glavna svrha jej je, da uči učence posnemati prirodni način čitanja. Težko je tako čitanje zlasti v pesmih; zato mora učitelj sam dobro umeti duha, ki veje v njej. Pri takem čitanji se mora čitatelj popolnoma spojiti in združiti z duhom pisateljevim. Prisvojiti si mora vsebino in obliko v popolno lastnino. Ni zadosti, da le z besedo razodeva pisateljeve misli, mora jih tudi občutiti z vso svojo notranjostjo, izražujoč natančne pojave pisateljevega duha in jih kažoč v živoizraznem kretanji. Ako smo pri razumnem čitanji pazili na naglas, na ločila, na pravo in natančno izgovarjanje in na vsebino, dosegli smo s tem že mnogo lepega, živega, kar je najboljši navod za živoizrazno čitanje.

Učitelju se je tedaj najskrbneje pripravljati na estetično čitanje, in to vestno s pravim duhom in razumom. Preudariti mu je, kaj je vse v berilu in kako bi se dalo s pravo besedo in s pravim naglasom povedati. Za tako pripravljanje mu ni moči podati strogega navoda, kajti ljudje so različni; tega zanima bolj to, onega zopet kaj drugega, a učitelj mora vedno varovati svojo individualnost. Navod bodi torej le to, kar je, da namreč vzbuja misli in vabi, da dodajamo tudi svoje misli, da tvarino preskušamo, skrajšujemo ali razširjujemo. Tu ima učitelj najlepšo priliko, da kaže svojo spretnost in nadarjenost; tako čitanje mu podaja obširno polje, da z resno voljo in vstrajnostjo doseže dokaj lepih vspehov.

6. Pravilno naglaševano, umerjeno in ubrano. Tako čitanje izvira sicer že iz prejšnjih svojstev, vendar je treba, da se reče o tem še kaj več.

§ 57.

Blagoglasnemu čitanju nasprotno je sledeče čitanje:

a) Jednoglasno ali tako zvani šolski ton, ako se jednakomerno izgovarjajo stavki in poudarjajo zadnje besede.

b) Prehitro, ker se pri tem čita brez misli, in se vsebina ne umeva popolnoma. Prehitro čitanje je mati slabega čitanja.

c) Preglasno, zategnjeno in pevajoče, katero napravi slab vtis na poslušalca.

d) Pretiho, ker se ne more nadzorovati.

c) **Pravilno naglaševanje.**

§ 58.

Slišali smo, da je mehanično čitanje k večjemu na najnižji stopinji svrha sama zase. Na srednji in zlasti na višji stopinji pa postane sredstvo, da se doseže razumno in lepo čitanje, kajti čitanje ima le tedaj pravo veljavo, ako vsebino prav razumemo. To dosežemo s pravilnim naglaševanjem, katero ima še to dobro svojstvo, da oživlja ves pouk.

Pravilno naglaševanje obsega pravo modulacijo ali izpreminjavo, t. j. poniževanje in povzdigovanje glasu. Taka glasovna izpreminjava najbolje dokazuje, da je učenec prav občutil, kar je čital. Naglaševanje je torej nasprotno jednozvočnosti. Poudarjajo se nekateri členi navadno krepkeje od drugih, in sicer se v zlogu deva naglas na pojedini glas, v besedi na zlog, v stavku na besedo, v zvezi na stavek in na glavno misel.

a) *Besedno naglaševanje.* Jednozložne besede imajo dolg ali kratek naglas. Dvozložnice in večzložnice se naglašajo navadno na korenskem zlogu. Nekatero zloženko imajo dva naglasa. Predlogi, zaimki, nekateri členci in pomožni glagol pa se ne naglašajo sami zase, temveč se oklepajo kot predslonice ali naslonice bližnje besede. Ozirati se

je na naglaševanje v izpeljanih in zloženih besedah. Zlogi in besede se vežejo brez oddiha.

b) Stavkovo naglaševanje. Tudi v stavku se naglaševanje posameznih besed izpreminja in ravna po veljavi posameznih stavkovih členov ali po volji govorečega. Navadno se poudarja najvažnejša beseda v stavku, in sicer v golem stavku dopovedek, v razširjenem prilastek, dopolnek ali določilo.

c) Na konci velednega stavka se glas povzdigne, vprašalnica v vprašalnem stavku se povzdigne in naglasi, na konci pa glas v tem stavku pade.

Z naglaševanjem označujemo one člene, ki imajo več ali manj važnosti. Ako poznamo misel berila in odnose govornih členov, moremo tudi naglas zadeti. Zato se naglasa ni moči naučiti iz pravil. Tudi otrok bode kmalu pravo zadel, ako ga učitelj z vprašanji navaja na razumevanje berila in ako mu slednjič sam dobro pokaže, kako naj naglašuje, zlasti pa, ako mu zabrani vpitje. Seveda mora učenec, če le mogoče, sam najti pravi naglas, kar mu ne bode težko, ako razume berivo in ako ga učitelj prav izprašuje.

d) **Mera in ubranost pri čitanji.**

§ 59.

Razen na naglašanje je treba pri čitanji paziti na primerno menjavo v trajanji glasu v zlogih, na premolk (prenehljaj), na pravo čitalno mero in na različno visokost glasu.

Mera ali ritem je ravnomerna izpreminjava dolgih in kratkih zlogov, ki daje besedam neko stanovitno glasovno razmerje po pesemskem načinu. Ako bi se izgovarjali vsi glasi jednako dolgo, utrudilo bi to sluh. Menjava dolgih in kratkih samoglasnikov pa oživlja čitanje in sploh govorjenje. Mera je osnovana na načinu, kako se izpolnjavajo s pomočjo glasov momenti časa, ki sledé neprestano drug za drugim, in na tem, koliko časa traja glas med tem prestankom. Vsled tega nastane večja ali manjša hitrost ali počasnost glasovnega gibanja

s primernimi premolki. To trajanje glasu se ozira na različnost vsebine, razloženih mislij, čustev, afektov itd. S tem postane govor bolj razumljiv. Tudi je med temi presledki lažje dihati in si nabirati novih močij. Na ta način se more iz čitanja spoznati, kaj spada k zlogu, kaj h kaki besedi. Mera ne bodi ni prehitra ni prepočasna; zlasti pa je paziti na ločila, da se pri njih pravomerno premolkne. Na dolgost in kratkost zlogov se je že na nižji stopinji primerno ozirati. Nič pa ne škoduje, ako se zlogi tudi krepkeje poudarjajo, nego je treba, kajti na poznejših stopinjah se to lahko odstrani. Težje je pozneje odpraviti nasprotno napako. Ritem se združi z melodijo v popolno jednoto.

Ubranost ali melodija terja, da se glas v besedah in stavkih pri čitanji ponižuje ali povzdiguje, kar se uporablja zlasti pri raznih stavkih, kakor so vprašalni, velelni in želelni. Zato naj se visokost ali nizkost glasu primerno menjava, kakor pri petji. Tako čitanje ugaja ušesu in duhu, v njem odsevajo notranja čustva čitateljéva, in melodija je potem proizvod čustev. V tem oziru je v šoli mnogo napak opazovati. Pri deklicah je glas sicer melodičen, a pretih, pri dečkih glasneji, pa preveč jednakomeren in preglasen.

Med govorjenjem dihamo. Kadar izdihnemo, tedaj damo glas od sebe; ko pa vzdihnemo, takrat premolknemo ali prenehamo govoriti. Zato naj učenec izgovarja le tedaj, kadar izdiha. Razen tega premolknemo, da naznačimo, kaj spada skupaj. Premolk se v pisavi označuje z ločili, v govoru pa s tem, da prenehamo z glasom in da si oddahnemo. Sicer pa prenehamo tudi pri daljših stavkih, akoravno ni ločil, kajti predolgo ne moremo sape zadrževati. Premolk se ravna po vsebini stavkov. Različen je torej v pripovednih, trdilnih, velelnih in vprašalnih stavkih, pri vsklikih, pri vrinjenih stavkih in v perijodah.

Melodija je torej zavisna od mislij, katere hočemo izražati. Ravna se po jakosti ali slabosti zlogov, besed in stavkov, ki obsegajo sosebno one misli, katere nam je z raznim glasom točneje označiti. Melodija je največ stvar razuma in uvidnosti, zato se v šoli najčešče pregreši proti njej.

Ritem in melodija nista popolnoma ločena, temveč prepleteta drug drugo. Oboje pa je važno, da se ž njuno pomočjo navadijo otroci na zbrani duh, da se vglobé v daljši govor in da morejo tudi z zbranim duhom poslušati.

č) **Tekoče in tiho čitanje.**

§ 60.

Čitanje je ali postajajoče (statarično), t. j. počasno in s prestankom, ali tekoče (kurzorično), t. j. brez prestanka.

Pravi pregled duševne vsebine berilne podaja sosebno postajajoče čitanje. Tekoče čitanje pa pomore, da se naučé otroci ročno in urno čitati brez ozira na razlaganje berila. S takim čitanjem se namerava navadno le mehanično čitanje doseči.

Iz tega razloga seveda bi se tekoče čitanje ne smelo posebno gojiti. A tudi pri tem čitanji moramo imeti taisti smoter pred očmi, kakor pri postajajočem, namreč poleg spretnosti v čitanji tudi blagoglasnost in umevanje smisla; zaradi tega moremo brez škode uporabljati tudi tekoče čitanje. Paziti pa je, da učitelj takega čitanja ne smatra za odmor, temveč mora vso svojo moč uporabiti, da učencu omogoči prisvojevanje učne stvarine.

Tekoče čitanje naj nastopa le pri lažjih berilih, pri katerih učitelju ni treba mnogo pomagati in kjer le najpotrebnejše razlaga, dodaja in izprašuje. Najboljša so taka berila, ki nimajo daljših stavkov, ali pri katerih se ne gleda mnogo na vsebino, potem realistična berila, ki so se razložila že v posebnih urah, slednjič tudi pravljice itd., ki vplivajo bolj na domišljijo, nego na duševno razširjevanje.

Učitelj se mora tudi na tekoče čitanje skrbno pripravljati. Tu je njegovo razjasnjevanje kratko, zato pa bodi jedrno in izborno. A čitanje bodi natanko, in ozirati se je sosebno na slabejše učence.

Tekoče čitanje se vadi najbolj na nižji stopinji, na srednji in višji pa postajajoče, ki je ob jednom tudi logično.

V šoli razločujemo tudi glasno in tiho čitanje. Pod glasnim čitanjem umevamo tukaj ono čitanje, s katerim se sploh slišijo znamenja za glasove in njih sestave, pod tihim čitanjem pa ono, ki se vrši le v duhu čitalca in se ne sliši tudi navzven. Tega čitanja nam torej ni zamenjati z na pol glasnim in šepetajočim glasom. Glasno čitanje se goji na vseh stopinjah. Ko pa otroci že precej gladko čitajo, umika se vedno bolj in namesto njega nastopa tiho čitanje. Kdor zna dobro čitati, ta še ne more tudi tiho in tako čitati, da bi zraven tudi mislil. Zato navadno začnemo vselej na glas čitati, kadar koli se bolj vtopimo v vsebino beriva. Iz tega sledi, da je treba otroke tudi v tihem čitanji vaditi. Ko znajo to, more se tako čitanje prav primerno uporabljati tudi za tiho opravilo. Pri vaji v tihem čitanji je paziti na sledeče:

1. Za tiho čitanje naj se uporabljajo le lažja berila.
2. Tihega čitanja ni vaditi na nižji stopinji, ampak šele tedaj, ko so premagali mehanične težkote.
3. Učitelj mora otroke pri tihem čitanji vedno podpirati; zlasti naj jih opozarja na vsebino in jim razlaga najpomembnejše stvari.
4. Tiho čitanje mora učitelj natančno nadzorovati. V ta namen pusti na glas čitati, kar so prej natihoma čitali, ali pa se na kak drug način prepriča, če so umeli prečitano berilo. S tem jih primora, da pazijo na vsebino.

f) Čitanje v zboru.

§ 61.

Na glas se navadno čita tako, da čita le po jeden učenec, ostali pa natihoma kažejo za njim, a so vedno pripravljeni na nadaljevanje. Tako čitanje je posamezno. Temu nasprotno je čitanje v zboru, kadar skupno ali ob jednom čitajo vsi učenci jedne skupine, jednega oddelka ali vsega

razreda. Za vsakdanje življenje tako čitanje res nima mnogo pomena, pač pa za šolo. Prednosti skupnega čitanja bi bile:

1. S čitanjem v zboru se pospešuje urno in gladko čitanje. Ako je šola prenapolnjena, ni moči vsem učencem priti na vrsto. Samo tiho čitanje pa ne podaja zadosti vaje za to spretnost.

2. Čitanje v zboru pomore, da pride v šolsko življenje več živahnosti in gibanja. Ker morajo vsi učenci jedno in isto delati, oživé se tudi slabejši.

3. Pri posameznem čitanji kažejo nekateri otroci nekako boječnost; s čitanjem v zboru se jim povekša pogum in vzbudi zaupanje same vase.

4. Skupno čitanje pospešuje tudi lepo čitanje, ker zapreči, da posamezniki ne vpijejo preveč, temveč morajo svoj glas priličiti glasu součencev. Tudi se jim je pri tem ozirati na ločila in pri njih postajati.

5. Skupno čitanje pospešuje večje pojmovanje glavnih mislij, ker sili pojedince, da z vso pozornostjo sledé čitanju. Zategadelj tako čitanje ni olajšanje duševne delavnosti. Uporablja naj se previdno, in to zlasti na nižji stopinji. Na srednji in posebno na višji stopinji pa se bolj goji posamezno čitanje. Tu se je namreč ozirati tudi na mero in ubranost, kar se mora pri čitanji v zboru večkrat zanemarjati.

IV. Uporaba beril.

1. Obseg.

§ 62.

Ko se je berilo vsestranski obravnavalo, more se uporabiti v več ozirih. Sicer je že razlaganje samo, zlasti pa čitanje berila taka uporaba. Vender nam je tu govoriti še o drugačni uporabi, katero je moči šele tedaj uvesti, ko je berilo zadosti obravnano in ko ga znajo otroci dobro čitati. Ta uporaba stori, da si vsebino izkoristijo za obrazovanje duha in srca.

Uporaba beril obsega:

- a) govorne in
- b) pismene vaje.

Govorne vaje obsegajo: a) pripovedovanje in b) učenja na pamet (deklamovanje); pismene in ob enem jezikovne vaje pa obsegajo: a) slovnico, b) pravopis in c) spisje.

2. Pripovedovanje.

§ 63.

Pravilnega govorjenja se otroci vadijo pri vsem šolskem pouku in pri vsi obravnavi beril. Zato se je o tem že na dotičnih mestih natančneje govorilo.

Tukaj pa velja še posebej, da se vsa učna snov pripoveduje bodisi na podlagi razporedbe v berilih ali prosto, kakor se je zapomnila pri pouku.

Otroci radi pripovedujejo, kar so slišali; tega nas uči že vsakdanje življenje. Tako pripovedovanje nastopa že na prvi učni stopinji pri nazornem pouku. To prvo pripovedovanje je jednostavno in kratko, obsega zvečine najbistvenejše dele, vendar tako, kakor so jih slišali. Pripovedujejo se sobesno basni, pravljice in kratke povesti. Pri obravnavi beril pa se gre za pripovedovanje vse vsebine na podlagi neposrednjega razumevanja. Berila se morajo poprej dobro obdelati in čitati. Večkrat sledi pripovedovanje otrokovo neposrednje učiteljevemu pripovedovanju berila, a takrat je vsebino težje pripovedovati. Najlažje se pripoveduje po knjigi ali na vprašanja, toda zadnje le bolj v prvih letih, pozneje se pripoveduje vedno samostalneje. Z lastnimi besedami morejo pripovedovati le zmožnejši otroci, in to največ na višji stopinji. Pripoveduje se tudi tako, da se izpremeni oblika, število, oseba, čas, besedni red in način govora, da se zamenjujejo posamne besede ali rabijo soznačnice. Pové se nasprotna vsebina; tudi se vsebina razširi, skrajša ali splošno pové; večkrat se pové samo razporedba; včasih se odgovarja na vprašanja, ki natančneje

določujejo vsebino; vrhu tega je moči glavno misel razviti, uganke, pregovore itd. razjasniti, značajne osebe opisati, berila sploh primerjati itd. Pri vsakem pripovedovanju naj začno najprej boljši učenci, s tem se vzbudé tudi slabejši, postanejo pogumni ter se udeležujejo teh vaj.

Več o pripovedovanju berilne vsebine se je že poprej navedlo (§ 41. in 42.).

3. Učenje na pamet.

§ 64.

Učenje na pamet ali memorovanje je važno sredstvo za govorne vaje, pa tudi za izobraževanje srca. To spretnost je torej gojiti pri vsem pouku, sosebnost pa pri čitanju.

Šolski in učni red pravi v tej zadevi: „Na vseh učnih stopinjah naj bodo vaje v prostem govorjenju iz pameti prozajčnih in pesniških izbornih spisov, katere je bilo treba že poprej skrbljivo zbistriti“.

Od prostega, ne na besede navezanega pripovedovanja se razlikuje v tem, da je memorovanje doslovno zašominjanje in pripovedovanje kake učne tvarine in torej reprodukcija; prvo pa je prehod od reprodukcije k produkciji.

Prva terjatev memorovanja je ta, da učenci tvarino razumejo po duhu in bistvu, po vsebini in obliki in da jim postane ista duševna lastnina. Zato se jim mora ista dobro razjasniti, kar se zgodi z obravnavo beril. S tem se obogati razum z množino vzvišenih mislij in jezik z izbranimi izrazi.

Memorovanje je: 1. mehanično, 2. razumno in 3. umetno.

Pri mehničnem memorovanju se ne oziramo na vsebino predstav; zapomnimo si jih zato, ker jih večkrat ponavljamo.

Pri razumnem memorovanju pa pomorejo predstave druga drugi do reprodukcije. Zato si najprej zapomnimo uredbo ali notranjo zvezo predstav, katera nam olajša razumevanje. Razumno memorovanje je mnogo sovršenejše nego mehanično, kajti po vsebini urejene in združene predstave si pri reprodukciji mnogo bolj pomagajo, nego one po vnanji dotiki spojene.

Umetno memorovanje se vrši tako, da z različnimi pomočnimi sredstvi združujemo predstave. To memorovanje se je izobrazilo v mnemoniko ali mnemotehniko, t. j. umetnost, ki po stalnih pravilih in z določnimi sredstvi spopolnjuje spomin.

V šoli se memoruje sosebno razumno; umetno memorovanje se vrši le toliko, kolikor se rabijo taka sredstva, ki se lahko uporabljajo. Tudi mehanično memorovanje se ne more popolnoma pogrešati, n. pr. kadar je treba utrditi take predstave, ki so spojene samo na vnanji način. Vender se naj tudi taki pojmi kolikor moči razložé, da postane memorovanje tudi v tem slučaju razumno.

Potem je treba znati berilo pravilno in naglašeno čitati, ker se s tem pokaže, koliko se je taisto razumelo. Zdaj se tvarina nauči na pamet ali memoruje, kar se zgodi ali v šoli ali doma. V šoli se memoruje sosebno na nižji stopinji, ker tu je treba učence naučiti, kako se ima to vršiti. Ako bi se otrokom samim prepustilo to delo, postopali bi napačno, izgubili bi dokaj časa in ne dosegli pravega namena. Tudi bi nadlegovali roditelje ali druge odrasle ljudi, naj jim pomagajo. To bi pa rodilo mržnjo do tega duševnega dela, in otroci bi kmalu pozabili na pamet naučeno tvarino.

Pri memorovanji se nikdar ne sme pretrgati logična zveza. Pri vsakem novem stavku ali novi misli naj se ponavlja prejšnje, na konci pa vsa tvarina. Ponavlja se ali posamno ali v zboru. Tudi pri memorovanji je gledati na pravilno naglaševanje, na pravo mero, na oddihljaje in sploh na vse, kakor pri dobrem čitanji.

Memorovanje se vrši na vseh učnih stopinjah, vender nam je največ vspeha pričakovati na višji stopinji, ker se tu lahko naloži otrokom da se sami učé na pamet, s čimer se prihrani mnogo šolskega časa in truda.

Tvarina se jemlje ali iz berila ali iz vsega šolskega pouka. V prvi vrsti se je ozirati na taka berila, ki vplivajo na duha in na srce. Na pamet naučena tvarina naj vzbuja v otrocih višje nazore o naravi in o življenji. Potem

bodi tvarina vzorna, jezikovno pravilna in primerna vsakokratni duševni stopinji otrok.

Berila naj ne bodo predolga, menjajo naj se poetiška in prozajična. Gledati je, da za čas učenja pridejo na vrsto najboljši pesniki in prozajiki. Epiški proizvodi naj imajo prednost pred liričnimi.

Predno se otroci naučé berilo iz pameti, morajo znati njegovo vsebino pripovedovati. Tako pripovedovanje oživi govorjenje in je najboljša podlaga govorjenju iz pameti ali recitovanju (deklamovanju).

Recitovanje memorovanega berila bodi glasno in lepo. Ogibati se je afektacij in teatraličnega deklamovanja. Nasprotno naj otrok stoji ravno v klopi ali izven klopi, naj gleda v učitelja, roki imej mirno ob sebi položene, govoriti mu je glasno, razločno in izrazito, kakor pri čitanji. Naglaševanje bodi primerno in mera zmerna. Ako gre otrok ven, naj se pripogne. Najprej naj recitujejo sposobnejši učenci, potem šele slabejši. Tudi v zboru se lahko recituje in to na vseh stopinjah; vendar bodi to na pol glasno in z ravnoistim naglaševanjem, kakor posamezno. Pridne učence je pohvaliti, slabejšim pripoznati njih trud, boječi naj se osrčijo. Učitelj naj ne pomaga precej; a naj vendar ne pusti otroka predolgo čakati, da se ne zmeša. Paziti je, da se otroški spomin ne preobloži s predolgo tvarino.

Vsak mesec se je naučiti vsaj jedno vzorno berilo na pamet in to zlasti pesem. Ako se vrši dejanje v memorovanem berilu med dvema ali več osebami, recituje naj ga več učencev.

Za memorovanje in recitovanje skoro ni treba posebnih ur določevati. Ko se je primerno berilo vsestranski razložilo, potem se isto nauči dobessedno in zvesto na pamet in takoj se tudi recituje.

4. Pismene vaje.

§ 65.

Ustni govor premine, obdrži se le s pisavo, katera je vidno govorjenje. A ni še zadosti, da znajo učenci samo či-

tati in umevati, kar so drugi napisali. Znati morajo tudi svoje misli lepo in jasno izraževati pismeno. Tega se naučé le z mnogimi vajami. Pismene vaje so torej važen del jezikovnega pouka. Po izurjenosti v teh vajah se čisto sodi vspeh vsega šolskega truda.

Pismene ali jezikovne vaje imajo dvojno stran, teoretično in praktično. Teoretične vaje obsegajo slovnico in pravopis, praktične pa spisje, ki je najvažnejši del jezikovnega pouka.

Slišali smo, da nekateri pedagogi naslanjajo ves jezikovni pouk na čitanko. To je potem naslanjajoča ali naslonjena, tudi koncentrujoča ali centralizujoča metoda. Po tej metodi se najprvo obravnava berilo, in ko si je otrok s čitanjem prisvojil vsebino, mora jo mnogostranski govoriti in pisati. Na podlagi berila se potem iščejo slovniška in pravopisna pravila.

Drugi so zoper zjedinjenje vseh jezikovnih strok, ker ni moči strogo ločiti, kaj spada k tej, kaj k oni stroki, zato obravnavajo vsako jezikovno stroko bolj samostojno. Prvi postopajo analitično, drugi hevristično. Sploh ste obe metodi dobri, ako se prav izvajate. Vender je treba vsaj na višji stopinji slovnico in deloma tudi pravopis učiti po posebnem načrtu; spisje je pa mogoče naslanjati na berila in na ves šolski pouk. Na višji stopinji spada torej skupaj čitanje, govorjenje in pisanje, kajti drugo pospešuje in dopolnjuje drugo.

Pravopis in spisje obsegata prave pismene vaje, katerim je namen, da se učenci naučé svoje misli pravilno pismeno izražati. K temu je najprej treba izurjenosti v pisanji sploh, posebno pa še v lepomisli. Zadnje je torej vnanja stran pismenih vaj. Pisanje si prisvojimo z vidom, sluhom, s posnemanjem in sploh z navado. Da pa moremo svoje misli pravilno izražati, moramo poznati slovniška pravila, na katera pa moramo tudi pri ustnem govoru paziti.

Jezikovne vaje sploh so potrebne pred vsem iz vzgojnih ozirov. „Vsa duševna omika izvira iz vsprejemanja in uporabljanja. To duševno ravnotežje se moti, ako se zanemarija

jeden teh dveh momentov. K uporabljaju spadajo tudi pis-mene vaje, ako niso samo mehanično prepisovanje. Pot od misli do besede, od tod do sestavka, kakeršen je pri spisnih vajah, čisto je drug in popolnoma nasproten onemu od se-stavka do besede in misli, kakeršen je navaden pri čitanji. Pa še to prednost ima pismeni izraz pred ustnim, da sili učenca, zapisujočega svoje misli, da jih bolj koncentruje, lepše ubere, primerneje in jasneje uredi“ (Lindner). S tem se učenčevo spoznanje učvrsti in razbistri, kajti človek šele tedaj prav spozna stvar, kadar jo sam ustvari. — Iz praktič-nega stališča potrebuje takih vaj trgovec, obrtnik, kmetovalec, da spiše pravilen list, pobotnico, račun itd.

Kakor pa smo posebej obravnavali čitanje, tako ho-čemo v naslednjih oddelkih na drobno govoriti o slovnici, pravopisu in spisji.

V. Slovnica.

1. Pojem in potreba.

§ 66.

Slovnica se imenuje ona znanost, katera določuje je-zikovne zakone in pravila. V ljudski šoli se ne sme znan-stveno obravnavati. V znanosti namreč razlikujemo več vrst slovnic, zlasti pa posebno in občno slovnico.

Posebna slovnica določuje pravila, ki so veljavna za kak pojejin jezik.

Občna slovnica pa razmotruje ona pravila, katera se nahajajo v vsakem jeziku. Vrhu tega imamo primerjalno in zgodovinsko slovnico. Prva preiskuje zakone pojedinih jezikov ter jih primerja, druga pa razpravlja pravila po na-činu, kakor so se razvijala v raznih dobah.

V ljudski šoli se uči le slovnica materinega jezika. Na-men jej je dvojen, praktičen in obrazovalen ali ma-terijalen in formalen.

V praktičnem pomenu posreduje slovnica jezikovno znanje le toliko, kolikor je treba, da pozna učenec vsaj najglavnejše jezikovne zakone. V govoru namreč ne sme vladati samovolja, nego se mora ravnati po stalnih zakonih. V slovnici pa so zbrana in urejena pravila jezika tako, da jih moremo lahko pregledati in zapomniti ter ob vsaki priliki se ravnati po njih. Brez vsakega znanja jezikovnih oblik ni moči jasno umevati mislij, ležečih v jeziku, ni moči doseči natančnega in določnega lastnega izraževanja.

V formalnem oziru posreduje slovnica umevanje jezikovnih zakonov in pravil. Kakor je govor izraz mišljenja, takò je slovnica uporabljena logika. Zaradi tega se sovršuje s slovniškim poukom tudi mišljenje in vadi razum. Tudi spomin se ojačuje s tem poukom, ker se morajo učenti na pamet učiti glavnih pravil. Pa tudi na voljo vpliva slovnica, kajti v mišljenji in govorjenji vlada stroga zakonitost, to vspodbuja učence, da se tudi v svojem delovanji držé stalnega reda.

Mnogo se je že pisalo o tem, ali spada slovnica v ljudsko šolo ali ne. Dandanes je sploh prodrlo prepričanje, da se brez vsakega slovniškega pouka tudi v ljudski šoli ne more izhajati, kajti za pismeno izražanje jezika je vsekako treba nekaterih podpor, katere nam podaja ravno slovnica. Tudi dobiva jezikovna moč največ sredstev na podlagi te véde. A ta pouk ne bôdi učeno predavanje, ne namen sam zase, ampak le sredstvo k dosegu splošne jezikovne izobraženosti. Slovnice se je učiti le toliko, kolikor je treba, da se prav razumeva in natančno uporablja jezik.

2. Tvarina.

§ 67.

Najprej nam je vedeti smoter slovniškega pouka. Tega smo označili že v začetku. V smislu tega smotra je osnovana tudi slovniška tvarina. Ko smo to spoznali, določili bomo lažje način poučevanja.

Učni načrt za **Kranjsko** določuje slovniško tvarino za osemrazrednice tako-le:

1. šolsko leto. „Vaditi se ponavljati in snovati kratke stavke; razstavljati stavek v besede, zloge in glase. Samoglasniki, soglasniki. Spoznavanje samostalnika (razen abstraktnega). — Velika začetna pismena v prvi besedi, v stavku in v lastnih imenih. Pika“.

2. šolsko leto. „Goli prosti stavek. Znanje o samostalniku, pridevniku in glagolu. Spol in število samostalnikov. Trije glavni časi tvorne oblike določnega naklona v stavkih z enim samostalnikom kot osebek. Prvi sklon osebnega zaimka v jedrini, dvojini in množini. — Pismeno obravnavanje slovniske tvarine“.

3. šolsko leto. „Prosti stavek kot pripovedni, vprašalni, veljni in želeni stavek; glavni in pridejani stavkovi členi. Sklanja samostalnika s pridevnikom in brez pridevnika. Vrste samostalnikov. Stopnjevanje pridevnikovo. Osebni, nedoločni, vprašalni, kazalni in švojilni zaimki. Glavni in pomožni glagoli. Sprega glagolova v vseh časih določnega naklona. Spoznavati števniki, prislovi in predlogi. Začetki skladja. — Pismeno obravnavanje slovniske tvarine“.

4. šolsko leto. „Razširjeni prosti stavek; razlikovanje prostega od zloženega stavka, glavnih in zavisnih stavkov. Nadaljevanje in dopolnjevanje oblikoslovja s posebnim ozirom na samostalnik in glagol. Vaje gledé na zavisnost sklonov od glagola, pridevnika in predloga. (Nikalni stavki). Vrste glagolov po njih pomenu (dovršni, nedovršni glagoli). Nadaljevanje o skladji; besedne skupine. — Ustno raztvarjanje (analiza) besed in stavkov. — Pismena obravnava slovniske tvarine“.

5. šolsko leto. „Dopolnjujoče ponavljanje nauka o razširjenem prostem stavku; vaje v spoznavanju stavkovih členov in govornih razpolov. Sklanja števnikov, pridevnikov in zaimkov. Skrčeni in zloženi stavek v obče. — Nadaljevanje o skladji. Nadaljevanje o zavisnosti sklonov. Priredni vezniki. Ustno raztvarjanje besed in stavkov. Pismena obravnava slovniske tvarine“.

6. šolsko leto. „Skrčeni stavek; razstavljanje njegovo v proste stavke in skrčenje prostih stavkov v skrčenega; obravnava priredij in podredij; pretvarjanje stavkovih členov v zavisne stavke in obratno. Navadni in doslovni govor. Pošredni vezniki. Glagol v vseh oblikah (časih in naklonih), sprega glagolova po razredih.

Nadaljevanje nauka o zavisnosti sklonov in o skladji. Ustno raztvarjanje besed in stavkov. Pismena obravnava slovniske tvarine“.

7. šolsko leto. „Obravnava skrčenega in zloženega stavka (priredje in podredje). Množno-zloženi stavek. Skrajševanje zavisnih stavkov.

Eliptični stavki. Pravilna raba ločil. Ponavljanje in dopolnjevanje nauka o zavisnosti sklonov. Skladje. Pismena obravnava slovniške tvarine^a.

8. šolsko leto. „Ponavljjanje vsega oblikoslovja s posebnim ozirom na zavisnost sklonov od pridevnika, glagola in predloga; ponavljanje skladnje, posebno zloženega stavka, z ozirom na veznike, čase in naklone. Ponavljjanje važnejših delov iz skladja in dopolnjevanje skladja“.

Na Primorskem velja za šestrazrednice:

2. šolsko leto. „Goli prosti stavek; vprašalni in velelni stavek; samostalniki; spol in število; pridevnik; glagol; osebni zaimček v imenovalniku jednine, dvojine in množine; trije glavni časi v določniku“.

3. šolsko leto. „Razširjeni prosti stavek; sklanja samostalnika in osebnega zaimka; pridevnikovo stopnjevanje; števnik, predlogi, prislovi; glagolova sprega v tvorni obliki določnega naklona. Skladje“.

4. šolsko leto. „Razširjeni, prosti in skrčeni stavek; razločevati v obče proste in zložene, glavne in zavisne stavke; samostalnikova, zaimkova in števnikova sklanja; pridevnikova sklanja in stopnjevanje; popolna glagolova sprega; skladje“.

5. šolsko leto. „Ponavljjanje učiva; priredja in podredja v najpriprostejših oblikah; priredni in podredni vezniki in oziralni zaimček natanko“.

6. šolsko leto. „Pregledno ponavljati najimenoitnejša slovniška pravila; kar je posebno imenoitno gledé na razne čase in reke; ponoviti in popolniti nauk o skladji; besedne skupine“.

Na Štajerskem se glasi učni načrt za petrazrednice:

2. šolsko leto. „Goli prosti stavek. Spol in število samostalnikov; glagol, oseba, število in trije glavni časi; pridevnik. Pismena obravnava slovniške tvarine“.

3. šolsko leto. „Goli prosti stavek. Sklanja samostalnikov (s pridevniki in brez njih); vrste samostalnikov; stopnjevanje; osebni, vprašalni, nedoločni zaimček; glagol, tvorba in trpna oblika, nakloni; števnik, prislov in predlog v obče; pripovedni, vprašalni in velelni stavki: Početki iz skladja. Pismena obravnava slovniške tvarine“.

4. in 5. šolsko leto. „Razširjeni prosti stavek; nadaljevanje in dopolnjevanje iz oblikoslovja; vaje v sklanjanji, spreganji in gledé na zavisnost sklonov od glagolov, pridevnikov in predlogov (nikalni stavki); glagol; nedovršni in dovršni; vrste glagolov v obče; razločevanje med prostimi in zloženimi ter med glavnimi in zavisnimi štavki. Skladje po izpeljavi in sestavi; besedne skupine. Ustna

analiza stavkov in govornih razpolov. Pismena obravnava slovniške tvarine“.

6., 7. in 8. šolsko leto. „Nauk o razširjenem prostem stavku se ponavlja in dopolnjuje; rekcija. Zloženi stavek: priredje, podredje; izpreminjava podredij v razširjene stavke, stavkovih členov v zavisnike; dobesedni govor; skrajšani in skrčeni stavki; množnozložni stavek. Ločila. Glagol in njegove vrste. Dopolnjevanje iz skladja; besedne skupine. Obsežno ponavljanje najvažnejših slovniških pravil. Ustna analiza stavkov in govornih razpolov; pismena obravnava slovniške tvarine“.

3. Metoda.

§ 68.

Metodo slovniškega pouka najlažje najdemo, ako pregle-
damo, kako se je razvijala.

Pred osemnajstim stoletjem še ni bilo pravega, t. j. metodično urejenega pouka v jeziku. Šele v tem stoletji so pedagogi uvideli, da se berilo ne sme samo čitati, ampak tudi razlagati, da ga otroci umevajo. S tem so uvedli vaje v mišljenji in govorjenji ter dajali razumevanju beril večjo važnost, nego slovniškim oblikam.

1. V slovniškem oziru so sprva učili le oblike. Taka metoda je bila čisto formalno-slovniška. Začenjali so z glasovi, sklanjali samostalnike in pridevnike, spregali glagole in končavali z zloženimi stavki in s skladnjo. Po tej metodi naj bi se otrok učil svojega jezika tako, kot tujega, kar pa je nemogoče; Taka metoda je le teorija in ima vse polno samih slovniških pravil, ker prehaja od oblike na vsebino.

2. Temu postopanju so se uprli pedagogi in zahtevali posebnih jezikovnih vaj po konstruktivni metodi. Izhajali so od nazora in izvajali pravila iz vzgledov.

Hoteli so vsak poseben slovniški pouk odpraviti iz ljudske šole in slovnico učiti le na podlagi berila. To je analitična (naslanjajoča) ali modérna metoda.

Drugi so smatrali jezik za proizvod mislečega človeka; zato so izhajali od stavka, iz katerega so izvajali pravila,

le-ta so utrdili na vzgledih, pri čemer pa se niso ozirali na vsebino. Tako se je iz formalne metode razvila logično-slovniška. Ta metoda je slaba, ker zahteva od otroka, da misli o jeziku, čemur pa še ni sposoben.

3. Zopet drugi so analitično metodo še dalje razvijali. Na podlagi beril so urili jezikovno razumevanje in jezikovno ročnost. Razumevanje jim ni bilo le teoretično, ampak tudi praktično, ki se pojavlja zlasti v razumnem čitanji, govorjenji in pisanji. Ročnost se je uvadila z mnogimi vajami. Združevali so torej mišljenje in govorjenje, pisanje in čitanje itd. Začenjali so s pogovarjanjem o vsebini, zadnje so razdelili na dele; na delih so opazovali posamezne jezikovne pojave; iz teh so izvajali določne jezikovne zakone, katere so uvadili ali z vzgledi iz berila ali s prostimi vzgledi. Ker so te vaje v najtesnejši zvezi z berilno tvarino, zato tudi privrženci te metode, ki se zove analitično-sintetična, zametavajo posebno slovnico. A ta metoda terja mnogo spretnosti, sreče, potrpljenja in vstrajnosti. Tudi mora biti tako osnovana, da služi v prvi vrsti slovniskim vajam.

V bistvu ima ta metoda največ privržencev, a se je že zelo preosnovala.

a) Prvi zastopniki te metode so izhajali od vzornih beril, ki so jih nalašč v ta namen izdelali.

b) Drugi vzamejo navadna berila, ki pa jih uredé tako, da iz njih izvajajo jezikovna pravila, katera se morejo razvrstiti in sestaviti v skupine. Prvo pa jim je, da otroci umevajo vsebino in jo izražujejo na najrazličnejše načine.

c) V najnovejšem času pa izhajajo nekateri pedagogi od vzornih vzgledov, na njih razvijajo posamezna pravila, katera dokazujejo in utrjujejo na berilih. Po tej metodi je berilo središče in vadišče, a ne izhodišče slovniskega pouka. Ta metoda se imenuje čisto analitično-sintetična ali hevristična. Glavni razlog jej je ta, da berilo nima zadosti enakovrstnih oblik in da torej ni moči pravil na tej podlagi jasno umeti. Tudi se vzgledi v berilu ne nahajajo skupaj, treba jih je šele s trudom zbirati. Vzorni vzgledi pa so polni mislij in vsebine, oblika jim je pravilna. Berilo pride šele

potem na vrsto, ko so se pravila razvila na vzornih stavkih. Po tej metodi se dobi sintetično sestavljena in organično razložena učna pot, trden in sistematičen načrt.

Takih vzornih stavkov pa ni lahko dobiti, učitelj si jih mora šele prirediti nalašč v to svrho. Najlažje bi se dosegel namen, ko bi se čitankam dodala zbirka takih vzornih stavkov, ki so po obliki in vsebini dovršeni. Tudi bi se vzorni vzgledi lahko izdali v posebni knjigi. Oboje se dandanes tudi pri nas že nahaja, bodisi da so vzorni stavki dodejani čitankam v slovniškem delu, ali pa da so izšle posebne slovnice, obsegajoče najprvo razne vzorne stavke, potem pravilo in slednjič vaje in naloge. Take zbirke naj bi imeli tudi otroci v roki.

4. Nekateri pedagogi pa hočejo, da se otrok navadi jezika z mnogimi vajami na podlagi vse učne tvarine. Po njihovem mnenju znajo otroci svoj materini jezik že z doma. A pomisliti je, da se doma govori le ustno, v šoli pride pa zraven še pismena vaja. Sicer se pa tudi v šoli pri vsem pouku uči pravilno govorjenje, pripovedovanje naučene tvarine, memorovanje, razlaganje itd. A to še ni zadosti za jezikovni, zlasti pa za pravopisni in spisni pouk. Da se pravilno vrši ustno in pisмено izraževanje, treba je pravil, katera nam podaja slovnica. Ta pouk mora torej biti osnovan po nekakem načrtu.

Proti slovnici v ljudski šoli se je večkrat tudi to navajalo, da je pretežka, ker se bavi z abstrakcijami, za katere otroci še niso sposobni. Tudi ni primerno, da se učenci učé svojega materinega jezika s tem, da neprestano sklanjajo in spregajo ter razkrojajo besede in stavke. Resnica na tem je samo ta, da se izurjenost v govoru doseže najbolj z vajo in navado, ne pa samo s slovniškim poukom. Ali zaradi tega še ne more biti slovnica odveč, kajti človek je umno bitje in zato naj se zaveda vsega svojega delovanja, torej tudi govorjenja. Vrhu tega pomaga slovnica vsem strokom jezikovnega pouka, sosebno pa čitanju in pismenim vajam.

Težkoča slovniškega pouka ni toliko v stvari sami, kolikor y nespretnem načinu poučevanja. Ako se slovniški pouk začinja z abstrakcijami, namesto da bi se z istimi končeval, ali če se slovniška pravila podajajo že gotova in potem učé na pamet,

namesto da jih učenči sami izvajajo iz živega govora, potem seveda otroci ne bodo umeli slovnice in je tudi ne ljubili.

Brez slovniškega pouka torej ne more izhajati nobena šola. K temu nas sili:

1. jezikovni čut sam, ker mu je treba za posebne slučaje trdnih podpor, namreč slovniških in pravopisnih pravil.

2. Takih podpor je treba tudi pri popravljanju spisnih izdelkov.

3. Na podlagi pravil je mogoče na kratko dokazati napake v čitanju, pisanju in spisju.

4. Otrok si že sam od sebe ustvarja pravila, tedaj mu s slovniškim poukom priskočimo le na pomoč.

5. Izvajanje slovniških zakonov je važno formalno izobraževalno sredstvo.

§ 69.

Iz do sedaj rečenega je razvidno, da je najboljša metoda analitično-sintetična. Izmed te nam je zopet voliti ali ono z vzornimi besili ali z vzornimi vzgledi. Načeloma si te metodi sicer niste različni, kajti obe imate berilo za središče in vadišče. A iz mnogo razlogov bomo dali prednost oni metodi, ki izhaja od vzornih vzgledov.

1. Po tej metodi je učno postopanje najprvo analitično, kajti izhaja od živega jezika in sicer začenja s prostim stavkom, a ne z besedami ali glasi.

Pri stavku je treba najprej pregledati njegovo sintaktično sestavo, namreč glavne stavkove člene; potem se določijo besede, s katerimi se členi izražujejo, in naposled oblike, v katerih se besede pojavljajo. Na ta način spoznavajo učenci dele govora in njih pomeu kot organsko sestavo živega jezika, a ne kot mrtve oblike.

V ta namen se poda otrokom več kratkih in lahkih vzgledov, ali pa se otroci navajajo, da jih sami najdejo bodisi na vprašanja učiteljeva ali na kak drug način. Pri tem se primerno uporablja učenčevo znanje iz raznih predmetov, pa tudi že prej priučena slovniška pravila. Vsi vzorni stavki se

morajo učencem razložiti, da jih spoznajo po vsebini in obliki. Morejo se tudi na tablo napisati.

2. Zdaj se postopa induktivno. Iz teh istovrstnih vzornih stavkov se namreč izvaja slovniško pravilo, ki se je namerjalo razviti. To se zgodi z vprašanji tako, da otroci sami najdejo pravilo ali zakon. Ta pravila se izgovore v celem in pravilnem stavku ter se večkrat ponavljajo posamezno ali v zboru. Vsekako je potrebno, da otroci sami iščejo in izvajajo jezikovne pojave in o njih samostalno razmišljajo; učitelj jih le navaja k temu iskanju. Ako učitelj sam podaja zakon ali pové pravilo, odteguje s tem otrokom priliko, da bi sami delovali in se veselili svojega dela.

3. Najdeho pravilo ali zakon se vadi na več načinov: a) na vzgledih, -ki jih otroci sami prosto snujejo; b) učitelj jim daje razne primere, a učenci uporabljajo na njih naučeno pravilo; c) pravilo se vadi na berilu; v ta namen se vzame berilo, ki se je že prej obravnavalo, in otroci iščejo iz njega primernih vzgledov za dobljeno pravilo. Vse to se uporablja tudi za pismene vaje, tako da so slovniške ure ob enem spisne ure in obratno. Postopa se torej sintetično.

4. Lahko pa bi tudi iz berila poiskali primernih vzgledov, na teh razvili pravilo in končno taisto uporabljali za razne primere bodisi prosto izvoljene ali znova poiskane iz beril. Vender ta način ni vedno primeren, ker se pri vadbi ne more berilo vedno uporabljati, ako nima zadosti primerne tvarine ali če se ni poprej stvarno obravnavalo.

5. Na oba načina se torej vzgledi izvajajo iz vzornih stavkov, ki so ali v posebni zbirki ali v berilu ali pa izhajajo iz vsega šolskega pouka; razlika je le v tem, da so na prvi in tretji način vzgledi v resnici vzorni, n. pr. pregovori, izreki itd., in da berilo sledi šele pravilu. Vsakokrat se poda najprej primer, iz tega se razvije pravilo in temu sledi vaja. Vzglede posreduje nazor jezikovne oblike; iz več takih vzgledov se sklepa iz pojedinosti na občnost, na spoznanje pravila (zakona, nauka); vse to se zopet utrdi na vzgledih. Pri tem postopanju je berilo vedno središče jezikovnega pouka in je ob enem bogato polje za slovniške vaje.

A paziti je, da se berilo preveč ne razkosa; zlasti onih beril ni uporabljati za slovniške vaje, katera imajo v prvi vrsti ta namen, da vplivajo na čustvo, kakor n. pr. pesmi.

Pri tem postopanju se ohrani nekak stvarni red, in v tem smislu je slovnica samostalna. Ob enem je ista le sredstvo, 1. da se miselna moč vadi v pravilnem spoznavanju, 2. da se berilo vsestranski umeva in 3. da se dá spisju trdna podlaga.

Dobra podlaga izvajanju pravil je zbirka vzornih stavkov, kakor je bilo že omenjeno. Taki stavki morajo biti tudi po obliki lepi in celoviti, vzamejo se iz pregovorov, izrekov, iz slovstva itd. Najbolje je, da se uredé po določen učni poti; nikar pa uporabljati nalašč narejenih, vsakdanjih in publih stavkov.

6. Bodisi pa ta ali oni način slovniškega poučevanja, vsekdar si mora učitelj sestaviti stalni načrt, po katerem bode učil. Ta načrt se na posamnih učnih stopinjah razširjuje v koncentričnih krogih, a brez prave sistematike, marveč le na raznih stopinjah v različnem obsegu, ki je primeren otrokovemu stališču in potrebi. Na konci vsake učne stopinje morajo imeti učenci urejeno slovniško znanje v celoti, katero morejo samostalno pregledati in samozavestno uporabljati. Dokler ne znajo otroci prejšnjega učiva, ne sme se nadaljevati.

7. V vsem pouku je gledati na dosledno in pravilno slovniško govorjenje. Vsaka napaka naj se v naslednji jezikovni uri posebno pazljivo popravi; sicer pa se popravlja tudi pri vsaki priliki in pri vseh predmetih. V vsem pa bodi učitelj sam vzor sovršenosti v jeziku.

8. Vrhu tega je treba, da se vsa slovniška tvarina izdeluje tudi pismeno. Take pismene slovniške naloge so najboljše jezikovna vaja in mnogo pripomorejo pravilnemu razumevanju jezikovnega pouka. Da je take pismene izdelke skrbno popravljeni, umeva se samo ob sebi.

VI. Pravopis.

1. Pojem in potreba.

§ 70.

Naloga pravopisu je ta, da se učenci naučé z navadnimi znamenji izraževati besede, ki se izgovarjajo ali mislijo. Sicer bi se mislilo, da je to lahko, ako le poznamo glasove, ki jih rabimo v govoru, in ako smo se naučili pismena, s katerimi se pišejo ti glasovi. A temu ni tako. Tu je treba besede še posebej razumevati po glasovnih delih, in to bolj nego pri ustnem govoru.

Važnost pravopisa se nam kaže v formalnem in materijalnem oziru.

V formalnem oziru je njegova veljava zlasti ta: 1. Pravopis izobražuje nazorno vzmožnost. Otroci si morajo besedne slike natanko ogledati, da si jih lažje zapomnijo. 2. Pravopis izobražuje tudi razum in razsojevanje, kajti pravilnost besednih slik morajo vedno tudi umevati in razlikovati soznačnice. 3. Spomin se uri in ojačuje, ker si morajo zapomniti mnogo novih oblik. 4. Vpliva pa tudi na voljo, ker se mora učenec podvreči jezikovnim zakonom. Vsled tega je pravopis pripravno merilo discipline.

Iz materijalnega ozira se kaže njegova veljava v sledečem: 1. Pravopis priobčuje misli in pomaga z raznimi sredstvi, da duševne proizvode prav umevamo in jih v primerni obliki izražujemo. Iz pravilno napisanega spisa sklepamo, da je učenec umel jezikovni pouk; ako pa se v njegovi pisavi nahaja vse polno pravopisnih napak, kaže to, da ni izurjen v poglobitnih jezikovnih pravilih. 2. Nobenega predmeta ne nadzorujejo ljudje toliko, kot ravno pravopis, kajti drugih predmetov ne vidijo tolikrat in jih večkrat neposrednje tudi ne morejo vi-

deti. Pravopis pa, ki se jim predočuje v raznih opravičnih spisih, podaja jim najboljše merilo za učenčevo izobraženost.

V obče imamo dva načina za pravopis, namreč fonetični in etimologiški. Fonetiki hočejo, da se piše natanko po izgovoru, etimologi pa, da se piše po izvoru. Med tema načinoma je še tretji, namreč posredujoči, po katerem naj se fonetično pisanje pridrži v onih besedah, katere so se po dolgi rabi že vdomačile; v vseh drugih besedah naj se pa rabi etimologiško pisanje. Pri nas se najbolj drže zadnjega načina, zato naj se rabi tudi v ljudski šoli. Pouk v pravopisu je zelo težak v onih jezikih, katerim služi le etimologiški ali historijski pravopis. Naš pravopis pa je jako jednostaven in lehak. Da tu in tam še nismo povsem jedini, to naj učitelja ne moti. Piše in uči naj tako, kakor so pisane dobre šolske knjige. Potem mu bode pri nekoliko resni volji in s primerno malim trudom mogoče pravopis priučiti.

2. Tvarina.

§ 71.

Smoter pravopisnega pouka je najlažje posneti iz učnih načrtov. Učni načrt za **Kranjsko** predpisuje sledečo pravopisno tvarino:

1. šolsko leto. „Vaje v prepisovanju posameznih besed in kratkih stavkov“.

2. šolsko leto. Po načrtu osnovane vaje v prepisovanju celih stavkov in beril (oziroma berilnih delov). Pravopisne vaje s posebnim ozirom na razzlogovanje, na trde in mehke soglasnike in na rabo velikih začetnih črk“.

3. šolsko leto. „Nadaljevanje pravopisnih vaj, kakor na prejšnji stopinji, z vedno večjimi zahtevami in s posebnim ozirom na rabo soglasnikov l, lj, nj, s, z, š, ž, poluglasnika r in oziraje se na podobno se glaseče besede“.

4. šolsko leto. „Nadaljevanje pravopisnih vaj z ozirom na jednako in podobno se glaseče besede, tako tudi na besede, ki nastopajo v skladji. Raba ločil“.

5. šolsko leto. „Pravopisne vaje, kakor na prejšnji stopinji. Najnavadnejše kratice in tuje. Ločila“.

6., 7. in 8. šolsko leto. „Nadaljevanje pravopisnih vaj, kakor na prejšnji stopinji“.

Učni načrt za **Primorsko** zahteva n. pr.:

1. šolsko leto. „Prepisovati in pisati posamezne besede in kratke stavke“.

2. šolsko leto. „Pravopisne vaje oziraje se posebno na razzlogovanje in na rabo velikih črk; vaditi se prepisovati iz berila in pisati stavke iz glave“.

3. šolsko leto. „Narekovanje“.

4. šolsko leto. „O rabi ločil; narekovanje; najfimenitnejše kratice“.

5. šolsko leto. „Narekovanje“.

Učni načrt za slovenski učni jezik na **Štajerskem** predpisuje:

1. šolsko leto. „Vaje v prepisovanji posameznih besed in celih stavkov z ozirom na razzlogovanje in na velike začetne črke po piki in v začetku govora“.

2. šolsko leto. „Pravopisne vaje z ozirom na razzlogovanje in na rabo velikih začetnih črk; trdi in mehki soglasniki; soglasniki l, lj, nj, s, z, u, v; prepisovati po besedah in stavkih; zapisovati na pamet naučene pregovore, pesmi itd.“

3. šolsko leto. „Nadaljevanje pravopisnih vaj, kakor na prejšnji stopinji; soglasniki s, z, u, v; samoglasnik r; ločila; zapisovanje kratkih narekovanj in iz pouka znanih stavkov, ki naj bodo kolikor mogoče v zvezi“.

4. in 5. šolsko leto. „Pravopisne vaje; samoglasnik r; ločila“.

6., 7. in 8. šolsko leto. „Najnavadnejše kratice in tuje besede; ločila“.

§ 72.

Pravopisa navadno ni treba učiti kot poseben predmet. Najlažje se zveže s poukom v čitanji, v slovnici in v spisji. Pa tudi vsak drug pouk, posrednji ali neposrednji, vsako umevanje besed pospešuje ta pouk.

1. Čitanje podaja najlepšo priliko, da se položi temelj pravopisnemu znanju. Tu se otroci privadijo besednim slikam, ker jih večkrat in razločno vidijo. Že pri začetnem čitanji mora učenec razstavljati besede v zloge in glase in jih znova sestavljati; to pomore, da vsak glas v govoru natanč-

neje razločuje. Na tej podlagi bode tudi lažje in pravilneje zapisal slike raznih besed.

2. Pisanje se ne sme nikdar gojiti samo zase, temveč mora služiti pouku v vseh predmetih, zlasti pa v pravopisu. Zaradi tega ni zadosti, da učenci pišejo samo lepo, ampak vse pisanje bodi tudi pravilno.

3. Slovnica je jako primerna podpora pravopisu, kajti učencem je treba marsikatera pravopisna pravila razložiti z jezikovnimi zakoni, n. pr. najvažnejše zakone o besedoslovlji, o skladlji, o besednih plemenih itd. A vsakemu pravilu ima slediti takoj vaja.

4. Spisje podaja največ prilik za vajo v pravopisu, zlasti še zato, ker se mora natančno popravljati. Brez pravopisa ni pravega spisja. Zato se pravopisne vaje najlažje spajajo s spisjem. Slab vtis napravi najboljše spisje in lepopisje, ako ni pravilno pisano.

Iz tega je razvidno, da se pouk v pravopisu ne sme naslanjati na preveč golih pravil. Ako tudi se otroci naučé takih pravil, vender še ni gotovo, da se bodo po njih tudi ravnali. Pač pa jim mora biti jasno, kako se besede prav pišejo in zakaj se pišejo tako in ne drugače. Tega pa se naučé, ako natančno spoznajo besedne slike in si jih dobro zapomnijo. K temu pa je treba gledanja ali nazora.

Besédni nazor se naslanja na sluh in vid. Ustne besede se namreč razumevajo soseбно s sluhom, pisane pa samo z vidom. Uho in oko ste torej v pravopisu največje važnosti.

S sluhom se ima vedno začenjati razumevanje besed in stavkov. Zato je potrebno, da učitelj jasno in čisto izgovarja vsako besedo, da otroci ostro slišijo vsak glas, da razločujejo sorodne glase, zloge in besede. To naj se strogo zahteva od učencev tudi pri čitanji in odgovarjanji. Da pa bodo učenci s sluhom pravilno umevali besede in glasove, treba je, da na pamet razzlogujejo besede.

Vid je pri pravopisnem pouku še znamenitejši od sluha. Z dolgim in večkratnim gledanjem se besedne slike krepko vtisnejo v zavest. Gluhonemi se naučé pravopisa le

s tem, da vidijo besedne slike, a vendar pišejo mnogo pravilneje od onih, kateri slišijo.

Pravo sliko je toliko časa predočevati, da si jo dobro zapomnijo. A slika bodi vedno tudi prava in razložiti se jej mora pomen. Čim krepkejši je vtis, tem lažje bode spomin reproduciral sliko.

Besedne slike si pa učenci vtisnejo v spomin in s tem naučé pravilno pisati 1. z mnogim čitanjem, 2. s prepisovanjem celih stavkov in beril, 3. z zapisovanjem tega, kar so se naučili na pamet, 4. s pisanjem po narekovanju in 5. s popravljanjem.

3. Metoda.

§ 73.

Iz prejšnjega je razvidno, da zahteva pravopisni pouk mnogo vaj, a malo in če mogoče nobenih pravil. Ako pa se že dajó pravila, bodo naj taka, ki so veljavna za vse slučaje. Na izjeme se tu ne more ozirati, te se uvadijo le na dotičnih vzgledih. Posebna pravila se morejo dajati zlasti za razzlogovanje, za pisanje velikih črk, za ločila, za trde in mehke soglasnike, za posamne črke l, lj, nj, r, s, z, u, v, š, ž itd. Tudi pri jednako se glasečih besedah se včasih izvajajo. Sploh pa naj se pravopisna pravila kolikor moči združijo z ostalim jezikovnim poukom. Vedno naj se dá poprej vzgled, na tem se razvije pravilo in to se uvadi na mnogoterih novih primerih.

§ 74.

1. Predočevanje. Tu je v prvi vrsti treba, da se otrokom predočujejo samo pravilno govornjene in pisane besede. Nikakor pa ni pravo, ako bi se jim podajale nepravilne besedne slike, da jih potem popravljajo. Tu velja, da je bolje napake zaprečiti, nego jih popravljati. Tudi se napačne slike ravno tako in še bolje vtisnejo v spomin; nego prave, in le z največjim trudom jih je moči zopet izbrisati iz spomina. Tudi v prvem šolskem letu naj se torej strogo pazi, da se otrokom ne podaja nič napačnega v posnemanje.

a) V prvih letih se vrši predočevanje skupno s čitanjem. Ko se otroci naučé nekaj glasov in njih znamenj, zlagajo jih v zloge in besede, zapisujejo jih na ploščice ali na šolsko tablo in jih takoj tudi čitajo. Tudi za domačo pridnost se jim dajo naloge, da namreč prepisujejo iz knjige več ali manj tvarine. Da se učitelj prepriča, če so si zapougnili črke in besede, narekuje jim že na tej stopinji kratke besede. Ko poznajo tiskane črke, prenašajo jih v pisane; potem prepisujejo tiskano tvarino v šoli in doma.

b) Na srednji stopinji se naslanja predočevanje večinoma na berilo; prepisujejo ali narekujejo se krajši ali daljši stavki in odstavki ali cela berila. Besede jednake pisave se iz berila prepisujejo in sestavljajo v skupine. Tudi se je tu in tam še posebej treba razgovarjati o pisavi in primerjanji posamnih besed.

c) Na višji stopinji se predočevanje naslanja na ves jezikovni pouk, sosebnó na slovnico in se goji vzajemno ž njo.

d) Vrhu tega služi v ta namen tudi memorovanje primernih beril in zapisovanje taistih iz pameti. Tako tvarino je potem na podlagi berila lahko popravljati. Posebno važno za pravopis je tudi črkovanje, vendar se to ne sme pretiravati in ne predolgo vršiti. Navadno naj se črkujejo le težje besede, a te iz pameti. Skrbno naj se vadijo besedne skupine, tako tudi razzlogovanje.

§ 75.

2. Prepisovanje. Kar so govorne vaje za ves jezikovni pouk, to je prepisovanje za pravopis. Pravopisa se je moči naučiti le z mnogimi vajami. Prvo tako sredstvo je prepisovanje, ki se začne takoj, ko znajo otroci nekaj črk na tablice pisati. Zato je prepisovanje glavna pravopisna vaja v prvem šolskem letu. Namen tej vaji je ta, da si otroci besedne slike jasno in trdno vtisnejo v spomin. Zato se ne sme prepisovati vsak glas posebej ali zlog za zlogom, ampak cele besede. Najprej je treba vsako besedo, potem tudi vsak stavek umeti v celoti, potem pa se naj tako tudi zapiše iz pameti. Največ pravopisnih napak ima svoj vzrok v tem, ker otroci

nedostatno umevajo besedne slike. Prepisuje se na različen način: iz šolske table, iz knjige, pisano, tiskano, iz pameti itd. Sploh naj se menja način prepisovanja, da se s tem pouk bolj oživlja. Prepisovanje je potrebno tudi zaradi domačih nalog, ker bi sicer v prvih letih ne imeli dosti pripravne tvarine za domače opravilo.

Berila se navadno že prej dobro obravnavajo, da jim je pomen posameznih izrazov že popolnoma znan. Ako pa bi jim izrazi ne bili še popolnoma jasni, treba je otroke prej natančno seznaniti z njihovim pomenom: Zato naj se besede ne trgajo iz celote, in kolikor moči naj se jemlje celi stavki, ki imajo jedrovito vsebino. Sosebno primerni so jedrnati stavki na konci povestij, basnij itd., v katerih se nahaja glavna misel. Večkrat bode vendar treba vzeti posamezne in težje besede iz berila, da si jih otroci dobro ogledajo in jih potem prepisejo. Take besede bode tudi treba prepisovati, kadar se bode šlo za to, da se na njih razvije pravopisno pravilo. Take besede se vzamejo iz več beril ali iz drugega pouka; zapišejo se najprvo na šolsko tablo in iz te naj jih otroci prepisejo.

Ogibati se je predolгих beril, ker tako prepisovanje utruđi učence. Bolje je večkrat, a po malo prepisovati. Tudi premnogoternost ni dobra, ker jim zmeša pojmljivost.

Posebno skrb je obračati na besede, ki se jednako ali podobno glasé, a tudi tu bodi mera prava. Nikdar naj se ne podaja nič polovičarskega. Predno začno učenci prepisovati, naj dotično tvarino še jedenkrat prečitajo, da si tako besedne slike še znova postavijo pred oči in jih potem lahko iz pameti zapišejo. La tako prepisovanje je koristno, ker ni mehanično.

Med prepisovanjem cele besede naj se ne prestane in ne pogleda v knjigo. Ako se je bati, da bi izpustili ali z drago zamenili kako črko, naj beseda poprej črkujejo. Tudi se včasih naznači dotična črka.

§ 76.

3. Zapisovanje. Zapisuje se iz pameti vse to, česar so se otroci učili v šolskem pouku. A treba je, da dobro

razumejo, kar bodo zapisali. Zato naj pred zapisovanjem še jedenkrat ponové dotično tvarino. Težje besede naj prej črkujejo iz pameti, a more jih tudi učitelj ali kak učenec napisati na šolsko tablo. Ako med zapisovanjem kak učenec dvomi, kako bi se beseda prav zapisala, vpraša naj učitelja, da mu razloži. A to se ne sme prevečkrat zgoditi. Ako se mu iz raznih vzrokov ne razloži dotična beseda, piše naj učenec dalje in naj prazno pusti mesto za odnosno besedo. Zapisovanje se v pravopisnem oziru vadi najbolj na srednji stopinji.

Semkaj spada tudi zapisovanje na pamet naučene tvarine. Ta tvarina jim bodi popolnoma znana po vsebini in obliki. Tudi tu naj še jedenkrat ustno ponavljajo, predno začno iz pameti zapisovati. Večkrat utegnejo tako tvarino otroci sami narekovati in ob jednom zapisovati.

§ 77.

4. Narekovanje. Narekovanje more takoj nastopiti, ko so se učenci naučili nekaj glasov; zlasti pa mu je mesto tedaj, ko znajo prepisovati nekaj besed. Na višji stopinji se prav primerno vadi v utrjevanje raznih slovniških in pravopisnih pravil. Pisanje po narekovanji je zelo koristno za pravopisno švrho, a treba je pri tem zelo previdno postopati, kajti tako zapisovanje je le vaja, da se oživé pravila, ne pa, da bi si s tem prisvojili novih pravil. Tudi se z narekovanjem prepriča učitelj, če so učenci razumeli pravopisna pravila in če jih znajo prav uporabljati. Tvarina naj se jemlje zlasti iz berila, katero pa se je poprej dobro razložilo, kajti tudi tu velja, da se ne sme nič nerazumljivega narekovati. Najboljša tvarina je realistična, potem pregovori, izreki, popisi, povesti. Kakor za prepisovanje, tako je tudi za pisanje po narekovanji treba otroke skrbno pripravljati. V ta namen jim učitelj tvarino poprej še jedenkrat prečita ali prosto pripoveduje. Potem to učenci ponavljajo posamezno ali v zboru. Ako jim je še kaka beseda neznana, lahko vprašajo, kako se piše. Vedno je najbolje, da se že s početka zabrani vsaka napaka. Zato se težje besede črkujejo iz pameti ali pa se napišejo na šolsko tablo, potem se zbrisejo in otroci pišejo narekovano tvarino iz pameti.

Narekuje naj se vedno le v celih stavkih, da si otroci morejo tudi kaj misliti zraven. Ako je stavek predolg, pové naj se sprva v celoti, potem pa se narekujejo posamni njegovi deli. Otroci so navezani sami nase, zato si predočujejo v duhu vedno le člen za členom. Narekovanje ne bodi predolgo, ker bi to utrudilo učence in ne mogli bi slediti besedam. Tudi prehitro ali prepočasno naj se ne narekuje. S hitrim narekovanjem si pokvarijo pisavo, s počasnim pa se navadijo nepazljivosti in lenobe. Držati se je srednje mere, da morejo tudi slabeyši otroci slediti besedam učiteljevim.

Narekuje naj se le jedenkrat, a to vsaka beseda jasno in razločno; potem naj se ista stvar ne ponavlja več. Dovoljeno bodi le v zboru še jedenkrat ponoviti. Ako pa je kakemu učencu iz spomina padla kaka beseda, ali če je zaostal, pusti naj mesto za dotično besedo ali stavek prazno, da se pozneje izpolni, in piše naj dalje. Nikakor pa ni dopustiti, da bi izpraševal součence, kaj se je narekovalo. Ločila jim sprva pové učitelj, pozneje naj jih postavljajo sami.

Ko je narekovanje končano, prečita naj vsak učenec sam, kar je napisal, da takoj sam popravi možne napake. Popravlja se lahko tudi vzajemno, to zlasti tedaj, če se je narekovalo iz knjigé. Pri vzajemnem popravljanju se napake le podčrtajo. Tudi lahko piše jeden učenec nalogo na tablo, drugi pa popravljajo za njim svoje izdelke. Konečno popravljaj še učitelj učenčeve izdelke z rudečo tinto. Pri tem izpozna napake, ki jih je napravila večina otrok; na te se pri poznejšem pouku posebno ozira, pri čemer mu pomagajo učenci sami.

Mnogo pravil pa se dá naučiti le v zvezi s slovnico. Naj tej podlagi se morejo tudi napake lažje razložiti, kajti potem je nazor mnogo lažji in besede dalje ostanejo v spominu in pred dušnimi očmi otroškimi.

§ 78.

5. Popravljanje. Popravljanje pravopisnih izdelkov je spoh najboljša pravopisna vaja. Sicer pò prejšnjem poučnem postopanju otroci ne bodo delali mnogo pogrškov. A niti pri

največji pazljivosti se ne more zaprečiti vsaka napaka. Ako bi se popravljane zanemarjalo, prjučili bi se otroci pogrešnemu pisanju, katero bi jim ostalo ves čas življenja.

Že poprej smo videli, kako je treba, da si vsak učenec sam popravi svoj izdelek. Pri tem naj primerja besede z onimi v knjigi ali na šolski tabli. Prav primerno je tudi vzajemno popravljane, ali pa, da pregledajo boljši učenci izdelke slabejših. Pri takem skupnem popravljani spoznavajo učenci pisave svojih součencev. Lepa pisava jim je vzgled za posnemanje, grda pa jih vspodbuja za boljše delo. Nikdar pa naj učitelj ne opusti, da bi tudi sam ne popravljal izdelkov otroških. Vsakokrat naj pregleda in popravi vsaj nekaj po otrocih popravljenih izdelkov. Vrh tega naj jih še doma popravlja z rudečo tinto in naj jim dostavi red. Kdor je naredil mnogo napak, prepíše naj nalogo še jedenkrat. Vsaka naloga imej tudi zaporedno število in datum.

Posebni ur za pravopis skoro ni treba, ako se namreč vadijo pravilnega pisanja pri vsem spisovanji. Le za nekatere težje vaje je treba odločiti nekaj posebnih ur.

VII. Spisje.

1. Pojem in potreba.

§ 79.

Spisju v ljudski šoli je namen, da se učenci naučé svoje misli ustno in pismeno izraževati. Misli pa moremo izraževati samo tedaj, ako jih imamo. V prvi vrsti je torej skrbeti, da si učenci pridobé misli. Iz teh mislij se osnuje pismeni sestavek ali spisje, ki je najvažnejši predmet ljudske šole. Vsi šolski predmeti imajo namreč svoj izvir v spisji, vsi mu služijo in se v njem stekajo. Iz spisja se sklepa na učni vspeh v vseh ostalih predmetih, zato je ono venec vsemu

pouku. Zlasti pa imajo lepopisje, slovnica in právopis pomen le v tej meri, kolikor dajó podlago za spisje.

Na podlagi tega pouka moremo prèudariti, ali smo prav učili jezikovni in zlasti slovniški pouk; isto tako se v spisji zrcali vse ostalo vzgojno delovanje šole; vsa estetična in moralna izobraženost se more meriti po njem.

Pismeno izraževanje mislij je najboljši dokaz, kako se je razvil učencem duh in jezik. Najboljši otroci delajo navadno najboljše stavke; iz tega pa lahko sklepamo na ves njihov značaj.

Spisje je torej glavno sredstvo vsega duševnega razvoja, predstavljajoče vso šolo z učiteljem vred.

O kakem dovršenem spisnem slogu se v ljudski šoli sicer še ne more govoriti, ker tu se ne gleda toliko na proizvajanje novih mislij, kolikor na to, da vedó učenci pravilno in logično napisati, kar se jim je povedalo in razložilo.

V ljudski šoli je glavno to, da znajo otroci urno in do ločno rabiti svoj jezik. Jezik pa je osnovan na jezikovnem umevanji, na jezikovni izurjenosti in na jezikovnem taktu. Vse to pa si je mogoče pridobiti le z živo vajo, kakeršna je ravno spisje. Zató si more vsak otrok na podlagi šolskega pouka razširiti svoje obzorje in si s časom prisvojiti prav posebne znake svojega sloga, tako da postane ta slog značajno znamenje njegove osebnosti, po kateri se vsak človek lahko spozna tudi po svoji notranji izobraženosti.

Ker pa je spisje tako važno, treba ga je tudi z vso skrbjo gojiti; treba je izhodišče, mer in konečni smoter ostro imeti pred očmi. Pred vsem pa je treba najti podlago ali tvarino, na kateri se razvija spisna spretnost.

2. Tvarina.

§ 80.

Tvarino za spisje je treba jemati iz kroga onega spoznanja, katero se je z vsem poukom razvilo v duši učencev. Spisne vaje se torej ne smejo oddaljati od ostalih učnih pred-

metov, temveč se morajo ozko spojiti ne samo z ostalimi strokami jezikovnega pouka, nego tudi s stvarnim poukom.

V prvi vrsti je berilo skoro neizcrpen vir spisnim vajam, prav tako pa tudi stvarni pouk. Razen tega je bogat vir za spisje življenje doma in v šoli, letni časi, razna opravila ljudi v mestu, na deželi, cerkvene in druge slavnosti itd.; vse to pa ali v zvezi z berilom ali zunaj berila.

Na podlagi take tvarine se učencem najprej razvija mišljenje, kar se godi največ s pomočjo nazornega pouka. Na tej tvarini se vadi govorjenje, ker so vaje v govorjenji glavno sredstvo za spisje. Predno morejo učenci svoje misli jasno pismeno izraziti, morajo jih znati gladko ustno pripovedovati.

Najvažnejša podlaga spisnim vajam so dobra berila.

1. Kakor pri vsakem učnem predmetu, velja tudi za spisje v prvi vrsti načelo nazornosti. Ta nazornost se najlažje doseže s pomočjo berila. Vzorna berila so gledé na tvarino tako uravnana, da je mogoče na njih vaditi miselnost in razvijati jezikovno moč. Spisje pa se more le tedaj naslanjati na berilo, ako je tvarina v berilu v tem smislu uravnana. Taka berilna tvarina se potem čita, pogovarja, razlaga, zapomni, napiše in posnema. Tu leži nazornost v vajah, ki se tičejo obravnave beril, v čitanji, razlaganji, razgovarjanji, razširjevanji, skrajševanji, razporedbi itd. Te vaje se vršé največ ustno. Otroci se navajajo, da mislijo in opazujejo besede po pomenu, po obrazbi in pisavi; stavke spoznavajo po obliki in po vsebini; učé se skladnje. Kadar koli je učencu kaj dvomljivega, zateče se k berilu.

2. Berilo ima to posebnost, da ga je s primerno obravnavo mogoče prirediti za spisje. S tem se spisje obvaruje, da ne nastopa še samostojno, kar bi škodovalo otroškemu duševnemu razvitku. Tu prehaja pouk od jednostavnosti k sestavljenosti, od lažjih k težjim pojmom. Prejšnje vaje gladijo pot poznejšemu umevanju. Taka pot je primerna tudi za spisje. Na ta način pa se na podlagi berila že same ob sebi razvijejo metodične stopinje. Na pravi obravnavi berila se vadijo otroci govoriti, navadijo se ustnega in pravilnega iz-

raževanja, doslovnega ali prostega pripovedovanja. Berilo jim podaja obilen zaklad besed, izrazov in mislij, kar bodo lahko uporabljali pri spisnih vajah. Na ta način ostane spisje v zvezi s poukom in se mu ne odtuji.

Učitelju ni treba šele vzbujati mislij v duši učenčevi; te misli so ondi že razvite in učitelj jim dá le še prikladno obliko.

3. Berilo pospešuje, da se more spisna tvarina vsestranski obdelati in umevati. Tvarina v berilu namreč ne služi le ročnemu čitanju, ampak tudi umevanju. V spisji se zahteva najprvo misel. To je treba logično urediti in jo v pravi obliki izražati. Otrok pa je še malo duševno delaven, nedostaje mu še spretnosti v pisanji in zlasti v pravopisu. Zato tudi ne najde prave vsebine. S pomočjo berila pa mu je lahko prirediti primerno tvarino. S primerno obravnavo se izobrazuje srce, razjasnjujejo se slovniške, pravopisne in spisne razmere. S tem se mišljenje in govorjenje, čitanje in memoriranje, pisanje in stvarni pouk združi v vzajemno vplivanje na spisno izobraževanje. Tudi podaja berilo najboljšo podlago za pravopis, ki je v najožji zvezi s spisjem.

4. Na podlagi berila se pospešuje temeljitost v otroškem znanji, odstranjuje se mehanizem in zapreči površnost.

Čitanje samo na sebi je sicer mehanizem; ž njim si učenec še ne prisvoji slovstvenega znanja; s takim čitanjem se ne izobrazuje duh in srce. Pravo čitanje pa, naslanjajoče se na razlago beril, pospešuje tudi spisje. Ker otroci umevajo berivo, izdelovali bodo tudi spisne vaje temeljiteje, in to, kar bodo zajeli iz berila, ne bode površno. Ako pa se otroci silijo, da pišejo o tvarini, ki ne izvira iz njih izkušnje niti iz splošnega pouka, ne morejo niti najboljši učenci pravega zadeti.

5. Na podlagi berila je mogoče zbrati določeno tvarino za vaje v spisji in odkloniti nepedagogičsko postopanje. Pri spisji nastanejo dostikrat težkoče, ako namreč učni načrt ni primeren, ako se ne postopa od lažjega k težjemu, ako se ne izbirajo prave naloge in ako se tvarina ne jemlje iz nazornosti, iz izkušenj

in iz znanja otroškega, zlasti pa, ako se misli samostalno izražujejo. Tega nas obvaruje berilo, ki se vzame za vodilo.

Z berilom se prihrani dosti časa, kajti tu ni treba nalog dolgo iskati, ni jih treba še posebej prirejati, ker so že z obravnavo zadosti prirejene. Ako je naloga učencu povsem tuja, slabo vpliva na njegov značaj, otrok izgubi veselje do dela; ker mora sam iskati prave poti, poseže po nedopuščenih pomočkih in prevari s tem sebe in druge.

Spisno tvarino iz berila ali iz skupnega pouka morejo tudi slabjši učenci napisati; vsi pa izdelujejo take naloge z veseljem in z ljubeznijo.

Z umnim obdelovanjem beril se pospešuje tudi lepota; ker so berila vzorno uravnana, služijo učencem v vzgled. Na tej podlagi se bistri um in pamet, volja in srce se vnema za vse lepo in blago, otroci se izobražujejo versko in narodno.

6. Nič manje važnosti za spisje niso drugi učni predmeti, zlasti oni, ki se naslanjajo na berilo. Zato so pri vseh predmetih potrebne predvaje, ki se vršé v posebnih urah. Tako pripravljanje je n. pr. v zgodovini pripovedovanje, v zemljepisu in v prirodoznanstvu popisovanje. Vse to se obravnava najprej ustno in sicer že na nižji stopinji. Tu nastopi namesto stvarnega pouka nazorni pouk. Kar otroci vidijo in kar se jim razloži, imeti mora pravilno obliko in besedo.

7. Na nižji stopinji je obravnava berila in pisanje s pravopisom najboljša predvaja za spisje. Na srednji stopinji se uporablja tudi slovnica za spisje. Na višji pa nastopa spisje vedno samostalneje. Vse spisne vaje morajo buditi, vaditi, povečevati miselno in jezikovno moč.

§ 81.

Šolski in učni red določuje učno tvarino iz spisja v § 51. sledeče:

„Po nižjih stopinjah se je učencu najprvo treba naučiti nekoliko izurjenosti v pisanji, potem pa naj po metodičnem vodilu prepisuje besede in stavke. Vajam v pisanji je tudi ta namen, da učenec trdno v glavi ohrani besedne oblike, katere se uporabljajo v jezikovnih vajah. Pri vseh pismenih vajah je paziti zlasti na pravopis in ločila.“

„V pisмениh vajah se na srednjih stopinjah ponarejajo povesti in popisi, ki so jih učenci čitali in pripovedovali.

Na višjih stopinjah je od učencev po možnosti njihovega razuma zahtevati pisma in proste sestavke, narejene po danih osnutkih, ter seznaniti jih je z obliko in s potrebnimi deli najvažnejših opravičnih sestavkov (poslovnih spisov)“.

Na podlagi tega učnega smotra so določili pojedini deželni šolski sveti učne načrte za spise sledeče:

Na Kranjskem za osemrazrednice:

1. šolsko leto. „Vaje v prepisovanju pojedinih besed in kratkih stavkov“.

2. šolsko leto. „Po načrtu osnovane vaje v prepisovanju celih stavkov in beril (oziroma berilnih odstavkov)“.

3. šolsko leto. „Vaje v mnogovrstnosti izraza. Pismeno ponavljanje jednostavnih povestij in popisov po stavljenih vprašanjih“.

4. šolsko leto. „Vaje v mnogovrstnosti izraza. Jednovite povesti, posnemanja, popisi in primerjave v zvezi s čitanko in z drugim poukom, ko se je o tvarini poprej razgovarjalo in se razporedba natanko določila“.

5. šolsko leto. „Pripovedovanje obravnavanih beril, najprvo ustno, potem pismeno. Povesti, popisi, primerjave največ v zvezi z zgodovinskim, prirodopisnim in zemljepisnim poukom“.

6. šolsko leto. „Nadaljevanje vaj v petem šolskem letu, pa v večjem obsegu. Pretvarjanje lahkkih poetičkih beril v prozo. Pisma in jednoviti opravični sestavki“.

7. šolsko leto. „Izpreminjanje popisovalnih in pripovednih pesmij v prozo. Popisi in povesti po danih razporedbah; opisovanje lastnih prigodkov in opazovanj, ko se je poprej o njih razgovarjalo. Narekovanje pravopisnih pravil, katere je posebno treba zatrjevati; pisma, opravični sestavki: prošnje, javna oznanila, zadolžnice, oporoke“.

8. šolsko leto. „Razlaganje pregovorov in izrekov. Daljši spisi, o katerih pa se je poprej razgovarjati, kako se izdelujejo. Prillična vaja, kako osnovati take snovi, ki jih učenci morejo umeti. Opravični sestavki: inventarji, vozni listi, nakaznice, pogodbe, opravična pisma“.

Na Primorskem za šestrazrednice:

1. šolsko leto. „Prepisovati in pisati posamezne besede in kratke stavke“.

2. šolsko leto. „Prepisovati iz berila in pisati stavke iz glave“.

3. šolsko leto. „Napisovati kratka berila in popisovati na vprašanja“.

4. šolsko leto. „Napisovati kratke sestavke po berilu; vaditi se v mnogovrstnih izrazih; kratke povesti“.

5. šolsko leto. „Vaditi se v raznovrstnih izrazih; povesti, popisi in pisma, naslanjajoč se na to, kar se je čitalo in spoznalo, na podlagi razgovora in natančno določene razporedbe; predelovanja“.

6. šolsko leto. „Najnavadnejši opravljeni sestavki“.

Na Štajerskem za petrazrednice:

1. šolsko leto. „Vaje v prepisovanju posameznih besed in celih stavkov z ozirom na razlogovanje in na velike začetne črke po piki in v začetku govora“.

2. šolsko leto. „Prepisovanje po besedah in stavkih; zapisovanje na pamet naučenih pregovorov, pesmic itd“.

3. šolsko leto. „Zapisovanje kratkih narekovanj in iz pouka znanih stavkov, ki naj bodo kolikor mogoče v zvezi; zapisovanje berilnih sestavkov, ki so se bili prečitali ali na pamet naučili; zapisovanje kratkih povestij po vprašanjih“.

4. in 5. šolsko leto. „Vaje v mnogovrstnosti izraza. Priproste povesti, posnetki, popisi in primerjave v zvezi s splošnim poukom o takih predmetih, ki so se poprej za spis ustno pripravljali“.

6., 7. in 8. šolsko leto. „Povesti, popisi, posnetki in primerjave v zvezi s splošnim poukom po natančno določeni razporedbi; poetična berila se pretvarjajo v prozo ter se razlagajo pregovori in izreki. Listi in opravljeni sestavki“.

3. Spisne stopinje.

§ 82.

Vse spisne vaje so:

a) reprodukcije, ako se učencem podaja misel in oblika, da potem le jednostavno ponavljajo in spisujejo to, kar so se naučili;

b) produkcije, ako učenci sami podajajo misel in obliko; take vaje obsegajo torej učenčeve lastne misli.

Reprodukcija se omogoči: 1. po berilnem razlaganju, 2. z lastnim neposrednjim opazovanjem dogodkov in 3. z opazovanjem predmetov, ki jih je učitelj razložil.

V ljudski šoli so skoro le dobre reprodukcije na mestu, ker se naslanjajo na učencevo duševno lastnino.

Produkcije pa obsegajo tvarino, katero otroci 1. sami iznajdejo ter jej dajo primerno obliko, 2. iznajdejo le obliko, tvarina jim je pa že dana, 3. iznajdejo sami tvarino in obliko.

Zadnje produkcije terjajo že več splošne izobraženosti, kakor jo je najti pri učencih ljudske šole. Zato od otrok navadno ne moremo zahtevati, da bi sami našli nove misli in umetno obliko. Tudi poznejše življenje terja malo produkcij. Kdor piše kak opravični sestavek, ta ima navadno že misli; dati jim mora le še primerno obliko, in spis je gotov. Sosebno bi mogli semkaj šteti takozvane relativne produkcije, ki obsegajo sicer lastne misli, a treba jim je določiti le še obliko; toda te vrste spisi so bolj posnemanje, ker se vsebina razvija iz otrok samih s pomočjo učiteljevo na podlagi danih vzgledov.

Spisje se more v pravi meri gojiti šele na srednji stopinji. Prejšnje vaje imajo le namen, da se otroci pripravljajo na poznejše prave spisne vaje, da si prisvojé misli, da se ustno pravilno izražajo, da deklamujejo, pripovedujejo, da znajo prepisovati itd.

§ 83.

Z ozirom na tvarino moremo razlikovati štiri vrste ali stopinje spisja.

I. stopinja.

Ta stopinja obsega: a) vaje na danih podlagah; b) nekoliko prestejšje vaje.

Te vaje so največ pripravljanje na pravo spisje. Začnó se že v prvem šolskem letu pri sestavljanji posamnih črk, zlogov, besed in stavkov. Precej prvi dan je namreč treba vplivati na otroka, da začne misliti in da dobí o vsem prave pojme. Tako uvajanje v spisje traja dokaj časa. Te vaje ne zahtevajo od učencev lastne produkcije; izvajajo se le iz govornih vaj in iz knjige. Tudi se učenec v prvih šolskih

letih nauči že toliko slovnice in pravopisa, da se mu ni treba boriti s črkami; zato hodijo slovnica, pravopis in spisje tu skupno pot. Večinoma se tvarina zajema v prvem in drugem letu iz nazornega pouka, po nekoliko pa tudi iz knjige.

1. **Prepísovanje.** Ta vaja spada bolj v pravopis, a pomore tudi spisju. Ko so otroci premagali prve mehanične težave pri pisanji, začno prepisovati. Te vaje se morajo modro voditi. Prepisujejo se ali stavki ali odstavki ali cela berila. Pri tem je natanko paziti na ločila. Vedno pa je treba tvarino poprej čitati in jo razložiti. Prepisovanje se vrši ali iz knjige ali s šolske table.

2. **Zapisovanje.** Zapisuje se iz nazornega in ostalega pouka, n. pr. kratki popisi, ki so se že popolnoma razvili. Tu je treba določiti, kako se vrste stavki. Dobro je, ako se prva beseda napiše na šolsko tablo.

Zapisovanje se nadaljuje tudi na srednji in višji stopinji. Vselej je poprej tvarino ustno pripovedovati in določiti velike črke in ločila.

Sem-le bi mogli šteti tudi doslovno zapisovanje beril iz pameti, zlasti kratkih pesmij, akoravno spada ta vaja bolj v pravopis. Tako tvarino je treba poprej memorovati in ustno reproducirati. Učitelj potem določi le še pravopis in ločila; težje besede se morejo napisati tudi na šolsko tablo. Zapisovanje bodi snažno, lično in pravilno; raje naj se zapisuje manj, a to dobro, kajti take vaje so najboljša predvaja za tako imenovano prosto spisje.

Ravno tako gre semkaj pismeno naštevanje ali zapisovanje imen oseb, živalij, rečij itd., katere vidijo otroci v šoli, zunaj šole, doma, na polji itd. Tako zapisovanje je le ponavljanje že priučene tvarine iz nazornega pouka, ki se je prej dobro ustno pogovorila. To se zapisuje zlasti v 1. in 4. sklonu jednine, dvojine in množine, večinoma po vprašanjih. Pozneje se zapisuje tudi v drugih sklonih. Ko pridejo do pridevnika, zapisujejo se lastnosti rečij, kar daje že kratke popise. Pri glagolu se zapisujejo dejanja in kratke povesti. V zadnjih šolskih letih je tako zapisovanje že težje in prehaja v proste spisne vaje.

Zapisovalne vaje se morejo tako-le vršiti:

Ko se je tvarina ustno dobro pripravila, napiše jo učitelj na šolsko tablo, pozneje stori to kak boljši učenec. Pri vsaki besedi naj učenci imenujejo vse črke, ker se s tem vadijo v jezikovnem sluhu in duhu.

Napisano nalogo čitajo najprej posamni učenci zapored, potem tudi vsi skupaj. Zdaj se vsaki besedi zbrise zadnji zlog. Učenci te zloge sami ustno dostavljajo, posamezno in skupno. Potem naj napišejo isto na šolsko tablo, v zvezke ali na tablice, vedno dostavljajoč tudi nedostatni zlog. More pa se zbrisati tudi prvi zlog, in potem se postopa tako kot poprej.

Kadar odgovarjajo na vprašanja, napiše naj se sprva odgovor na tablo v oklepu. Taki odgovori naj se zapisujejo vedno v celih stavkih.

Pozneje se dajo naloge, v katerih je dopovedek kak samostalnik, pridevnik ali glagol. Postopanje je tudi tukaj bistveno jednako prejšnjemu.

Nekoliko težje vaje so zapisovanje stavkov o delih in delovanji, o snovi in koristi, o škodi itd. in to ali kot nadaljevanje ali razširjevanje prejšnjih vaj. Tudi to se poprej izdelava na šolski tabli sosebno na podlagi kratkih vprašanj.

Potem se dajo analogične šolske naloge, katere vsak učenec sam naredi. Ko so izdelane, popravljajo jih otroci v svojih zvezkih, sprva sami, potem na šolski tabli. To popravo pregleduje tudi učitelj. Take naloge naj imajo vedno drugačno obliko in vedno večji obseg.

Semkaj gredó tudi nekateri opravični spisi.

Vrhu tega je jako koristno prosto zapisovanje o tem, kar so učenci doživeli, izkusili ali se v šoli naučili. To se godi tako, da otroci zapišejo nekaj stavkov sami brez učiteljeve pomoči in to vsak dan. S početka zadostujejo prav lahki stavki, pozneje bodo zapisovali že več stavkov. S temi vajami je pričeti že v drugem šolskem letu in naj se nadaljujejo vsprejeto s pravim spisjem ves šolski čas.

3. Narekovanje. Tudi ta vaja služi sosebno pravopisu, ima pa tudi za spise velik pomen. Narekovani stavki morajo biti otrokom znani in kratki; zato naj se dobro pri-

pravijo in razložé. Tvarina naj se jemlje največ iz berila in iz nazornega pouka. Sprva se narekujejo posamne besede, pozneje stavki in berila.

§ 84.

II. stopinja.

Ta stopinja obsega naloge, v katerih se dá vsebina, oblika se pa le obširneje naznači ali načrta. Take naloge se izdelujejo, ko učenci umó že nekaj slovnice, zaradi tega jim je slovnica podlaga, kajti slovnica in govorjenje morate biti vedno v zvezi med seboj.

Na tej stopinji se izpreminjajo berila z ozirom na obliko. Te vaje so zeló važne za prsto rabo jezika. A otroku je treba poprej povedati, na kak način in po kateri osnovi naj prenaredi stavek. V šoli naj se uči vse po gotovem načrtu.

1. Izpremeni se število samostalnikov in zaimkov, glagolov in pridevnikov.

2. Izpremeni se čas glagolov.

Vaje pod 1. in 2. niso najboljše za spisje, ker odvrčajo pozornost učencev preveč na slovniški pouk ter premalo zanimajo um in srce.

3. Izpremeni se besedni red v posamnih stavkih. Te vaje se morejo uporabljati tudi za prepisovanje.

4. Izpremeni se način govora v posameznih stavkih.

5. Zamené se pojedine besede, nadpisi, izrazi ali reki in nadomeščajo z drugimi, ki imajo jednak ali podoben pomen.

6. Izpremeni se stavek na podlagi besedoslovja. Iz glagola ali pridevnika se napravi samostalnik in obratno. Na ta način najdene besede se porabijo za nov stavek.

7. Zapisuje se berilo z lastnimi besedami v kratkih stavkih, obsegajočih le glavno misel. Poprej je treba berilo dobro obdelati in večkrat prečítati ali pripovedovati, potem se zapisuje iz pameti. Najlažje so basni, povesti itd.

Take vaje se morajo zgodaj začenjati, ker niso pretežke, a zeló važne za prsto spisje. Pred vsem je treba zbrati iz knjige kratke sestavke in jih dobro razložiti, da se otroci opozoré na glavne misli in na njih zvezo. Kar so čítali, pripo-

vedujejo ustno in konečno jih zapišejo. Stavki ne smejo biti predolgi; opozoriti je na ločila in na to, da ne bodo stavkov začenjali z nepotrebniimi vezniki in da ne množé zavisnih stavkov. Tvarina bodi zanimiva in važna in ne preveč moralizujoča. V olajšanje se lahko zapisuje na vprašanja na podlagi berila v prostih stavkih.

8. Iz stavkovih členov se naredi zavisen stavek, kar pa se jemlje le na višji stopinji.

9. Glavni stavek se prenaredi v zavisnega in narobe; tudi te vaje spadajo bolj na višjo stopinjo.

10. Razširi se berilo, da se navajajo postranske okolnosti z dodajanjem pojmov (*a m p l i f i k a c i j a*). Take vaje naj bodo le kratke; obsegajo pa kraj, čas, način itd. Taka vaja zahteva že precej domišljije in duševne zrelosti, zato spada na višjo stopinjo.

Razširjajo se tudi berila v vezani besedi; taka berila pa je treba poprej skrbno ustno pripraviti.

11. Skrajšujejo se berila, da se izpuščajo pojmi in navajajo le glavne okolnosti (*k o n c e n t r a c i j a*). Te vaje so boljše nego razširjevanje, ker izobražujejo razum, vendar naj se vadijo le na višji stopinji, ker terjajo precej razumnosti in vzmožnosti. Skrajšujejo se le daljša berila, ki so po vsebini za to sposobna. Pred spisovanjem se morajo dobro ustno pripravljati.

Toda ne morejo se vsa berila uporabljati za spisje po tej vrsti; zato jih je treba prej dobro preučiti in uporabiti tako, kakor se uporabiti dadó. Zadnje vaje začenjajo že prehod k prostim spisnim vajam.

§ 85.

III. stopinja.

Ta stopinja obsega večinoma reprodukcije: dá se tvarina, oblika pa se ali le na kratko naznani ali jo učenec sam najde.

1. Izpremeni se razgovor v pripovedno obliko in obratno. Takšne vaje so sploh težke, ker ni vsaka povest ali basen sposobna za tako predelavo.

2. Izpremeni se navadna pripovedna oblika v obliko neposrednjega pripovedovanja, in sicer tako, da pripoveduje ali delujoča ali sploh kaka oseba, ki je omenjena v berilu, ali naposled kak posebljen predmet — poetiška povest.

3. Izpremeni se pripovedno ali popisovalno berilo v obliko pisma. Te vaje niso težke.

4. Izpremeni se red mislij v berilu. Najlažje so basni itd. v vezani ali nevezani obliki.

5. Zapisuje se vsebina poetiškega berila v celoti ali po posameznih kiticah.

6. Izpremeni se berilo iz vezanega v nevezani govor. Tu je paziti, da se ne rabi rima, da se zamené izrazi z navadnejšimi, da se preuredi besedni red itd.

Izpreminjanje pesmij v prozo ni lahko, ker pri tem otrok navadno popači poetiški umotvor, zamenjajoč poetiški in prozajični slog. Vsled tega naj se vadijo takih izpreminjav le na najvišji stopinji. A pesmi ne smejo biti predolge.

Pri tem je treba učencem pokazati, kako se izdelujejo take naloge. V ta namen naj učitelj sam zase izdela nalogo; s tem pokaže učencem, kako je premagati težave. To nalogo naj potem učencem prečita. Kot uvod je zapisati najprvo glavno misel. Sposobnejši učenci jej morejo dati tudi obliko pisma.

Vprašanje je, če so take predelave sploh koristne, kajti pesem slišati mora biti učencu nekaj svečanega in poseben duševni užitek. Ako pa se že izdelujejo, dajó naj se epične (poučne) pesmi, basni, zgodovinske slike itd., kjer se ni treba strogo držati posamnega reda; tudi se take vaje le malo razločujajo od pripovedovanja prozajičnih proizvodov. Seveda se morajo boljši učenci vaditi tudi v doslovnem prevodu pesmij, da se učé bolje umevati misel.

Izpreminjanje beril te stopinje je zelo važno, zato naj se dolgo vrši. To koristi tudi pisanju sploh, ker morajo pi-

sati čedno in pravilno. Te vaje so že najbližji prehod k prostim spisom.

§ 86.

IV. stopinja.

Na tej stopinji se vsebina le naznani, oblika pa se prosto izvoli. Te vaje so torej že skoro proste, obsegajo pa tudi zložene stavke. Učitelj naj pazi, da so izdelki resnični, logično in slovniški dosledni.

Semkaj bi mogli šteti tudi samostalne vaje ali proste spise, v katerih učenci sami najdejo tvarino in obliko.

1. Zapisuje se glavna ali osnovna misel beril (brez razporedbe ali z razporedbo); razjasnjuje se berilo, splošno se pove kak poseben slučaj (generalizacija),

2. Dokaže se razporedba, osnutek ali načrt; zapiše se zaporednost mislij v berilu; razporedba se znova razširi v navadni spis; dodajo se nove misli.

3. Odgovarja se na jedrnata vprašanja, ki se odnašajo na vsebino razloženih beril ali na stvar, ki jo je učitelj razlagal. Vprašanja se zapišejo na šolsko tablo; to se godi zlasti pri realijah, kot so prirodoznanstvo, zemljepis in zgodovina.

4. Razjasnjujejo se posebljenja, podobe, protislovja ali druge važne posebnosti v berilih, razjasnjujejo se pregovori, izreki, uganke itd. Taka razjasnila naj ne bodo preveč abstraktna, ne samo odločevanje pojmov. Sosebno pridno naj se razjasnjujejo pregovori, kajti le-ti obsegajo večkrat izkušnje iz življenja, dovtip in globoke resnice. Razjasnjevanje pregovorov bodi najbolj amplifikacija namesto suhega razlaganja posamnih besed. Otroci naj utrdijo resnico z lastnimi ali izmišljenimi dogodki, naj razložé, kako je pregovor riman; s tem se jim razloži večkrat tudi dvoumnost. Najbolje pa je, da se dvoumni pregovori pusté kar v nemar. Prilike naj se razjasnjujejo pred vsem z zgodbami iz svetega pisma, a paziti je, da se ne izsledí vsaka poteza.

5. Opisuje se berilna vsebina v celoti ali po posamnih odstavkih.

6. Opisujejo se značaji oseb, razni pojavi itd. po vodilnih podatkih, ki jih dá učitelj. Pri tem napisujejo učenci že nekaj lastnih mislij, kar je torej relativna produkcija.

7. Primerjajo se delujoče osebe ali popisujejo v vsopredničah predmeti, pojavi, razmere itd.

8. Primerjajo se prozajična ali poetiška berila in sicer gledé na sorodno ali nasprotno vsebino. Tudi te vaje so relativne produkcije.

9. Posnemajo se cela berila ali posamezni odstavki s prenosom oblike in vsebine na kak drug predmet. To posnemanje se vrši tudi tako, da se podrobneje ali splošneje zapiše vsebina povesti ali popisa. Sem-le gre tudi pristo posnemanje.

Posnemanje je raznoliko:

a) Popisi po vzgledih. Najprej se popisujejo prirodni ali umetni predmeti, ki so se že ustno razložili ali ki jih otroci tako rekoč vidijo: stol, tabla, miza, soba, konj, krava itd. Ko se je n. pr. ustno popisala miza, popišejo otroci pisмено kako določeno mizo; splošnemu popisu vasi sledi popis določene vasi itd.

Pri popisih višje vrste podajo se le splošne razporedbe, n. pr.:

aa) Za popis živalij: 1. ime, 2. vrsta (pleme), 3. deli, njih posebnosti, 4. podoba (velikost, pokritje, barva itd.), 5. kraj, kjer se nahaja in živi, 6. živež ali hrana, razplodba itd., 7. korist, škoda, 8. posebne lastnosti.

bb) Popis rastline: 1. ime, 2. kje raste, 3. kdaj cvete, 4. deli, kakor korenine, deblo, (steblo), cvet (čása, cvetni listi, notranji deli lista, plod), 5. kaj koristi ali škoduje.

cc) Popis orodja, oprave, obleke, orožja itd.: 1. ime, 2. čemu je, 3. kdo dela, 4. iz česa je, 5. deli, 6. vrste, 7. vnanja podoba, 8. potreba, 9. kje se nahaja, 10. korist, 11. kaj je še važnega o reči, podobnost, različnost.

Take vaje so sprva le posnemanje vzorov, pri katerih je treba otrokom pokazati, kako morajo paziti na vse po-

samne znake, kako jih razvrstiti in zapisati. Večji in zloženi predmeti so lažji, ker imajo več znakov in torej tudi več tvarine. Popisi naj se izdelajo najprej ustno; teh se naučé otroci na pamet.

Polagoma se preide do popolnoma prostega posnemanja, katero tudi največ koristi, vendar si morajo tudi take predmete poprej dobro ogledati.

b) Opisi in razprave. Vadijo se le na najvišji stopinji na lahkih vzgledih, ker so že bolj prosto spisovanje. Vendar ne smejo obsegati nič neznanega ali takega, česar otroci ne morejo umeti. Treba jih je dobro pripraviti in otrokom pri izvrševanju pomagati, da najdejo pravo vsebino. Predno izrekó kako sodbo, biti jim mora taista popolnoma jasna. Semkaj gredó tudi opisi letnih časov, slavnostij, šeg, navad itd., ki pa ne smejo biti pretežki ali obširni. Sosebno naj se razporedba poprej dobro zapomni.

Berila, ki so se posebno dobro razložila in večkrat prečitala, morejo se tudi brez vprašanj ali brez napisane razporedbe reproducirati.

c) Spisovanje basnij, povestij, pravljic, pripovedek, kratkih življenjepisov, zgodovinskih značajnih slik, primerjav, prišpodob, letnikov, dnevnikov itd. Sprva se vrši spisovanje po vprašanjih ali po razporedbi, naposled bolj prosto. K temu je treba mnogo ustnega, pravilnega in gladkega pripovedovanja in ponavljanja in mnogo vaj. Izdelovanje po vprašanjih bodi mnogovrstno, da se navadijo raznemu izraževanju; vselej pa bodi vsebina popolna in ogibati se je mnogim samostalnikom. Abstraktne predmete morejo sosebno le na najvišji stopinji popisovati.

Kar so se učili n. pr. v realijah, morejo zadnjo četrt ure iz pameti zapisati kot ponavljanje, kakor smo že poprej omenili. Take vaje največ pripomorejo k prostemu spisovanju in utrdijo tudi učno tvarino v spominu otroškem.

Povesti se vadijo s posnemanjem berilnih vzgledov ali z razširjevanjem določenih načrtov. Izrazi naj bodo jednoviti. Primerjave se naslanjajo na znane predstave, na priprost načrt in določen izraz.

d) Pisma ali listi. K posnemajočemu spisovanju spadajo tudi pisma. Sicer se otrok v pismu težko postavi na pisateljevo stališče, in lahko se pripeti, da svoje čute le navidezno razodeva. Zaradi tega bi se prav za prav pisma ne smela učiti, dokler otroci niso dovolj izobraženi, da znajo svojim čutom dati prave izraze. A pisem nikakor ne moremo pogrešati; tudi so tako lahka, da jih moremo pričenjati že na nižji in srednji stopinji. Natančneje je treba razlagati le posamne dele lista: napis, ogovor, uvod, vsebino, sklep, datum, obliko. Gledé na vsebino naj bodo prva pisma vzeta iz otroškega življenja; zato naj pišejo sprva na učitelja, na mater, očeta, brate, sestre itd. Boljša so pisma z zgodovinsko in zemljepisno vsebino, ker so potem v resnici le prosta posnemanja. Tudi moremo narekovati dogodke iz življenja ali zahtevati pismeni odgovor na pismo odraslih ljudij.

Posebno važnost pa imajo pisma na višji stopinji; tu se morajo pridno in že bolj samostalno gojiti. A tudi tu se je treba poprej na pamet naučiti nekaterih vzorov. Tu se učé najprej pisma po potrebi vsakdanjega življenja, potem pa tudi druga. Sploh pa naj bodo le-ti izdelki pravilni, snažni in čedni: otroci naj jih shranijo za poznejše življenje.

e) Opravični sestavki. Semkaj gredó: prošnje, poročila, inventarji (popisi), izpiski, računi, pobotnice, vozni listi, primke, potrdila, hrambenice, odpovednice, nakaznice, zadolžnice, pogodbe, izpričevala, oznanila in okrožnice, brzojavke, oporoke, priprosto knjigovodstvo in drugi spisi, kakeršnih je najti v vsaki boljši jezikovni knjigi ali slovnici. Take in jednake vaje naj se ne jemljó strogo v ravnokar označenem redu. Tu velja zlasti to, da jih je treba po potrebi izbirati in med sabo združevati in utrjevati.

§ 87.

Na nižji stopinji ljudske šole se vadijo vaje prve vrste, sosebno prepisovanje in zapisovanje.

Na srednji stopinji se jemljó razen prejšnjih še vaje druge vrste. Vender naj ne nastopajo pred tretjim šolskim

letom take vaje, v katerih se terja že nekoliko samostalnosti v izrazu.

Na višji stopinji moremo vaditi vse prejšnje vaje razen prepisovanja; potem pa vse ostale vaje. Tu naj se pridno vadijo sosebno povesti, ki pa se morejo začeti že na srednji stopinji.

Pisma se vadijo na srednji in višji, opravljeni sestavki pa le na višji stopinji proti koncu šolskega leta. Take sestavke je mogoče vaditi tudi pri lepopisji.

Sploh pa se mora v vsaki ljudski šoli doseči vsaj toliko, da znajo otroci spisovati kratke sestavke, ki ne presegajo preveč njihovega nazornega kroga, n. pr. priprosta pisma, račune, potrdila itd.

§ 88.

Vse, kar učenci pišejo, bodi jednostavno, kratko in pravilno, določno, jasno in dobro. Pravilni slog terja, da se misli lepo v redu in logično vrsté; iz misli mora izvirati misel, druga podpirati drugo, druga sloneti na drugi. Lep je slog, ako se misli izražujejo s pravilnimi izrazi. Jasen je, ako se vse točno, razločno in določno pové, da ni dvombe o tem, kaj se hoče povedati, in da spis vsakdo lahko ume. Vsaka beseda bodi na svojem mestu, nobene naj ne bode odveč.

V nižjih razredih naj se rabijo vzajemno s slovnico ponajveč prosti stavki, a v srednjih razširjeni. V višjih razredih se lahko uporabljajo tudi zloženi stavki. Vender se ta razdelitev ne da točno izvesti. Vedno pa je treba imeti na umu, da naš jezik ne ljubi dolgih stavkov.

Pred vsem je potrebno, da je otrokom popolnoma jasna tvarina, katero spisujejo, kajti človek se more jasno izražati samo o tem, kar mu je jasno. Pismeno izražanje je pa težje od ustnega. Dostikrat znajo otroci prav dobro pripovedovati kako stvar, a ko jo je treba tudi zapisati, izgine jim izpred očíj. Učitelju je treba torej, da pozna duševno sposobnost in znanje svojih učencev. Na podlagi tega spoznanja naj priredi spisne vaje. Te vaje naj ne bodo pretežke. Bolje je dajati manj nalog, a te naj bodo jedrovite. Najboljša dela so navadno najlažja.

4. Metoda.

§ 89.

O natančnem postopanju pri vsaki posamezni vaji ne bomo tu govorili, ker je to postopanje ozko zvezano s poukom, na katerega se naslanjajo in iz katerega se izvajajo. Tudi je metoda zavisna od vsake izmed štirih stopinj, potem od starosti in sposobnosti otrok; zato ni nikjer tako različna, kakor pri spisji. Vrhu tega še ni natanko določena metoda za spisne vaje, kajti tu nam podajajo naša berila in slovnice le malo metodičnih podatkov. Omenjati hočemo le nekaterih važnejših napotkov. Tu je metoda ali sintetična ali analitična. Na nižjih stopinjah je najboljša prva, na višjih se more včasih uporabljati tudi druga.

1. Pripravljanje. Vsako spisno vajo je treba dobro pripraviti, seštevno vse one, v katerih učenci sami podajajo tvarino. Začetnikom se morajo najmanjše stvari razložiti in tako pripraviti, da jih potem tako rekoč le prepisejo iz pameti; podati jim je razen mislij tudi uredbo in vse jezikovne stvari; vendar naj se taka podpora čedalje bolj umika. Postopati je vedno od znanega k neznanemu, od lažjega k težjemu. Glavna podlaga tem vajam je že to, da otroci umejo, kar bodo zapisali. A če dostikrat tudi najboljših mislij ne znajo zapisati, zato jim mora učitelj najprej nazorno pokazati, kako naj tvarino, ustno in pisмено, razvrsté in izražajo. A s tem ne sme lastnega mišljenja učenčevega uničiti, marveč le uravnati. V ta namen morajo poznati pred vsem glavno ali osnovno misel, okrog katere se imajo vse druge zbrati. Pri povesti n. pr. se najde najvažnejši dogodek, pri popisu najglavnejši znak, pri razpravi najvažnejša trditev.

Ko so določili glavno misel, treba je poiskati tudi postranskih in določiti red, po katerem se bodo zapisovale.

Za tem naj pojedini učenci ustno pripovedujejo vsebino vsega spisa. Nepravilnosti v slogu ali slovnici popravljajo kolikor moči učenci sami.

Ko se je sestavek pravilno določil, naj se še jedenkrat pripoveduje. Na isti način se pripoveduje še mnogo enakih

vzglede. Iz teh vzgledov se konečno razvije pravilo, po katerem se izdelujejo vsi jednaki spisi. Na tej podlagi se piše doma ali v šoli spisna naloga. Napisi naj bodo kratki in značajni.

2. **Vaja.** Spisje se nauči le z mnogo in mnogostransko vajo. Zato naj otroci mnogo pišejo, kajti le s samodelavnostjo, s ponavljanjem in popraviljanjem dosežejo pravi smoter. Zlasti naj se v mnogih nalogah uvadijo po določenih pravilih težji spisi, kot povesti, popisi, primerjave, pisma, opravljeni sestavki itd. Vsak dan naj napišejo vsaj nekaj vrst, če tudi le na tablice. Za manjše vaje ni treba posebnih ur, ker se morejo spojiti s poukom v drugih predmetih. Kjer ima učitelj po več oddelkov, uporabi take vaje za tiho opravilo, vendar mora naloge že poprej pripraviti, ne šele med poukom.

Sprva se naloge lahko pišejo na tablice, na srednji in višji stopinji pa v zvezke. Vrhu tega je treba vsak teden spisati po jedno spisno nalogo v poseben zvezek. Vendar naj ne pišejo druge naloge, dokler ni prejšnja popravljena. Nekateri sestavki, n. pr. pisma, prošnje, pobotnice, računi, zapisi itd., naj se pišejo tako, kakor se v resnici rabijo. Pri pismih je razložiti tudi nadpis, zavitek itd. Naloge se pišejo ali v šoli ali doma. Na nižjih stopinjah zadostuje jedna stran.

Domače naloge so zlasti za revnejše otroke veliko breme, ker taki otroci nimajo doma niti prilike za pisanje niti potrebne priprave. S takimi nalogami bi se pa otroci tudi preveč obtežili in bi jih potem ne izdelovali natančno. Pri manjšem številu nalog se konečno stariši sami prepričajo o pridnosti in o vspešnem napredovanju otrok. Domače naloge je torej omejiti na najpotrebnejše.

3. **Popravljanje.** Pred vsem je treba imeti vedno pred očmi, da je bolje pogrške zabraniti, nego jih popravljati. Toda tudi pri najboljši pripravi in najboljši volji se bodo še vedno prikazovale napake, katere je treba z največjo skrbjo popravljati. Tej dolžnosti se ne more ogniti noben vesten učitelj. K temu ga silijo tudi učenci sami, kateri so naloge marljivo in po svoji moči izgotovili in zdaj po vsej pravici pričakujejo, da bode učitelj izrekel o njih delu svojo sodbo.

Popravljanje ima to prednost, da učitelj izvé, ali je učence sam izdelal nalogo, ali ne, in da se prepriča o njegovem napredku. S popravljanjem se učenci silijo k rednosti, čistosti, pridnosti in lepemu vedenju. Vrhu tega si učitelj prihrani mnogo drugega truda, ki bi izviral iz mnogih napak otroških, obvaruje se jeze in kaznjevanja.

Kakor smo že slišali, more biti popravljanje različno. Mnogo vaj se more skupno v šoli popravljeti, sosebnost takih, ki se izdelujejo na jeden in isti način. Učitelj pokliče nekatere učence, da prečitajo svoje izdelke, in sicer stavek za stavkom, ali odstavek za odstavkom. Pri tem pazi na vsebino in obliko ter jo popravlja z raznimi vprašanji in dodatki. Paziti je, so-li misli dobro urejene, ali so izrazi pravi, pisava jasna, točna in logično pravilna. Najbolje je, da učenci sami najdejo napake in jih popravijo. Naposled učitelj sam pregleda nekaj ali vse zvezke in zaznamuje napake, da jih potem otroci še jedenkrat popravijo. Vzajemno popravljanje po otrocih se v spisnih nalogah ne more tako lahko vršiti nego pri prapovpisu.

Vse naloge pa, katere so otroci izdelali v posebne zvezke, mora učitelj natančno popravljeti doma. Pri tem naj otroci vsako nalogo zaznamujejo z zaporednim številom in naj jej dodajo tudi dan, mesec in leto, a popolnoma pravilno.

Zgoraj in spodaj, na levi in desni je pustiti nekoliko praznega prostora. Tudi naj se zapiše, ali je šolska ali domača naloga. Naloga naj se loči od izdelka. Ako učenec ni izdelal kake naloge, naj zapiše razlog, zakaj se je to opustilo. Naloge se naj izdelujejo čisto in snažno ter z lepimi črkami. Bolje je, da se slabo pisane naloge ne vsprejemljejo. Tudi vnanja oblika bodi okusna in prijetna. Sploh kaže slabo disciplino, ako so naloge površne in slabe, zvezki umazani itd.

Način popravljanja učiteljevega je različen. Najbolje je, da se napake samo zaznamujejo z rudečo ali modro tinto, da jih otroci takoj zapazijo. Napake se morejo označevati z določenimi znaki, o katerih pa pedagogi še niso jedini. S temi znamenji se morajo tudi učenci seznaniti. Takih znamenj ne

bodi preveč, ker bi popravo le še bolj obtežila; tudi niso tako važna, da bi morala biti povsod ravno ista.

Napake se morejo razvrstiti v štiri vrste: 1. v stvarne, 2. v jezikovne ali slovniške, 3. v pravopisne in 4. v ločilne.

Vsako nalogo mora učitelj oceniti ali pod njo zapisati red. Posebej more oceniti še vspeh v lepopisji. Ako najde pri mnogih učencih jedno in isto ali tudi sicer večje napake, zabeleži naj jih v poseben zvezek, da se potem še posebej in bolj skrbno popravljajo v šoli. Ocenjene naloge se popravljajo v naslednji uri tako, da se popravijo ali znova zapišejo le označene napake. V ta namen se pišejo na tablo ali označene besede ali celi stavki ali tudi vsa naloga. Napake iz pravopisa se morejo tudi posebej zapisati na tablo, da jih otroci lažje popravijo.

Ako je vsa naloga slaba ali polna pogreškov, spišejo naj jo otroci še jedenkrat v zvezke. Otroški popravki pričajo o dobri disciplini v šoli in silno vplivajo na njih značaj.

Tudi te popravke mora učitelj še jedenkrat pregledati, da se prepriča, če so učenci popravili vse napake in če niso naredili novih. Takih popravljenih nalog ni treba prepisati v posebne zvezke, ker se s tem učenci nepotrebno in preveč mučijo in ker se iz njih ne more prav presoditi njihova sposobnost in napredek.

Vsi zvezki naj se obdržé v šoli do konca leta in šele potem naj se vrnejo učencem, le-ti pa naj jih hranijo za poznejše življenje. Na konci leta vidi učitelj, če je prezrl še kako napako. Iz teh nalog se prepriča, koliko se je on in učenec moral truditi med letom. Iz teh zvezkov pa odsevajo tudi vzmožnosti, pridnosti in spretnosti otrok in učitelja. Moder učitelj bode take izdelke uporabljal sebi in učencem na korist.

Kazalo.

	Stran
Predgovor	3
1. O jeziku sploh (§ 1.)	5
2. Svrha in potreba jezikovnega pouka (§ 2.)	7
3. Smoter jezikovnega pouka (§ 3. in 4.)	8
4. Sredstva jezikovnega pouka (§ 5.)	11

I. Govorne vaje.

1. Svrha (§ 6.)	12
2. Prvo govorjenje otrokovo (§ 7.)	13
3. Narečje in književni jezik (§ 8.)	15
4. Učiteljev jezik (§ 9.)	16
5. Učencev jezik (§ 10. in 11.)	18
6. Nazorni pouk (§ 12. in 13.)	20

II. Čitanje.

1. Pojem in potreba (§ 14.)	23
2. Smoter (§ 15. in 16.)	25
3. Čitanka (§ 17. in 18.)	31
4. Čitanka in jezikovni pouk (§ 19.)	34
5. Čitanka in stvarni pouk (§ 20.)	35
6. Pripravljanje učiteljevo na obravnavo in uporabo beril (§ 21. in 22.)	38

III. Obravnava beril.

A. Učno postopanje (§ 23. - 26.)	41
B. Metodične stopinje (§ 27.)	43
1. Razgovarjanje pred čitanjem (§ 28.)	44
2. Pripovedovanje pred čitanjem (§ 29.)	45
3. Čitanje berila po učitelji (§ 30)	46
4. Razjasnjevanje berila (§ 31.)	48
a) Izpraševanje (§ 32.—36.)	48
b) Razlaganje (§ 37.)	56
aa) Besedna razlaga (§ 38.)	57
bb) Stvarna razlaga (§ 39.)	58
cc) Stavkova razlaga (§ 40.)	59

	Stran
c) Pogovarjanje o vsebini (§ 41. in 42.)	60
d) Posamezna berila (§ 43)	62
1. Povesti (§ 44.)	63
2. Pravljice (§ 45.)	64
3. Basni (§ 46.)	64
4. Prilike (§ 47.)	65
5. Popisi (§ 48.)	65
6. Pregovori in izreki (§ 49.)	67
7. Uganke (§ 50.)	68
8. Pesmi (§ 51)	69
9. Obravnava realističnih beril (§ 52.)	71
e) Slovatvo (§ 53.)	73
5. Čitanje berila po učencih (§ 54.)	75
a) Ročno čitanje (§ 55.)	76
b) Svojstva dobrega šolskega čitanja (§ 56. in 57.)	79
c) Pravilno naglaševanje (§ 58.)	83
d) Mera in ubranost pri čitanji (§ 59.)	84
e) Tekoče in tiho čitanje (§ 60.)	86
f) Čitanje v zboru (§ 61.)	87

IV. Uporaba beril.

1. Obseg (§ 62.)	88
2. Pripovedovanje (§ 63.)	89
3. Učenje na pamet (§ 64.)	90
4. Pismene vaje (§ 65.)	92

V. Slovnica.

1. Pojem in potreba (§ 66.)	94
2. Tvarina (§ 67.)	95
3. Metoda (§ 68. in 69.)	98

VI. Pravopis.

1. Pojem in potreba (§ 70.)	104
2. Tvarina (§ 71. in 72.)	105
3. Metoda (§ 73.—78.)	108

VII. Spisje.

1. Pojem in potreba (§ 79.)	113
2. Tvarina (§ 80. in 81.)	114
3. Spisne stopinje (§ 82.—88.)	119
4. Metoda (§ 89.)	131